

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 22 снежня 1989 г. № 51 (3513) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

Выбарчы клуб «ЛіМа»

3 пошты гэтага тыдня

2—3

ЯКІМ БЫЦЬ ПІСЬМЕННІЦКАМУ САЮЗУ?

Гутарка з Ю. Сураўцавым

3

«ВІТАЮ ЦЯБЕ, ЦЫГАНСКИ НАРОД!»

Перабудова
і міжнацыянальных
адносін

5, 12

КІНО ў ГУЛЬНІ І ПА-ЗА ГУЛЬНЁЙ

Пасля семінара ў Стайках

10—11

«...СОНЦА ПАСЛЯ БУРЫ»

Старонкі ўспамінаў

14—15

Прэс-служба Міністэрства культуры БССР наведамляе

Нядаўна створана прэс-служба Міністэрства культуры БССР. Яна павінна садзейнічаць больш цеснаму кантакту органаў культуры з арганізацыямі прафесійнага мастацтва і народнай творчасці, сродкамі масавай інфармацыі.

Прэс-служба стварае «банк інфармацыі» найбольш важных і цікавых з'яў, што адбываюцца ў сістэме культуры, аналізуе творчыя здабыткі прафесійных калектываў і калектываў мастацкай самадзейнасці.

Як наведамлі рэдакцыі, інфармацыю пра найбольш цікавыя падзеі ў галіне культуры рэспублікі можна атрымаць па тэлефонах прэс-службы 34-36-64, 34-44-52.

ца ў сістэме культуры, аналізуе творчыя здабыткі прафесійных калектываў і калектываў мастацкай самадзейнасці.

ФЕСТИВАЛЬ МАСТАЦКАЙ ТВОРЧАСЦІ

Наша рэспубліка першай прыме IV Фестываль самадзейнай мастацкай творчасці сацыялістычных краін, які будзе прысвечаны 45-й гадавіне вялікай Перамогі. Пачаўшы сваё шэсце з пагранічных раёнаў Беларусі, ён, пасля ўрачыстасцей у Мінску, адправіцца ў Чэхаславакію, ГДР, Польшчу. У фестывалі прымуць удзел мастацкія групы з Балгарыі, Венгрыі, В'етнама, Манголіі, ГДР, КНДР, Рэспублікі Куба, ПНР, СРР, ЧССР, СССР.

Такі фестываль упершыню пачне свой старт у Савецкім Саюзе, праходзіць ён у час, калі ў нашай краіне і краінах усходняй Еўропы адбываюцца працэсы абнаўлення сацыялістычнага жыцця, ва ўмо-

вах значных змен палітычнага клімату ў свеце.

Пяць дзён фестывалю ў нашай рэспубліцы — з 20 па 25 красавіка — будуць адзначаны антываеннымі мітынгамі, канцэртамі і выстаўкамі работ удзельнікаў мастацкай самадзейнасці і народных умельцаў.

Цікавымі маюць быць сустрачкі ў маладзёжным лагеры ў ваколіцах Мінска, міжнародным інтэрклубе. Асноўныя ўрачыстасці ў Мінску пройдуць калі Палаца спорту. Найбольш адметныя з іх — інтэркірмаш, «горад майстроў», выступленні фальклорных і эстрадных груп. Мяркуецца паказ вырабаў народных умельцаў, майстроў

нацыянальных музычных інструментаў. Сувенірную прадукцыю можна будзе тут жа набыць на вукцыёне «Сувенір». Падрыхтоўчы камітэт прыняў рашэнне правесці міжнародны гала-канцэрт.

У апошні дзень, калі эстафета фестывалю будзе перададзена гасцям з Чэхаславакіі, у Вялікім акадэмічным тэатры оперы і балета БССР адбудзецца святочны канцэрт з удзелам фальклорных калектываў рэспублікі.

Старшыня аргкамітэта IV Фестывалю самадзейнай мастацкай творчасці сацыялістычных краін — намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. М. Мазай.

ДА ЮБІЛЕЮ СКАРЫНЫ

Паўгода засталася да 500-гадовага юбілею з дня нараджэння Францішка Скарыны. Урачыстасці з нагоды гэтай падзеі пачнуцца ў сталіцы Беларусі, затым яны будуць праходзіць на радзіме выдатнага

беларускага асветніка ў Полацку.

Менавіта тут, у Полацку, пад старшынствам намесніка Старшыні Савета Міністраў БССР, старшыні аргкамітэта па падрыхтоўцы і святкаванні 500-

годдзя Францішка Скарыны Н. М. Мазай праходзіла пасяджэнне аргкамітэта.

Гутарка ішла аб падрыхтоўцы да свята, ходзе рамонтных работ на аб'ектах культуры Полацка, стварэнні экспазіцыі музея беларускага кнігавядання. Быў абмеркаваны сцэнарый свята.

Нагзённая ЦЫТАТА

«...культура, як і хлеб, не з'яўляецца нечым такім, што можна адсуnúць на далёкі план і вярнуцца да яе тады, калі дазволіць сацыяльна-эканамічная сітуацыя. Скажу больш рэзка: нічога ў нас не будзе, ніякіх зрухаў у бок цывілізаванага грамадства і дзяржавы, калі мы не аб'явім культуру адным з прыярытэтаў нашай палітыкі... Нікага гуманнага дэмакратычнага сацыялізму не пабудуеш без сур'ёзных укладанняў у культуру ў шырокім сэнсе слова і ў развіццё мастацтва, у прыватнасці».

Кірыл ЛАУРОУ.

«Хацеў бы спыніцца на некаторых праблемах, народжаных аварыяй у Чарнобылі. Хацелі б мы гэтага ці не, але гэта нацыянальная трагедыя... Праграма па ліквідацыі вынікаў аварыі павінна стаць асноватворным дакументам у нашай дзейнасці на пацярпелай тэрыторыі і ў пяцігадовым плане ісці асобным радком. Але не магу пагадзіцца з тым, што для гэтага трэба чакаць трынаццатую пяцігодку. Ёсць дзесяці, калі хочаце — сотні пытанняў, па якіх трэба прымаць тэрміновыя меры... Аднак чым больш часу нас аддзяляе ад аварыі ў Чарнобылі, тым слабей у кабінетах дырэктывных органаў успрымаецца душэўны боль трапішых у бяду».

Уладзімір КАШПЕРКА.
(З выступленняў на другім з'ездзе народных дэпутатаў СССР).

У доме нумар 9 па вуліцы Казлова ў Мінску, дзе ў апошні час жыў народны артыст СССР Генадзь Цітовіч, адкрыта мемарыяльная дошка, аўтарам якой з'яўляецца лаўрэат Ленінскай прэміі скульптар В. Занковіч. Пра Г. Цітовіча згадвалі кампазітары І. Лучанок і Ю. Семянніка, музыкантаў Т. Варфаламеева, дачка яго Святлана Генадзьеўна.

Выбарчы клуб «ЛіМа»

Як сведчыць пошта гэтых дзён, ідэя новай лімаўскай перадвыбарчай рубрыкі актыўна падтрымліваецца нашымі чытачамі. Друкуем сёння некаторыя водгукі і адказы на пытанні анкеты, змешчанае ў нумарах «ЛіМа» за 8 і 15 снежня г. г.

Хачу і я падзяліцца некаторымі думкамі ў сувязі з перадвыбарчай анкетай «ЛіМа». Рэальную ўладу Саветы будуць мець пры ўмове, калі будуць рэальныя, а не фіктыўныя выбары, калі будуць рэальныя, а не фіктыўныя народныя дэпутаты. Гэта, здаецца, ужо сёння ўсім зразумела. Ускладаю вялікія надзеі на будучыя выбары, на новы склад Саветаў, асабліва Вярхоўнага Савета рэспублікі. З абнаўленнем Саветаў звязваю спадзяванне на паспяховае стварэнне права-

вой дзяржавы, грамадзянскага грамадства, на стварэнне сапраўды незалежнага і прэстыжнага ў вачах народа суда, калі законы не будуць накітаваны павуцінамі: маленькія «мошкі» пападаюцца, а вялікія проста разрываюцца...

Мы ўсе сёння задумваемся і над тым, якой павінна быць наша Савецкая ўлада з пункту гледжання маралі, маральных каштоўнасцей, розуму. Яна, я думаю, павінна быць мудрай, гуманнай, павінна кіравацца законам і справядлівасці. Маральна дасканалым чалавек можа быць толькі ў

дасканала, разумна арганізаваным грамадстве, у такім грамадстве, дзе законы маралі супадаюць з законам дзяржавы.

Адсюль і адказ на пытанне, якім я ўяўляю сабе народнага дэпутата. Паколькі народны дэпутат становіцца сёння амаль галоўнай дзеючай асобай, паколькі мы глядзім на яго з вялікай надзеяй, то ён павінен увасабляць у сабе такія якасці, як імкненне да добра і праўды, бескарыслівае служэнне агульнай справе, бескампіліскасць у барацьбе з незаконнем і казёншчынай. Народны дэпутат бачыцца мне інтэлігентам у лепшым сэнсе гэтага слова. Канкрэтна я назвала б В. У. Быкава. З задавальненнем прагаласавала б за свайго былога выкладчыка па педінстытуце П. В. Садоўскага...

В. БАРТАШЭВІЧ,
педагог, 27 год.

г. п. Падсвілле,
Глыбоцкі раён.

Прачытаў падборку пад новай рубрыкай «Выбарчы клуб «ЛіМа» і лічу, што гэта зроблена рэдакцыяй своечасова.

Адказваю на Вашы пытанні:
1. Для мяне лозунг «Уся ўлада Саветам» азначае, што палітычная, заканадаўчая і эканамічная ўлада павінна належаць Саветам народных дэпутатаў. Для яго рэалізацыі патрэбны перагляд існуючай Канстытуцыі, прыняцце адпаведных законаў, а таксама (і, мабыць, галоўнае) перадача, як мага хутчэй, парламенцкім шляхам улады ад партдзяржапарату — Саветам, каб яны пераўтварыліся з улады для народа ва ўладу праз сам народ.

2. Мяркую прыняць актыўны ўдзел у выбарчай кампаніі, спрыяць поспеху кандыдатаў, якія стаяць на пазіцыях радыкальнай перабудовы нашага грамадства. Маю намер асабі-

ста вылучыць сваю кандыдатуру на выбарах.

3. На маю думку, кандыдат павінен:

— мець вопыт грамадскай і палітычнай работы;

— быць больш-менш кампетэнтным у дэпутацкай дзейнасці;

— быць шырокаадукаваным, культурным чалавекам, які можа ў час парламенцкіх дэбатаў інтэлігентна паводзіць сябе пры вырашэнні ўсіх пытанняў;

— разбірацца ў юрыспрудэнцыі, каб паспяхова абараняць інтарэсы кожнага чалавёка;

— па характару быць справядлівым, прыніцповым, смелым, любіць Радзіму.

Жадаў бы бачыць сярод выбраных дэпутатаў сваіх калег-чэкістаў, а таксама В. Быкава дырэктара Мінскага электратэхнічнага завода А. Казлова, старшыню Партызанскага райвыканкома г. Мінска М. Мату-

Памяці А. Д. Сахарова

«ВЕЧНАЯ слава Сахараву — абаронцу правоў чалавечай, «вечная памяць Андрэю Сахараву — чалавеку вялікай мужнасці!... Гэтыя і іншыя жалобныя плакаты можна было бачыць на гарадскім мітынгу, які адбыўся ў мінулы суботу на пляцоўцы перад Домам палітсветы. Адкрыў і вёў мітынг, арганізаваны праўленнем БНФ і санкцыянаваны гарвыканкомам, доктар фізіка-матэматычных навук Ю. Хадыка. Прамоўцы гаварылі пра жыццёвы шлях, навуковую, грамадскую, праваахоўную дзейнасць сусветна вядомага вучонага, нобелеўскага лаўрэата Андрэя Дзмітрыевіча Сахарова. Выступілі вучоны І. Сацукевіч, публіцыст Я. Будзінас, зямляк Сахарова Г. Уласаў, рабочыя У. Галенчык і А. Галькевіч, старшыня сойма БНФ З. Пазняк і іншыя.

На мітынгу цытаваліся выказванні нябжыцка, прыводзіліся ўрывкі з яго нобелеўскай лекцыі «Мір — прагрэс — правы чалавек», прыгадваўся палітычнае завязчанне народнага дэпутата СССР А. Сахарова — выключыць з Канстытуцыі тыя пункты, якія перашкаджаюць перабудове, далейшаму грамадска-палітычнаму прагрэсу краіны.

Наш кар.

РАПТОУНА пайшоў ад нас Андрэй Дзмітрыевіч Сахараву. Наша агульная жалоба толькі пацвердзіла яшчэ раз, што ў справе перабудовы граніца размежавання пралягае не па межах нацый, а па межах чалавечага сумлення, чалавечай годнасці.

Сіла перабудовы зменшылася на адно жыццё. Памёр адзін з піянераў нашай барацьбы за правы чалавек.

Ён першым абудзіў страшэнную сілу вадароднай бомбы і першым жа прынёс пакаёныя

чалавецтву за гэтае страшэннае міжнароднае зло.

Немалады і слабы фізічна, А. Д. Сахараву быў волатам адраджэння краіны, абуджэння яе грамадзян да сапраўднай справы чалавек на зямлі — духоўнага подзвігу. Акадэмічна — класічны інтэлігент А. Д. Сахараву ўзвёў інтэлігентнасць у ранг касмічнай сілы стварэння, у ранг рухавіка грамадскага развіцця.

Памяць — гэта жыццё пасля жыцця. Чалавек застаецца жывым, пакуль яго памятаюць нашчадкі. З прасторы фізічнага існавання А. Д. Сахараву пайшоў ад нас у прастору народнай памяці. Ушаноўваючы светлы вобраз вялікага гуманіста, нагадаем вядомыя паэтычныя радкі:

...Природа-мать!
Когда б таких людей
Ты иногда не посылала миру,
Заглохла б нива жизни...

Справай свайго жыцця Андрэй Дзмітрыевіч Сахараву сцяваджаў галоўны прынцып гуманізму:

«Чалавек чалавеку — Чалавек!»

А. ДАБРАВольскі,
мастацтвазнавец.

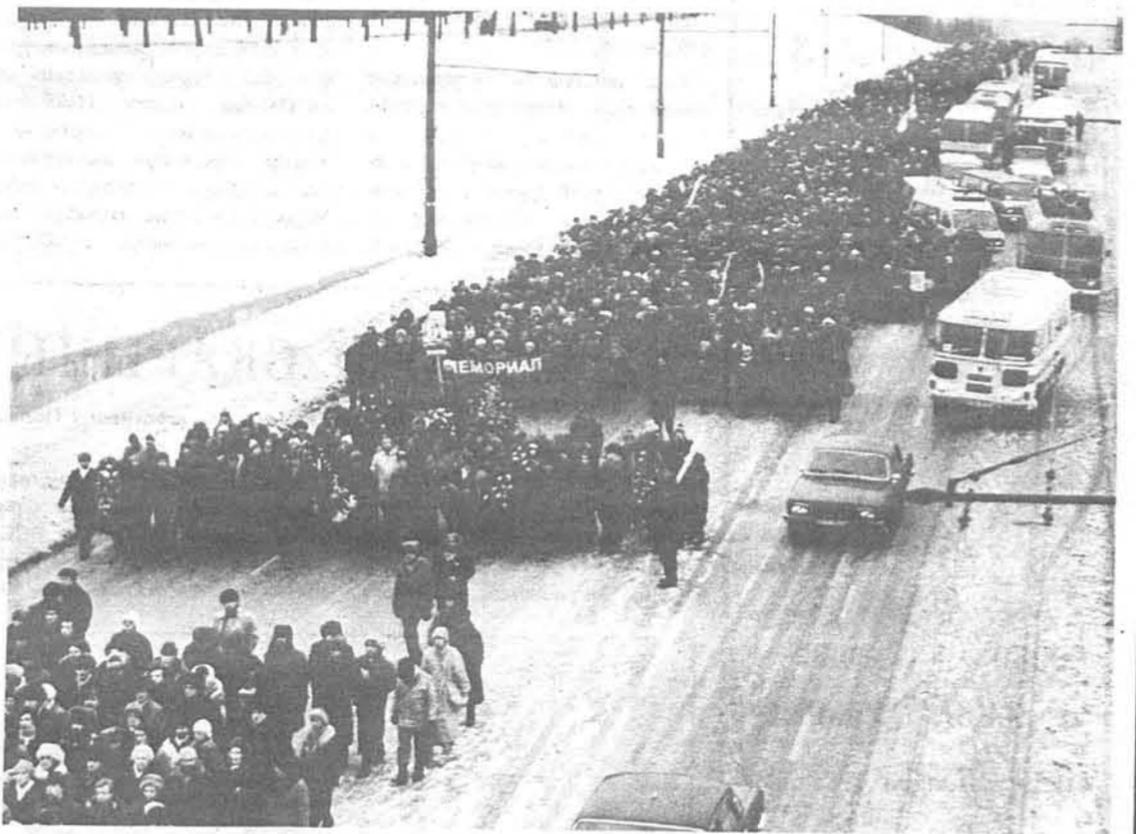
ЯК вядома, А. Сахараву выступіў за канвергенцыю розных грамадска-палітычных сістэм (што было не даспадобы прыхільнікам чысціні тэорыі), супраць экстрэмізму і дагматызму. Яго погляды грунтаваліся на маральных каштоўнасцях і навуковым аналізе. І калі ён лічыў, што неабходны плуралізм форм уласнасці, свабода стварэння грамадскіх арганізацый, галоснасць і раўнапраўе без прывілей і сацыяльна-класавых прымхаў, то гэта азначала, што другія шляхі разгледжаны і вядуць у тупік.

А. Сахараву аб'ехаў усю краіну — ад Вільнюса да Якуцка, ад Новай Зямлі да Тбілісі. Збіраўся прыехаць у Мінск (пра

што пісалася ў «ЛіМе»). Зараз ужо не прыедзе. Пасольства СССР у ЗША знаходзіцца на вашынгтонскай плошчы імя Сахарова. На жалобным мітынгу ў Мінску была выказана прапанова перайменаваць вуліцу Варашылава ў вуліцу Сахарова. Я падтрымліваю гэту прапанову.

У. ШАРШУЛЬСкі,
фізік-тэарэтык,
супрацоўнік МРТІ.

ЧАЛАВЕКАМ БУДУЧЫНІ, чалавекам XXI стагоддзя назваў Андрэй Дзмітрыевіч Сахараву акадэмік Ліхачоў, выступаючы на яго пахаванні.

Масква, 18 снежня. Раўтанне з Андрэем Дзмітрыевічам Сахаравым.

Фота К. ВОЯТКІ.

Гэта толькі апошнім часам мы маглі чытаць выступленні і артыкулы А. Сахарова, слухаць яго з экрана тэлевізара. А тады, дзесяць-пятнаццаць гадоў назад яго чыталі толькі ў «самвыдаце», патаемна, з аглядак. Менавіта так чыталі, так хадзіў па руках у машынапісных копіях і ліст А. Сахарова-«дзісідэнта» тагачаснаму Генеральнаму сакратару. Друкуем зварот у перакладзе на беларускую мову. Як яшчэ адзін знак памяці выдатнага вучонага і грамадзяніна.

Андрэй САХАРАУ

Ліст Л. І. БРЭЖНЕВУ

На закрытых партыйных сходах працягваюць угалас Ваша, Леанід Ільіч, пісьмо, звернутае да ўсіх членаў КПСС. У пісьме прыводзяцца некаторыя падрабязнасці, невядомыя нізам, але ўвогуле вымалёўваецца карціна, даўно ўжо ясная і членам партыі і ўсяму народу.

Мы даўно ўжо ведаем, што прайгралі не толькі бітву за Месяц, але і эканамічнае спаборніцтва ў цэлым, што прадукцыйнасць працы ў нас мізэрная, што наша краіна ператвараецца ў сыравінны прыдатак Еўропы, што мы трымаемся толькі дзякуючы неймаверным прыродным багаццям і традыцыйнаму цяпленню сялян. Усе бачаць, што ніхто не жадае займацца ў нас рэальнай работай,

а толькі пускаюць пыл у вочы начальству, што такіх фіктыўных падзеі, як юбілей і даты, сталі для нас важнейшымі за сапраўдныя падзеі эканамічнага і сацыяльнага жыцця.

Усё гэта — вынік таго, што мы шмат гадоў жывём у выдуманым свеце, ашукваем адзін аднаго і не рашаемся зірнуць праўдзе ў вочы, у той час як іншыя дзяржавы не лунаюць у нябёсах, а на зямлі будуць сваю гаспадарку, таму абганяюць нас усё больш і больш.

Не бывае зараз ніводнай сяброўскай сустрэчы, дзе не гаварылі б пра гэта. Бо ўсе ведаюць, што задоўжанае калектыўнае самашуканства непазбежна вядзе да катастрофы. Ва ўсёй Расіі гавораць пра гэта. І вось — Ваша пісьмо.

Гэта смелы, правільны крок з Вашага боку, і гісторыя паставіць Вам яго ў за-

слугу. Але яна не даруе Вам, калі за сігналам не пойдучы выратавальныя меры. А яны вельмі простыя. Лячэнне падказваецца дыягназам. Усеагульную ўзаемную хлусню можна вылучыць толькі галоснасцю. Колькі ініцыятывы, розуму, энтузіязму выльецца на паверхню, калі, нарэшце, перастануць затыкаць раты! У рэдакцыях часопісаў ляжаць дзесяткі артыкулаў, на машынах надрукаваны дзесяткі кніг, у якіх сумленна аналізуецца наша жыццё. Усё гэта «не прапускаюць». Гонар рускай літаратуры — Салжаніцын — выгнаны з Саюза пісьменнікаў. Парламент, які каштуе столькі грошай, стаў сляпой машынай галасавання.

Галоснасць і толькі галоснасць можа паставіць хворую Расію на шлях выздарулення.

севича, Г. Бураўкіна, і іншых сумленных людзей.

Г. ШЫНКЕВІЧ,
начальнік Партизанскага райаддзела Упраўлення Камітэта дзяржаўнай бяспекі БССР па Мінскай вобласці.

Дазвольце выказаць свае меркаванні па адным з пытанняў перадвыбарчай анкеты «ЛіМа» — «Ваш ідэал народнага дэпутата».

Мільёны ахвяраў праўдай дзеля ўласнага дабрабыту, і толькі адзіны здольны ахвяраваць уласным дабрабытам дзеля праўды, сацыяльнай справядлівасці, дзеля ідэі. Гэта адзіны тэст на патрыятызм. Патрыятызм — найпершая якасць народнага дэпутата.

І другая якасць — кампетэнтнасць. Кампетэнтнасць у пытаннях палітыкі, эканомікі, культуры і інш. Людзей, у якіх

спалучаюцца гэтыя якасці, ма-ла, але іх трэба знайсці і вылучыць кандыдатамі ў народныя дэпутаты БССР.

Не павінна быць сярод кандыдатаў розных «выбівалаў», «даставалаў», якія сваім выбаршчыкам абяцваюць розныя прывілеі (вядома, за кошт іншых выбаршчыкаў): «Я вам пабудую... Я вам арганізую... Я вам здабуду...»

Народны дэпутат — дзяржаўны чалавек і павінен дбаць аб інтарэсах усёй рэспублікі, усяго насельніцтва, незалежна ад рэгіянальнай ці сацыяльнай прыналежнасці.

Не павінна быць у Вярхоўным Савеце абаронцаў інтарэсаў інтэлігенцыі, рабочага класа, сялянства, ветэранаў, інвалідаў і г. д. паасобку. Павіны быць абаронцы інтарэсаў усяго народа.

В. ЛІСТАПАД,
выкладчык фізікі
Слудскага медвучылішча,
в. Лучнікі,
Слудскі раён.

АПОШНІ СРОДАК?

Апошнім часам жыхары Наваполацка на шматтысячных мітынгх неаднаразова выказваліся за перапрафіліраванне завода БВК (бялкова-вітамінных канцэнтратаў) на выпуск аналагічна чыстай прадукцыі, выступалі супраць развіцця вытворчасці хімічных нафтагігантаў.

Але апошняя сесія Наваполацкага гарсавета народных дэпутатаў зацвердзіла заводу БВК план на 1990 год у аб'ёме 170 тысяч тон прадукцыі. Гэта на 10 тысяч тон больш, чым сёлет, і на 40 тысяч — чым у 1986 годзе.

Толькі восем дэпутатаў прагаласавалі на сесіі супраць. Адзін з іх — Анатоль Міхайлавіч Кулін, інжынер нафтаперапрацоўчага завода, старшыня Полацкай рады БНФ, бацька двух дарослых сыноў у знак пратэсту супраць прынятага рашэння аб'явіў галадоўку.

І снежня А. Кулін, а разам з ім паэт і бард С. Сокалаў-Волюш, рабочы завода «Вымяральнік» В. Храмцоў, электрамонтёр прадпрыемства «Гарсвятло» А. Турноў, апэратар ВА «Нафтааргсінтэз» Д. Лапкоўскі і тынкоўшчыца БУ-124 М. Аксёнава прыйшлі на цэнтральную плошчу горада, да будынка ГК КПБ і гарвыканкома, дзе правалі двое сутак без ежы, пад калючым сырым ветрам. У дні галадоўкі на плошчы было людна. Многія падпісваліся пад змешчанымі на планшэтах патрабаваннямі, апускалі ў сярэчку грашовыя ахвяраванні. Нават ноччу шасцёра галадоўшчыкаў не заставаліся ў адзіноце.

Мне давалося гутарыць з рознымі людзьмі на плошчы.

чуць іх выказванні наконт галадоўкі.

— Можна толькі паціснуць руку гэтым людзям, нарэшце нехта адважыўся, — гаварыў рабочы Г. Селяцоў, які прыйшоў на плошчу з малою дачкою. — Матуля наша ў балніцы, а то б таксама сеў побач.

— Іншых спосабаў у нас не засталося, — развяла рукамі работніца ВА бытавых паслуг насельніцтва В. Фёфанова.

Першы сакратар ГК КПБ У. У. Панталёў — у яго якраз 2 снежня была «прамая лінія» з жыхарамі горада — паведамліў грамадзянцы і. Антонавай, што быў каля галадоўшчыкаў, гутарыў з імі, ведае іхнія патрабаванні і нават падзяляе некаторыя з іх. А ў інтэр'ю гарадской газеце «Хімік», якое выйшла ў свет 7 снежня, першы сакратар гаркома выказаўся інакш: «Если бы путем голодовки можно было снять многочисленные проблемы нашего города, я бы только и делал, что сидел на площади, тем более, что похудеть мне не мешает».

Дарэчы, двое сутак побач з галадоўшчыкамі пуставала крэсла з красамоўным надпісам: «Месца для любога кіраўніка горада». Гэта было прадбачлівае запрашэнне тым, хто пазней абвінаваціў сяброў БНФ у «крыкунстве», назваўшы іхнюю адзіную спосаб сабраць палітычныя дывідэнты перад выбарамі і прыдбаць танны аўтарытэт у народа.

Патрабаванні галадоўшчыкаў разам з чатырма тысячамі подпісаў былі перададзеныя сесіі Вярхоўнага Савета БССР, якая пачынала работу 4 снежня.

Л. МАЛАШЭНЯ,
журналістка,
г. Полацк.

ЮБІЛЕІ, ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

У Мінскім педагагічным інстытуце адбыўся аўтарскі вечар Максіма Лужаніна, прысвечаны яго 80-годдзю. Вёў вечар старшыня праўлення СП БССР Максім Танк.

Фота Ул. КРУКА.

Надзённая размова

Сакратар праўлення СП СССР, крытык і літаратуразнаўца **Юрый Сураўцаў** прымаў удзел у нядаўнім пленуме Саюза пісьменнікаў

БССР. Наш карэспандэнт звярнуўся да яго з пытаннямі, якія тычацца абнаўлення дзейнасці пісьменніцкіх арганізацый.

Якім быць пісьменніцкаму Саюзу?

— **Юрый Іванавіч, у шэрагу рэспубліканскіх пісьменніцкіх саюзаў зараз ідзе выпрацоўка новых статутаў. Пра гэта ж ішла гаворка і на чарговым пленуме праўлення СП Беларусі. Пытанні арганізацыйнай будовы і большай самастойнасці СП рэспублік звязаны, відавочна, з агульнымі працэсамі дэмакратызацыі грамадства, з імкненнем рэспублік да рэальнага суверэнітэту.**

— Вы правільна ставіце пытанне. Жаданне пісьменніцкіх арганізацый выпрацаваць свае статуты — не нейкая там арганізацыйная прыдумка, а выяўленне росту нацыянальнай самавядомасці, сведкамі, а падчас і «застрэльшчыкамі» якога паўсюдна выступаюць пісьменнікі.

Варта адзначыць і тое, што і ў грамадскім, і ў літаратурным жыцці з'явіліся нефармальныя рухі і аб'яднанні. Час маніпольнага існавання СП прайшоў. Калі раней літаратурнае жыццё зводзілася да таго што адбываецца ў творчым саюзе, то цяпер гэта ўжо не адзіны фактар.

У галіне міжзаацыянальных адносін дзейнічаюць і фактары ўласна літаратурныя. Пісьменнікі і грамадскасць усё неахвотней пагаджаюцца з ранейшымі ідэалагічнымі падыходамі да літаратуры і мастацтва. Назіраецца агульны колькасны рост літаратуры бадай што ўсіх народаў нашай краіны, што пры непаваротлівасці выдавецтваў і друку выклікае адчуванне няўважлівасці «цэнтра» да той ці іншай літаратуры. Ствараюцца зэргі, «дэфіцыты», таўчучка, якія змяняюць своечасоваму выхад у свет новых твораў. Віну за гэта, зварок ці незварок, справядліва ці несправядліва, ускладаюць на СП СССР.

У большасці нацыянальных літаратур у гады застою і на-суперак яму вырас і якасны ўзровень: пісьменнікі усё менш маюць патрэбу ў апякаванні з «цэнтра», у навучанні майстэрства. Выраслі новыя пакаленні пісьменнікаў — моцныя і свосабылівыя, з большай, чым раней, ступенню адукаванасці. Гэта дае ім адчуванне ўпэўненасці ў сваіх сілах і адначасна, на жаль, няўпэўненасці ў сваім заўтра: магчымасці стала заявіць пра сябе, выйсці да чытача, асабліва ўсесаюзнага, у іх наамаго менш, чым у 50—60-ыя гады. Праблемы і амбіцыі моладзі (і пажылой, і сапраўды моладой) таксама кладуцца на «вялікі» саюз. Так завязваецца яшчэ адзін вузел, які пры сённяшнім «вертыкальным» устроістве СП СССР развязаць вельмі цяжка.

Такім чынам, у пошуках новай структуры пісьменніцкіх арганізацый на авансцэну выходзяць наступныя пытанні: будучыня і новыя формы сувязей паміж абноўленымі рэспубліканскімі СП і агульнасаюзным «цэнтрам», характар узаема-сувязей паміж саюзамі пісьменнікаў і ўсім тым стракатам, шматстайным літаратурным жыццём (аб'яднанні, асацыяцыі), якое пачынае разгортвацца і патрабуе ўвагі.

Мае месца і агульнае разуменне, усведамленне таго, што свабода творчасці павінна быць юрыдычна гарантавана не толькі дзяржавай, але і самім добраахвотным аб'яднаннем пісьменнікаў. Па гэтым і нека-

торым іншым каардынальным напрамкам і вядзецца работа над новым усесаюзным і, паколькі я ведаю, некаторымі рэспубліканскімі статутамі.

— Нягледзячы на перабудову некаторых рытуалаў ідэалагічнага парадку засталіся амаль нязменнымі, непарушнымі. Назавём, да прыкладу, святочныя дэманстрацыі, працэдурны ўсялякіх сходаў, лозунг «Пралетары ўсіх краін, аднайдзеся!» над загаловамі газет, у тым ліку і нашай, літаратурна-мастацкага кірунку... Гэта ж тычыцца і структуры выбарных органаў (партыйных, камсамольскіх, прафсаюзных і г.д.). У шмат-ступенчатым кіраўніцтве Саюза пісьменнікаў ёсць такі орган, як праўленне. Груваксі, непаваротлівы (у нас — 80 чалавек), ён існуе выключна для таго, каб галасавалі, каб выбіраць непасрэднае кіраўніцтва СП, і людзі, якім дадзены ў руцях гэта гэтыя тонкія ніткі ўлады, зусім не схільныя ітачкі ўлада за тое, каб важнейшыя пытанні, прынамсі, арганізацыйныя, вырашыў УВЕСЬ саюз, УСЕ пісьменнікі. Як бачым, сталінскія бюракратычныя структуры маюць і запас трываласці, і ахоўны механізм. Ды і самі фармуліроўкі — «пленум праўлення», «сакратар праўлення» — ці не здаюцца яны вам анахронізмам?

— У сказаным вамі ёсць тое, з чым я, безумоўна, згодзен, і тое, што як гісторык літаратуры я магу аспрэчваць. Так, ідэалагічныя структуры валодаюць пэўнай інерцыянасцю, у іх патэцыяльна закладзены кансерватызм, але, каб ён выявіўся ў поўнай меры, патрэбны грунтоўныя зрухі ў грамадскай свядомасці. Не ўсе рытуалы за-гадзя кансерватыўныя, у іх свая гісторыя ў часе.

Што тычыцца праўлення, то напачатку выбары гэтага масавага органа на з'ездзе ўспрыма-ліся як прыкмета дэмакратызму. (Пачытайце матэрыялы першага пісьменніцкага з'езда). Аднак зараз і асабліва ў будучым неабходна шукаць новыя формы, якія б дазволілі выявіць думку ўсёй пісьменніцкай арганізацыі — без падзелу на «белую косяк» і «чорную».

— Што ў Эстоніі, наколькі я ведаю, ужо зроблена.

— Я згодзен: само слова «праўленне» і характар яго выбараў старэюць проста на вачах. Мы павінны раіцца адзін з адным, а не «правіць».

Увогуле я мушу сказаць, што механізмы пісьменніцкага жыцця дзіўна было б прыпісваць аднаму Сталіну, хаця, безумоўна, Сталін іх выкарыстаў для сваіх дыктатарскіх мэтай. Першапачаткова СП уяўлялі як аб'яднанне сяброў, аднадумцаў, апантаных адной высакароднай ідэяй. Імкненне да аб'яднання груп, арыентацый дастаткова моцна заявіла пра сябе яшчэ ў 20-ыя гады.

— Але ад пытання арганізацыйных форм мы перыметрна перайшлі да пытання мэта-згоднасці існавання Саюза пісьменнікаў увогуле... Дынікім жа ўвогулеца вам абноўлены СП СССР з пункту гледжання ўзаемаадносін рэспубліканскіх пісьменніцкіх арганізацый і ўсесаюзнага «цэнтра»?

— На змену фактычна унітарнаму прынцыпу будовы Саюза пісьменнікаў СССР павінен быць вылучаны і праведзены ў жыццё прынцып федэратыўнага ўстроіства, федэратыўнай супольнасці. Я не спыніўся б і перад тым, каб абнавіць саму назву. Скажам, не Саюз пісьменнікаў СССР, а федэрацыя

саюзаў пісьменнікаў (ФСП СССР). Грамадска-палітычны прынцып «Абноўлення рэспублікі ў абноўленай федэрацыі» можна прымяніць і да літаратурна-нацыянальнай арганізацыі — не механічная частка некага цэлага, а свосабылівы ўдзельнік агульнасаюзнага кансэнсуса.

— Як сакратар праўлення СП СССР вы часта бываеце ў рэспубліках, прымаеце ўдзел у пісьменніцкіх з'ездах, сходах, пленумах. Хацелася б пачуць ад вас, як ідуць працэсы абнаўлення ў арганізацыйных тых ці іншых рэспублік.

— Працэсы гэтыя ідуць пераходнаму. Напрыклад, у Літве і Эстоніі прыняты свае самастойныя статуты, яны ўжо дзейнічаюць. У іншых рэспубліках распрацоўваюцца праекты. Тамсям толькі пачынаюць усведамляць неабходнасць гэтага. Вядома, справа не толькі ў статутах. Ёсць агульныя рысы ва ўсіх пісьменніцкіх суполак. Найперш гэта актывізацыя, палітызацыя свядомасці і пісьменнікаў, і саміх арганізацый. Можна пачуць і нараканні — калі ж, маўляў, мы пачнём гаварыць пра літаратуру, — і да іх варта прыслухацца. Далей. Амаль усюды існуюць народныя фронты, кажучы дакладней — нацыянальна-адраджэнцкія рухі. Яны розныя, структуры ў іх розныя, але паўсюль у іх удзельнічаюць пісьменнікі і паўсюль, на мой погляд, перад СП стаіць задача выпрацаваць свае адносіны да народных рухаў.

У сённяшнім вопыце, што на-запашаны ў рэспубліках, няма агульнанапавучальнага, і ў той жа час краіна і тут правіла сваю шматстайнасць. Будзе сумна, калі ўсе пісьменніцкія статуты рэспублік будуць падобныя, а формы іх сувязі з «цэнтрам» — аднолькавыя. Як само мастацтва багатае на адценні, так і яго арганізацыйнае жыццё павінна мець адметнасць.

— Я ведаю, Юрый Іванавіч, што вы праўдлівае пастанілінае цікавасць да нацыянальных літаратур — класічнай спадчыны і навінак, што творы на славянскіх мовах — польскай, украінскай, беларускай — чытаеце ў арыгіналах. Гэта па абавязку службы, так бы мовіць, ці з галіны вашых творчых інтарэсаў?

— Найперш, вядома, па асабістаму інтарэсу. Цікавасць да літаратур народаў СССР у мяне з'явілася даўно. Жыццё скла-лася так, што службовыя абавязкі супалі з гэтым інтарэсам, і мне ў тым пашчасціла. Пад час працы ў «ЛГ», у часопісе «Літаратурнае абозрение», а зараз — вось ужо 15-ы год — у апарце СП СССР, шматнацыянальна літаратурны працэс быў для мяне той справай, якая прыносіла творчае задавальненне. Праўда, «службовае» і творчае далёка не заўсёды супадалі гарманічна. У апошнія гады ўсё больш часу забірае першае, усё менш сіл і энергіі застаецца на другое. На вялікі мой жаль!

— Дзякуй за гутарку — і далейшых вам творчых поспехаў.

Гутарку вяла
Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ.

□ **Уважліва** вывучышы і грунтоўна ўзважышы праект Закона «Аб мовах у Беларускай ССР», можна пагадзіцца, што ў цэлым ён адпавядае задачам нацыянальнага адраджэння і гарманізацыі міжнацыянальных адносін.

Адначасова відавочны зацяжны характар яго рэалізацыі, што пры сучасным стане нашай мовы, асабліва ў галіне адукацыі, ніяк не стасуецца з хутчэйшым выхадом яе з заняпаду. Змест асобных артыкулаў вымагае дорацоваўкі, удакладненняў. У прыватнасці, прапануе наступныя карэктывы.

Артыкул 3. Пасля першага сказа трэба запісаць: «Зварот грамадзян карэннага насельніцтва ў дзяржаўныя, партыйныя органы, прадпрыемствы, установы і грамадскія арганізацыі — на беларускай мове, іншых нацыянальнасцей, якія не валодаюць беларускай, — на мове міжнацыянальных зносін — рускай».

Апошні абзац наогул зняць. **Артыкул 6.** У дужках: замест «на працягу трох гадоў» — «на працягу трох гадоў з дня ўступлення закона ў сілу».

Артыкул 7,8. У дужках: «Уводзіцца ў дзеянне на працягу трох гадоў...» і далей — па тэксце.

Артыкул 22. 1-ы абзац. Пасля слоў «на беларускай мове» прапаную дапоўніць: «з вывучэннем рускай мовы» (замест «або»).

3-ці абзац прапаную даць у такой рэдакцыі: «Кіраўнікі і супрацоўнікі сістэмы народнай адукацыі павінны валодаць беларускай мовай незалежна ад таго, на якой мове працую адпаведна ўстанова».

ІІІ раздзел праекта — «Мова адукацыі, навукі і культуры» — прапаную дапоўніць яшчэ адным палажэннем: «Справаводства ўстановаў адукацыі, навукі і культуры на беларускай мове ўводзіцца ў дзеянне на працягу аднаго года з моманту ўступлення закона ў сілу».

Артыкул 28 прыняць у новай рэдакцыі: «У Беларускай ССР мовай афіцыйных сродкаў масавай інфармацыі з'яўляецца беларуская мова». Тэрмін рэалізацыі — два гады.

Лічу неабходным таксама скараціць тэрмін уводу ў дзеянне артыкулаў 14 і 23 — да трох гадоў, артыкулаў 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25 — да пяці гадоў.

В. ХАУРАТОВІЧ,
будаўнік, старшыня раённай рады ТБМ імя Ф. Скарыны.
г. п. Вялікіх.

□ У **Брэсцкім** педагагічным інстытуце імя А. С. Пушкіна ў кастрычніку-лістападзе прайшла агульнаінстытуцкая дыскусія на тэму: «Да новага аблічча партыі» (пасяджэнне дыскусійнага клуба выкладчыкаў «Дыялог», партыйныя сходы на факультэтах і агульнаінстытуцкі).

Многія ўдзельнікі дыскусіі выказалі сваю заклапочанасць вынікамі прынятага рашэння аб значным павышэнні заробтнай платы работнікам партыйных органаў і дзяржаўнага апарату. У рэзалюцыі, прынятай на выніках дыскусіі на пасяджэнні клуба «Дыялог» сказана, што гэтая акцыя яўна антыперабудовачная і яе трэба адмяніць. Такая ж прапанова запісана ў рэзалюцыі «Аб цяжкім моманце», прынятай камуністамі філіка-матэматычнага факультэта 12 кастрычніка г. г., выказвалася аналагічная думка на сходах іншых факультэтаў, а таксама на агульнаінстытуцкім сходзе.

Такая рэакцыя на раптоўнае і паўсюднае павышэнне заробтнай платы кіруючым работнікам усіх узроўняў (партыйным, савецкім, прафсаюзным і камсамольскім) у членаў дыскусійнага клуба выкладчыкаў «Дыялог», большасці камуністаў інстытута цалкам, мяркую, зразумелая. Пачнём з таго, што вострай неабходнасці ў такім павышэнні не было. Самы нізкі на пасадзе інструктар сельскага райкома партыі атрымліваў 200 рублёў у месяц і тры аклады ў выглядзе прэміі і леддапамогі. Меў магчымасць штогод наведаць санаторый ці дом адпачынку. Загадчыкі аддзелаў атрымлівалі яшчэ больш і г. д. (чым вышэйшая пасада, тым больш заробточная плата і значныя прывілеі).

У людзей узнікае законнае пытанне: за што павысілі? Звычайна павышэнне звязана з вынікамі працы. Але ж у перабудове, асабліва ў сферы эканамічнай, гэтыя вынікі кепскія, іх практычна няма. Ці ж работнікі

апарату ўпраўлення, у тым ліку і партыйныя, не нясуць адказнасці за такія вынікі? А калі нясуць, то як можна было прымаць такое рашэнне?

Да таго ж, гэтак мерапрыемства балюча ўдарыла па прынцыпу сацыяльнай справядлівасці, які і без таго ледзь трымаецца на нагах (у краіне мільёны людзей за рысай беднасці; а тут павышэнне акладаў на 50—70 працэнтаў апарату ўпраўлення).

Удзельнікі дыскусіі звярнулі ўвагу і на тое, што такое павышэнне супала з пачаткам падрыхтоўкі чарговага з'езда партыі, чаго раней не назіралася, нават у перыяд застою. Яно яўна супярэчыць курсу партыі на аднаў-

райана тав. Габермана, які апекаваў установы культуры. Улічваючы абставіны, здабылі некалькі партрэтаў Сталіна і развесілі іх па ўсіх бібліятэчных пакоях.

Нарэшце з'явіўся загадчык, дарэчы, надзіва неадукаваны таварыш, які заўсёды насіў на поясе рэвалювер. Ён хуценька аббег усю бібліятэку, вярнуўся ў абанемную залу і збянтэжыў нас наступнай высловай: «Сталіна мала!».

Потым, не звяртаючы ўвагі ні на кніжныя паліцы, ні на каталогі, па чаў пільна ўглядацца ў вялікі партрэт У. І. Леніна і І. В. Сталіна, заключаныя ў адну вялікую пазалочаную раму. І, уявіў сабе, знайшоў такі крамолу: «Што гэта яны ў вас, ці не пасварыліся?!» Так здарылася, што на партрэтах Ленін і Сталін, размешчаныя намі злева направа, пазіралі ў розныя бакі... Які жах! Давялося

вопраткай, харчаваннем, а поўнасю трымала на сваім забеспячэнні больш чым 400-тысячную партызанскую армію—карміла, апранала, часткова ўзбройвала. Паўтараю—бясplatна.

Людзі працавалі ў цяжкіх акупацыйных умовах. Працавалі ўсе: жанчыны, старыя, дзеці. Хаваліся ў лясах, балотах, жылі ў зямлянках, курнях. Апрацоўвалі палі часцяком уначы. Нават драбка солі не было, каб неяк аблегчыць пакуты цяжкахворых тыфозных. Але вось гэтыя гады ў працоўны стаж ім не залічаны. Ваеннапалонным залічылі, а пра нас ніхто не падумаў: вядома ж, калгаснікі.

Настаў час рэабілітаваць працу жыхароў Беларусі ў гады знаходжання іх на акупіраванай тэрыторыі. Многім гэта ўжо непатрэбна, але для справядлівасці такі акт савецкага ўрада неабходны. Зыходзячы з гэтага, прапануем дапоўніць Закон «Аб пенсійным забеспячэнні грамадзян СССР» дадатковым артыкулам аб льготах пры налічэнні стажу работы тым, хто перажыў фашысцкую акупацыю БССР. Варыянт такі: «Работа грамадзян, якія апынуліся на акупіраванай тэрыторыі Беларусі ў часы Вялікай Айчыннай вайны, пачынаючы з 14-гадовага ўзросту, залічваецца ў працоўны стаж у двайным памеры».

Раней такое пытанне не ставілася, бо жыхароў сяла за людзей не лічылі — гэта былі проста «калгаснікі». Цяпер жа настаў час і нам «людзьмі звацца».

М. ШАМРЫЛА,
старшыня савета ветэранаў
вайны і працы саўгаса
«Запаветы Ільіча».

Петрыкаўскі раён.

□

Нас, беларусаў, якія жывуць на поўначы Цюменскай вобласці, у Новым Урэнгоі, цікавіць і хвалюе ўсё, што адбываецца ў жыцці нашай рэспублікі. Мы атрымліваем газеты в Беларусі, шукаем інфармацыю пра яе на старонках цэнтральных выданняў. Нядаўна група нашых энтузіястаў абмеркавала і накіравала ў Міністэрства культуры БССР і «Мартыралог Беларусі» свае прапановы па ўзвядзенні помніка ахвярам сталінізму ў Мінску. Вось некаторыя з іх.

Помнік павінен быць усенародным. Няхай кожны жыхар унясе свой уклад, як некалі Расія будавала ў Маскве Сабор Васілія Блажэннага.

Трэба стварыць журы будучага мемарыяла, а яго пасяджэнні праводзіць рэгулярна і адкрыта. Трэба стварыць не адзін адасоблены помнік, а мемарыял, які ў нечым нагадваў бы Хатынь. Комплекс павінен уключаць музей, дзе захоўваліся б матэрыялы перыяду сталінізму.

На стварэнне мемарыяла ахвярам сталінізму, магчыма, спатрэбіцца некалькі гадоў. Але ён павінен стаяць вякамі.

Мы звяртаемся ад імя землякоў-беларусаў, што жывуць у Новым Урэнгоі, да ўсіх жыхароў рэспублікі пачаць збор сродкаў і ахвяраванняў. Няхай кожны унясе колькі зможа.

Памяць аб нацыянальнай духоўнай катастрофе і трагедыі нашага народа павінна жыць у вяках!

Хачелася б звярнуцца да работнікаў пракуратуры: уключыцеся ў работу па аднаўленні імянаў усіх загінуўшых і іх катаў.

Хочам паведаміць чытачам «ЛіМа», што ў нашым горадзе створана група падтрымкі Беларускага народнага фронту «Адраджэнне». Мы верым у яго патрыятычнае парыванне і спадзяёмся на актыўнае супрацоўніцтва з партыяй, камсамолам, перадавой інтэлігенцыяй.

Ахвяры тырана Сталіна і яго катаў, мы помнім пра Вас! Няхай ведаюць аб гэтым і «кандыдаты ў правадары».

У. КАТЛЯР, А. ГАУРЫЛЕНКА.

г. Новы Урэнгоі.

АД РЭДАКЦЫІ. Нядаўна ў друку была змешчана інфармацыя аб тым, што Міністэрства культуры БССР, Дзяржбуд рэспублікі, Мінгарвыканком, Саюз архітэктараў БССР, Саюз мастакоў БССР і Беларуска фонд культуры аб'явілі адкрыты конкурс на лепшы праект помніка ахвярам масавых рэпрэсій 1937—41 гг. у лясным масіве Куропатаў.

Створана журы конкурсу на чале са старшынёй праўлення Мінскага гарадскога аддзялення Савецкага фонду культуры В. П. Шаранговічам. Конкурс будзе праводзіцца ў два туры: першы — да 29 сакавіка 1990 года, другі — да 30 снежня 1990 года. Пры Мінскім гарадскім аддзяленні Савецкага фонду культуры адкрыты рахунак нумар 702903 у Белжылсаўбанку Мінска для збору сродкаў на помнік у Куропатах.

З пошты «ЛіМа»

- «Прапаную дапоўніць...»
- Ці будуць яны лепш працаваць?»
- «Сталіна мала!»

ленне ленінскіх норм жыцця, бо пры жывым Леніне не было ў кіруючага пласта сістэмы прывілей ды і наогул матэрыяльныя ўмовы іх жыцця мала адрозніваліся ад тых, што былі ў сярдэняга рабочага.

Члены дыскусійнага клуба, удзельнікі партыйных сходаў звярнулі таксама ўвагу на тое, што такі важны палітычны крок, як павышэнне зарплаты крайне раздзьмутаму кіруючаму апарату не можа вырашацца без усенароднага абмеркавання (а партыйнаму апарату — без уліку думкі ўсёй партыі).

Нам тлумачаць: маўляў, так зроблена таму, што добры спецыяліст не ідзе ў апарат, бо нізкія аклады. Але ці толькі ў гэтым справа? І потым, што гэта за апарат, дзе галоўным сродкам заахвочвання робяцца грошы?

Нам кажуць, што такі крок паспрыяе таму, што людзі ў апаратах будуць лепш працаваць. Мы ж прыйшлі да высновы, што пасля такога «падарунка» ён яшчэ больш страціць цікавасць да перабудовы. Навошта яе паглыбляць? Апаратчык жа і так палепшыў сваё матэрыяльнае становішча. Да таго ж кіраўнікі стануць больш паслухмянымі з-за боязі страціць вялікія грошы. І не будзе ў апаратах ні спрэчак, ні альтэрнатыўных прапановаў.

У цэлым, на наш погляд, такое рашэнне яшчэ больш накаліць абстаўноўку ў грамадстве, прывядзе да далейшага падзення аўтарытэту органаў ўпраўлення, супрацьпаставіць партыйны апарат не толькі ўсяму грамадству, а і большай частцы партыі. Яно ўскладняе працэс кансалідацыі грамадства, абнаўлення партыі.

Адзінае, на нашу думку, выйсце — спыніць яго дзеянне.

Ад імя членаў дыскусійнага клуба выкладчыкаў педагагічнага інстытута імя А. С. Пушкіна «Дыялог» — **І. КАТЛЯР,**
дацент кафедры тэорыі сучаснага сацыялізму, кандыдат філасофскіх навук.

г. Брэст.

□ **СТАРОНКА** адрывага календара на 1989 год, датаваная 21 снежня, нагадвае: «Дзень нараджэння І. В. Сталіна (1879—1953), дзеяча Камуністычнай партыі і Савецкай дзяржавы, міжнароднага камуністычнага і рабочага руху». Тут жа і партрэт «дзеяча»...

Міжволі ўсплыло ў памяці некалькі эпізодаў, што характарызуюць атмасферу, у якой паўвела назад, у 1939 годзе, савецкія людзі святкавалі шасцідзясцігоддзе «генія ўсіх часоў і народаў».

Дык вось, нягледзячы на тое, што мінула ўсяго тры месяцы з часу ўз'яднання жыхары Кобрына ўжо добра засвоілі — на шматлікіх сходах пасля чарговага згадвання імя «бацькі народаў» належаць дружна ўспіваць і бурна апладызтваць. Але, у дадатак да, так бы мовіць, «нармальнай» порцыі апладызменту, у прэзідыуме звычайна падхопліваюся апантаны энтузіяст і, высокая ўзняўшы кулак, тройчы лямантаваў: «Вялікаму Сталіну — ура, таварышы!» У адказ на гэта зала была вымушана зноў уставаць і шалёна біць у ладкі.

У 1939 годзе я арганізоўваў у Кобрыне гарадскую бібліятэку. На пачатку снежня ўсё было гатова да адкрыцця. Чакалі прыходу загадчыка

тэрмінова выпраўляць памылку, мяняючы партрэт месцамі.

Другім разам, ужо на схіле снежня, мой неўтаймоўны начальнік з'явіўся зноў і аздачыў мяне пытаннем: «Таварыш Мартынаў, які сёння дзень?» Я разгубіўся і ледзь было не назваў чарговы дзень тыдня. Але спяхапіўся, згадаўшы, што сёння 21 снежня — дзень нараджэння таварыша Сталіна, яго шасцідзясцігадова юбілей. «А дзе гэта ў вас відаць?» — зноў запытаўся Габерман і даў тлумачэнне, што ў такіх выпадках трэба афармляць выстаўкі.

Што за выстаўкі, якімі ім належыць быць з гэтай нагоды, — ніхто ў нашым калектыве не ўяўляў. Але разважыўшы, вырашылі паставіць на абанемне столі, на ім — упрыгожаны кумачом партрэт імянінніка з вялікімі юбілейнымі лічбамі-датамі. Пад партрэт панклалі знамяці «Кароткі курс» і не менш славныя «Пытанні ленінізму». Кампазіцыю аздаблялі кніжкі кішэзнага фармату з паасобнымі творами юбіляра. Наш загадчык з рэвалюверам быў надзвычай задаволены...

А праз некалькі дзён здарылася бяда. З выстаўкі знік «Кароткі курс!» У бібліятэцы не было дублетнага экзэмпляра, і таму ў мяне не заставаўся іншага выйсця, як накіравацца да пільнага загадчыка, — каяцца. Хіба мог я, напалоханы і разгублены, уявіць сабе «начальсцвенную» рэакцыю:

«Дык гэта ж чудоўна! — узрушыўся ён. — Гэта, таварышы, сведчыць пра тое, якая вялікая цяга мас да твораў таварыша Сталіна! Няхай раскруціць усю выстаўку, мы вам усё спішам. Ма-лай-ці!»

На заканчэнне яшчэ адна згадка з тых часоў. У 1936 годзе мой знаёмы — падпольшчык, член КПЗБ, цвёрдакаменны сталініст, пазнаёміў мяне з лістом нашага таварыша, таксама партыйнага актывіста, які, ратуючыся ад чарговага арышту дэфензівы, уцеў у СССР. Ліст заканчваўся словамі: «Вставая і ложась, будь Сталіным!» На жаль, наш знаёмы падзяліў агульны лёс многіх землякоў і ў родныя мясціны не вярнуўся...

А. МАРТЫНАУ.

г. Кобрин.

□ У праекце Закона «Аб пенсійным забеспячэнні грамадзян СССР» прауджаны льготы пры налічэнні працоўнага стажу блакаднікам-ленінградцам, рэпрэсіраваным у 30-я — пачатку 50-х гадоў і іншым катэгорыям працоўных. Вядома, мы падтрымліваем гэту прапанову.

Аднак не ў лепшых умовах жылі, працавалі і беларускія сяляне на акупіраванай тэрыторыі. Першы цяжкі, крывавы ўдар напатаў іх, жыхароў Беларусі. Нас палілі ў хлявах, расстрэльвалі па аднаму і групамі, на нас рабілі аблавы.

Але тыя, хто застаўся жывы, не сядзелі склаўшы рукі. Яны падняліся супраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў—Беларусь стала партызанскай. Людзі працавалі, ды яшчэ як! І—бясplatна. З самага пачатку вайны эвакуіравалі на Усход прадпрыемствы, жывёлу. Увесь ураджай 1941 года быў сабраны і захаваны. Пад ураджай 1942—1944 гадоў была занята ўся пасяўная плошча БССР, якую кантралявалі партызаны. А ў 130-ай партызанскай брыгадзе ва ўрочышчы «Рэчыца» няспынна працаваў паравы млын, які забяспечваў мукой партызанскія атрады Мінскай і Палескай абласцей. Сотні тон мукі, сухароў было перапраўлена воінам Чырвонай Арміі праз «Акцябрскія вароты» ў снежні 1943 года. Мясцовыя насельніцтва забяспечвала сябе не толькі

Цыганы... Самае старажытнае племя на Зямлі. Іх мова, іх традыцыйныя карані там, у Індыі, адкуль пайшла еўрапейская цывілізацыя. Чамусьці яны пакінулі Радзіму, сталі вандраваць па свеце. Цяпер цыганы ёсць усюды. Ёсць англійскія, ёсць іспанскія, ёсць балгарскія, ёсць беларускія. Яны жывуць сярод нас, але, дайце веры, жывуць па-свойму. Цыганы не згубілі сваіх звычак, сваіх традыцый, сваіх законаў, сваёй свабоды, так бы мовіць, дзяржаўнасці.

Цыганы заўсёды былі і вандруным племенем, якое жыло там, што нешта недзе перапрадавала, недзе некаму варажыла... Аселыя наро-

ды Еўропы ва ўсе часы не надта любілі гэтых вечных вандрунікаў. Супраць цыганоў, супраць іх вандруніцтва не раз прымаўся самыя суровыя законы. Але... Але яны працягвалі вандраваць, працягвалі жыць сваім, асаблівым, цыганскім жыццём.

Гэткімі ж цыганы засталіся і зараз, хоць і сталі аселымі, хоць многія з іх працуюць на дзяржаўных прадпрыемствах і ва ўстановах.

І аднак жа: як яны жывуць сёння, чым заклапочаны, што і як робяць, каб мець хлеб надзённы! Паспрабуем адказаць на гэта на прыкладзе мінскіх цыганоў...

маладыя цыганы «трохі іх адлупцавалі». Рэцэцірам давалася адступіць. Пакуль — адступіць...

Цыганскае згуртаванне мацуецца і тым, што ў руках выбарнага камітэта знаходзіцца агульная каса табара. Пытаюся ў кіраўніка камітэта, на якія сродкі можа жыць, напрыклад, Алдана С., маці сем'і дзяцей, калі ні яна сама, ні дзеці не працуюць?

— А вы дома ў яе былі?

— Не.

— Мы ведаем, як яна жыве. Яна ні ў чым не мае патрэбы. Мы ведаем усіх, наму патрэбна

сць, для многіх сем'яў адным з асноўных спосабаў здабычы грошай застаецца варажба. А варажба — прэрагатыва жанчыны. І таму дзяўчаткі з маленства вучацца па знешнасці, інтанацыі, выпадковых словах і жэстах, адказах на іх «гэта-выя» пытанні вызначаць сацыяльны стан, характар, клопаты чалавека, вучацца майстэрству імгненна адчуць яго душэўны стан, знайсці спосаб зняць стрэс. «Інструментам» у варажбе часцей за ўсё служаць карты. Але яны пры раскладцы даюць адно з многіх мільёнаў спалучэнняў, і, каб яго прачытаць, дзяўчаткі вучацца з ранняга ўзросту.

У 6—7 гадоў дзеці мінскіх цыганоў ідуць у першы клас. «Настаўнікі ставяцца да нашых дзетак гэтаксама, як і да дзяцей рускіх, беларусаў — адозненнаў не робяць», — кажуць цыганы. Настаўнікі гавораць пра дзяцей цыганоў з асаблівай сімпатыяй: «Яны здольныя, таленавітыя, дысцыплінаваныя, акуратныя, старанныя... І такія прыгожыя! А як малююць, спяваюць, танцуюць! Лідзіруюць у самадзейнасці...» Але захапленне настаўнікаў адносіцца, як правіла, да дзяцей 1—4 класаў. Прыкладна з 5-га класа пачынаюцца цяжкія: большая частка дзяцей прапускаюць заняткі, неспка вучацца. Чаму рэзка падае пасляжовасць большай часткі горшых дзяцей, змяняюцца да гораха іх адносіны да школы? Адказы розныя. Падлеткі гаварылі, што пачынаюць з 5-га класа, ім цяжка асвойваць школьную праграму. Надзя І., 15 гадоў: «У першых класах я вучылася добра. Настаўніца задае пытанне, я прадумаю адна па-цыганску, а аднаму па-руску. А ў 5-м класе я раптам перастала разумець тое, пра што гаварылася на ўроках. Слухаю настаўніцу, а не разумею нічога, быццам гаворыць яна не па-руску, а на нейкай замежнай мове. Іншыя дзеці дома бацькі дапамагаюць, нават рэпеттары, а мая мама не можа памагчы, нават чытае неспка».

Па ўсім відаць, цяжкія Надзі І. і іншыя дзеці выкліканы розніцай узроўня агульнай культуры сям'і і тым, які патрабавецца для засваення школьных праграм. Хатняе выхаванне аказваецца дастатковым для засваення канкрэтных, вобразных, эмацыянальна ўспрымаемых паняццяў. Калі ж веды будуцца на паняццях, якія не засвоены ў мове і вопыце бацькоў дзіцяці, узнікае бар'ер паміж яго магчымымі ведамі. Невыпадкова настаўнікі адзначаюць, што намнога лепш пасляжовасць дзяцей тых цыганоў, што працуюць, напрыклад, на заводзе.

Далёка не ўсіх дзяцей хвалюе іх нізкая пасляжовасць. «Нам, — тлумачаць яны, — не патрэбны веды, якія дае школа. Мы не збіраемся вучыцца ў інстытутах. У нас будзе іншае, чым у «рускіх», жыццё».

Справа ў тым, што ў дзіцяці цыганоў, паўднёвага па крыві народа, рана пачынаецца перыяд палавога выпявання і дзяўчаткі ў 14—15 гадоў становяцца мацірамамі. Па традыцыі дзяўчаты табара выходзяць замуж толькі за чалавека сваёй нацыянальнасці, іх мужыкамі становяцца юнакі таго ж узросту ці ледзь старэйшыя.

У 5-м класе школы № 153, што ў Серабранцы, вучыцца Валодзя Ц., высокі, прыгожы юнак, «з добрымі разуменнем і здольнасцямі». А як ён танцуе, спявае! Аднойчы зні ён з доўгай маці нікуль шукаць яго па Мінску. У адзін дом зайшла: «Валодзьку майго не сустралі!» А тыя ў адказ: «Не бачылі. Але дачка наша таксама зніла», — «Дык, можа, мой Валодзька тваю дачку выпраў?» У адказ замахалі рукамі, загаласі: «Быць таго не можа, каб наша Рада з тваім сынам збегла». Пайшла маці ні з чым. А праз тры дні вяртаецца дамою Валодзя з маладой жонкай і прасцінай — доназам таго, што стала яго жонка жанчынай, — такі звычай. Што рабіць будзе? Падалі залю ў райвыканком — там, хоць паводле закона ўстаўляць у шлюб належныя не раней 18-ці, шлюб цыганскіх дзяцей не перашкаджаюць. Вяселле вырашылі згуляць пазней. Але ў апошнія дні перад вяселлем зганьбіў юны Рамзонар цыгана шлюбнай нявернасцю. Не вытрымала ганьбы Рада: сабрала рэчы і пайшла да сваіх бацькоў. Жонка вярнулася ў 8-мы клас, а мужык — у 5-ы (ён пяты год у пятым класе). «Баба з воза — каню лягчай», — пракаменціравала «святруха».

(Працяг на стар. 12).

Перабудова і міжнацыянальныя адносіны

ЛАЧО ДЭ ВЭС ТУМЭН, ГЭ РОМАЛЭ!

У 1926 ГОДЗЕ ў часопісе «Наш край» быў змешчаны нарыс Д. Даўгялы «Цыганы ў Беларусі». Ён быў ілюстраваны трыма фотаздымкамі. Пад імі — адзін і той жа подпіс: «Цыганскі табар каля Менску ўвосень 1925 г.» На адным фотаздымку — барадаты цыган, яго жонка — немалая кабетка з косамі, у доўгай сукенцы і шалі, іх дзеці. На другіх — быт вандруных цыган, шатры ля стромага берага, які нагадвае той, што непадалёк ад Шэпічаў, на Серабранцы.

Значыць, цыганы працягвалі вандраваць і ў 30-ыя гады. Адносіны да такога спосабу жыцця былі неадназначныя.

Распавядае жыхар Калядзіч Міхаіл Александровіч: «Мы жылі на вуліцы Захарава. Заходняя граніца была адчынена, і нашы людзі на лета пайшлі ў Польшчу. Вяртаемца, — граніцу нечакана, без папярэджання, закрылі, трэба ісці праз прапускны пункт. А ночку прайшлі, забралі ўсіх, хто адзначыўся на прапускным пункце. Забралі і маіх дзядзькоў — Васіля, Ігната і Пятра Александровічаў. Мы ніколі нічога не чулі пра іх з той начы. Дзе іх магілы?.. А цётка Надзя маленькай была, не адзначылася і ацалела...»

У гады вайны многія цыганы змагаліся з нямецка-фашысцкімі захопнікамі на франтах і ў партызанах. Мінскія цыганы гавараць, напрыклад, сваім сваёкам — адміралам флоту Казлоўскім. А тыя людзі цыганскай нацыянальнасці, якія засталіся на акупіраванай фашыстамі тэрыторыі, належалі да поўлага знішчэння. Гэтакасама, як і яўрэяў, іх вывозілі ў канцлагеры, расстрэльвалі, марылі голадам, марнавалі знясіляваючай працай. Цыганы Мінска памятаюць, што ў трагічныя брацкія магілах ці не большасць ахвяр — іхныя крыві.

Я памятаю, як у 1945 годзе ішлі праз Мінск цыгнікі з рэпатрыраванымі з фашысцкіх канцлагераў цыганамі. Наша школа стала ля чыгункі. Між школьным дваром і чыгункай яны ставілі шатры і раскладалі вогнішча. Мянліся цыгнікі, мяняліся табары. Зямлю сноўваў мароз, з неба сыпаў снег, а яны — абарваўшы, босыя, з маленькімі дзецімі ля цяпеліцаў... «Як яны могуць? Мароз, а ў іх немаўляты?» — «Яны — могуць. Яны — цыганы», — адказвалі настаўнікі і адвядзілі вочы. А потым заўважылі шы, што цыганы начуваюць... у нашых класах. Ішлі дні, зварачнелі вясёлыя твары дарослых цыганоў, але дзеці іхнія міласціны не прасілі, яны зараблялі — пелі, танцавалі. Памятаю дзяўчынку ў спадніцы з фашысцкага сцяга. Танцуе дзяўчына, летваюць доўгія носы, летваюць чорныя змяюні свастыкі. Перароблены спаднічку фашысцкі сцяг іскравае лозунгаў і плакатаў гаварыў нам аб перамозе. Мы аддавалі цыганятам свае акрайчыкі хлеба (калі яны ў нас былі). «Мы вярнемся дадому, будзем вучыцца, як і вы», — гаварылі нам цыганяты. І мы верылі. Нам здавалася, што ў гэтых па-асабліваму прыгожых людзей павінны быць і асаблівы, прыгожыя лёсы...

Тады, у пасляваеннай Беларусі, цыганы зноў пачалі вандраваць. Але не таму, што іх змушалі мяняць месца жыхарства гены продкаў. Таму, што ў спаленай, зруйнаванай і абрабаванай дашчэнт Беларусі не хапала на ўсіх жылля, хлеба, працы.

Памятаю бледны бацькаў твар. Ён прыйшоў дадому, пакалаў рукі на стол, уздыхнуў: «Сёння мяне звольнілі. За тое,

што прыняў на работу цыгана. У яго дзевяць дзяцей, усе малалеткі... Ён слаўны работнік!» І ў напятай цішыні параненай птушкай ускрыкнула маці: «Як жа мы жыць будзем?»

Між людзьмі шэптам праносілася: «Цыганоў арыштоўваюць, імі перапоўнена турма, іх некуды вывозяць у турэмных цяпелушках... Ці ж вінаваты чалавек, што нарадзіўся цыганом? Ці ж цыганы не людзі?» А ў 1956 годзе, як бы ўзаконьваючы тое, што было ўчынена ў першыя пасляваенныя гады, быў выдадзены ўказ, які абавязваў цыганоў у трохмесячны тэрмін знайсці сталае жыццё і працу. Выканаць указ было практычна немагчыма па многіх прычынах, ды лёсаў было зламана няма. А архівы пра гэта маўчаць. Не любяць успамінаць тыя гады і самі цыганы.

Углядаюся сёння ў твары цыганоў, шукаю ў іх рысы дзяцей, з якімі пасябрала некалі. Цыганскі народ, які выжыў у старэння ваенныя і цяжкія пасляваенныя гады, па-ранейшаму жыве ў Мінску, у іншых гарадах усіх абласцей нашай рэспублікі.

ДЗЯРЖАВА НЕ РАБІЛА адрозненняў паміж цыганамі і людзьмі іншых нацыянальнасцей. Гэтакасама, як усім іншым, ім давалася права на працу, адпачынак, адукацыю. І цыган павінен быў адпавядаць мадэлі «простага савецкага чалавека»: весці асеае жыццё, атрымліваць адукацыю, працаваць на прадпрыемстве, падпарадкоўвацца савецкім законам...

Ды толькі цыганы засталіся цыганамі. У тых умовах, у якія яны былі пастаўлены дзяржавай, яны пачалі жыць як бы адначасова ў дзвюх сістэмах: сістэме агульнадзяржаўных нормаў і законаў і ў сістэме сваіх цыганскіх законаў і традыцый. Жыццё па першай сістэме было навідавоку ўва ўсіх. І таму цыганы не разглядаліся як спецыфічнае згуртаванне, праблемамі людзей цыганскай нацыянальнасці не займаліся ні ў мясцовых, ні ў Вярхоўным Савеце, ні ў аддзелах Міністэрства народнай асветы ці Міністэрства культуры рэспублікі.

Сёння мінскія цыганы — аселыя. Жывуць у квартарах новых мікрараёнаў ці ў сваіх дамах з садамі, гародамі, жыўнасцю. Большасць мужчын працуе на прадпрыемствах, а жанчыны часцей за ўсё маюць статус хатніх гаспадынь. Яны жывуць — «як рускія», апрача таго — «як рускія» (рускія для цыганоў — усе «нецыганы»).

Але чым мацнейшым рабілася патрабаванне жыць «як рускія», тым мацней нябачны сувязі паміж цыганамі ў іх імкненні зберагчы свае цыганскія традыцыі і законы, тым глыбей у цень, куды не дапускаліся

лабочныя, адыходзіла іх жыццё «па другой сістэме».

У гэтых умовах мінскія цыганы, каб зберагчы цыганскія традыцыі, адшлі ад некаторых з іх. Калі раней табар аб'ядноўваў звычайна кроўныя сваякоў, то ў Мінску ў суполку аб'ядналіся розныя табарныя сем'і. Па сутнасці, быў створаны Саюз мінскіх цыганоў, накіраваны тых, што ўзніклі ў 20-ыя гады. Яго мэтай стала павышэнне агульнага матэрыяльнага і культурнага ўзроўня цыганоў, клопат аб іх працоўнай занятасці, зберажэнне традыцый і культуры, стварэнне агульнай касы і аказанне матэрыяльнай дапамогі тым, што жывуць у нястачы. Быў выбраны камітэт з прадстаўнікоў кожнай табарнай сям'і. Кіраўніком камітэта быў абраны цыган, якога называюць «баронам» або «бародою». У адрозненне ад традыцый, у адвядзенні з якімі раней улада барона нагадвала неабмежаваную ўладу манарха, барон мінскіх цыганоў стаў вырашаць пытанні, якія тычыліся іх унутранага жыцця і адносін з Савецкай уладай, не асабіста, а сумесна з цыганскім камітэтам. У той час стварэнне такога саюза магло быць азначана як чынык антыдзяржаўны, а яго кіраўнік падвергнуты сур'ёзным рэпрэсіям. Таму цыганскі барон быў вымушаны заставацца ў ценю. Аб тым, што ён існуе рэальна, ведалі далёка не ва ўсіх савецкіх органах. Зрэшты, хто ён, дзе жыве, ведаюць і далёка не ўсе цыганы. Пакуль саюз цыганоў не прызнаны ўладай, барон не спяшаецца паказацца на вочы шырокай грамадскасці.

ТРАДЫЦЫІ цыганскага народа ляжаць у аснове крытэрыяў, па якіх прымаюцца рашэнні. Камітэт назірае за бытам цыганоў. Напрыклад, малады цыган пачаў піць, супрацоўнікі міліцыі хапелі адправіць яго ў ЛПП. Але сярод цыганоў алкагалізм асуджаецца, змяшчэнне цыгана ў ЛПП зняславіла б не толькі яго дзяцей, але і ўнукаў. Выклікалі выпіваку на суд камітэта і папярэдзілі, што калі не кіне піць, ніводзін цыган яго ў свой дом не пусціць — страшнае для цыгана пакаранне. Больш ніхто гэтага маладога хлопца п'яным не бачыў.

На табарным камітэце вырашаюцца не толькі бытавыя пытанні.

Гавораць, некалі рэцэпцы запрабавалі ад цыганоў, якія займаюцца рэалізацыяй прадукцыі кааператываў, выкуп за права гандляваць. Звартацца ў міліцыю ў цыганеў не прынята. Як быць? Сабралі палову сумы (сабралі б і больш, але рэцэпцы «неспка сьпе паводзілі»). Прынеслі грошы ў прызначаны час, але прыйшлі на сустрэчу разам з жанчынамі, дзецьмі некалькіх табараў. І калі рэцэпцы абурліся ўдвая меншым выкупам,

дапамога, і дапамагаем, калі ў гэтым ёсць неабходнасць».

Аб памерах табарнай касы можна меркаваць па такім прыкладзе. Вясной 1989 года дачка цыганскага барона выходзіла замуж. Вяселле гулялі ўсім табарам. Падарункаў надарылі на суму амаль што казначую... Але гэтыя грошы не толькі для маладых і іх бацькоў. Гэта агульная грошы агромністай табарнай сям'і, гэта, па старажытнай традыцыі, дэманстрацыя свайго багацця перад іншымі табарнымі і не табарнымі сем'ямі.

СВАЕ ЖЫЦЦЕВЫЯ ЦЯЖКАСЦІ цыганы імкнуцца вырашаць у сваім асяроддзі, самі. Праблемы пачынаюцца там і тады, калі агульна дзяржаўныя нормы і законы не супадаюць з цыганскімі. А гэта здараецца зусім не рэдка. З такімі праблемамі цыган сустракаецца яшчэ ў дзіцінстве. Дзеці ў табары — гэта найвялікшая каштоўнасць. Сярод цыган няма маці-адмоўніц, няма цыганят і ў дзіцячых дамах. Калі дзіця аказваецца сіратой, яго выгадуе любая сям'я ў табары. Не аддаюць цыганы сваіх дзяцей і ў яслі, дзіцячыя сады. І не толькі таму, што ўладкаваць там дзіцяці мацірама — хатнім гаспадыням — не проста. Найперш таму, што з п'ялска пачынаецца выхаванне дзіця ў традыцыях табара. Ці зможа ў кроў і плоть цыгана ўвайсці закон падпарадкавання старэйшаму ў табары, калі ў дзіцінстве прыме ён за важна нейкую чужую выхавальную дзіцячага сада? Не, цыганка не адпусціць свайго малаго далей сваёй спадніцы.

З маленства пачынаецца навучанне дзіцяці асноўнаму рамяству. Раней, у вандруным табары, хлопчык ледзь навучыўшыся хадзіць, вучыўся спраўляцца з канём і ўсяму таму, што звязана з коньмі і вандруным жыццём. Ва ўмовах аселасці навучанне хлопчыкаў рамяствам — справа цяжкаватая. Але затое пад самай пільнай увагай вырастаюць дзяўчыны. Жанчына ў табары цалкам падначалена мужчыне, яна не асмелваецца пярэчыць яму, рабіць што-небудзь супраць яго волі. Яна звязана мнотвам звычай. Цыганка, напрыклад, не мае права паявіцца ў кампаніі двух мужчын з непакрытай галавой, не можа прайсці паміж двума немалымі мужчынамі — павінна абысці іх. Жанчына і зараз застаецца асноўным здабытчыкам сродкаў існавання для цыганскай сям'і Сад, гарод, карова і свінні, прыгляд за домам і сям'ёй — усё гэта на плячах жонкі і дачок; ні мужык, ні сыны па традыцыі гэтымі клопатамі не займаюцца. Як і ў старадаўняй ча-

ГІСТОРЫЯ мае ўласці-
васць паўтарацца, зна-
ходзіць цікавыя і неча-
каныя аналогіі ў іншым часе, —
што асабліва важна сёння, калі
менавіта памяць, абуджаная
воля гістарычнага самапазна-
ння можа стаць той сілай, якая
дапаможа выстаяць, на нова
адраджэння цэламу народу.

Вось і гісторыя Яна Чачота,
удзельніка слаўтага філамацка-
кага руху, паэта і фалькларыс-
та...

Спакусліва залічыць нашага
героя да таго грамадскага ру-
ху, які атрымаў сёння назву
нефармальнага. Спраўды, кім
жа яшчэ мог быць Ян Чачот,
які на пачатку мінулага ста-
годдзя разам з Адамам Міцке-
вічам і Тамашом Занам кіра-
ваў «нефармальнай» арганіза-
цыяй студэнцкай моладзі, мэ-
тай якой было дасягненне «гра-
мадскага добра»?

Гісторыя філамацкага руху
добра даследавана палякамі,
але нам застаецца, можа, са-
мае істотнае: вярнуць сабе ўсё,
што стваралася на нашай зям-
лі, на наваградскіх ці вілен-
скіх прасторах.

Чытаючы артыкулы і тэзісы
прамоў Чачота на філамацкіх
сходах, — а цяпер, з выхадам
Чачотавай спадчыны, ужо на-
га з'явілася такая магчымасць,
— бачыш перад сабой па-гра-
мадзянску мужа і высака-
роднага чалавека, для якога
вялікая патрыятычная ідэя бы-
ла адначасова ідэя высокамар-
альнай.

«Мала гаварыць пра станоў-
чыя якасці чалавеча і вучыць
ім; трэба самому даваць ва ўсім
прыклад у паводзінах. Бо ніхто
так не схіляе да лібога люд-
скіх сэрцы і розум, як лікія
учынікі тых, хто воляў лёсу за-
клінаючы вучыць простых люд і
палітыка разбэшчаны свет,
хто на словах прапаведае да-
брачыннасць, а ў жыцці загра-
з у распусце».

«Не могуць быць добрымі
грамадзяне там, дзе кепскі
ўрад, і не можа быць кепскага
ўрада там, дзе большасць —
добрае грамадзяне».

«Найлепшы ўрад будзе там,
дзе ўсё робіцца згодна з пажа-
даннем народа, а не з волі, на-
прызы і сілы аднаго».

У характарыстыцы віленскага
культурнага асяроддзя і гра-
мадскай атмасферы пачатку
XIX стагоддзя, дадзенай Чачо-

там у яго публіцыстычных ма-
тэрыялах і перапісцы з сябра-
мі, можна ўбачыць рысы любо-
га грамадства, прагрэс якога ў
значнай ступені залежыць ад
вырашэння канфлікту паміж
кансерватыўнай сістэмай ўла-
ды і маладой сілай духоўна-
га абнаўлення.

Па асобных фактах, па ўс-
памінах і пісьмах сучаснікаў
можна меркаваць, якімі прыч-
гальнымі былі для тагачаснай
моладзі ідэі філамацкага (літа-
ральна: аматараў навук), сам
духоўны воблік гэтых людзей і

вяршэння высакароднай асвет-
ніцкай місіі, пацвердзіў шы-
расць слоў і заклікаў гэтага
кіраўніка філамацкага.

Гісторыя паўтараецца. Мно-
гае з таго, што было пройдзена
Чачотам у філамацкай гадзі,
сёння ўзнаўляецца такімі ж ма-
ладымі хлопцамі ў іншых згур-
таваннях. Тое ж вяртанне
амаль страчанай бацькамі ай-
чыны, вяртанне праз песню на-
рода, праз гісторыю, праз Статут
Вялікага княства Літоўска-
скага, які ажно праз 400 год
нарэшце знайшоў нас. Чытаем

ры, які быў прынесены імі ў
дар польскай культуры. Праў-
да, ці не самы шчодры бела-
руска-песенны дар ахвяраваў
польскай культуры менавіта
Чачот, калі мець на ўвазе яго
шматтомнае выданне беларус-
кага фальклору, разлічанае
на польскамоўнага чытача.
Праўда і тое, што Чачот не ве-
рыў у літаратурную перспектыву
беларускай мовы, або «кры-
віцкага дыялекту»: «трэба
сумнявацца, каб... стаў пісьмо-
вым і развіваўся самастойна».
Але аб'ектыўна не хто іншы з

Беларусі, г. зн. айчыннага краю
Чачота. Польскія і беларускія
вершы паэта можна разгля-
даць як два бакі адной і той
жа з'явы, і якраз творчасць
перыяду 30—40-х гадоў, або
вяртання з ссылак, гэта добра
вяяўляе.

Урэшце сэрца ў паэта было
адно. І з усімі «найпрыхільней-
шымі» паучэннямі яго было ад-
дадзена «людю добраму ла-
годнаму, працавітаму, пачціва-
му», як характарызаваў Чачот
свой народ, падкрэсліваючы
роднасць з ім: «нашы сяляне»
(«З імі мы можам быць шчас-
лівыя. Удзяляючы ім за працу
іх рук працы нашага розуму і
асветы, мы можам памножыць
усеагульнае дабро»). У вядо-
мым вершы «Да мілых мужыч-
коў» Чачот пісаў па-беларус-
ку:

І мне бог на свеце даў
Гора гараваці,
Штобы лепш я вас любіў
І ўмеў спагадаці.

А ў польскім вершы «Вяс-
ковья ўдехі» паэт выяўляў тую
ж сардэчнасць і спагаднасць,
звяртаючыся да вясковых дзя-
цей:

Прадрастай, народ малынкі,
Гаспадынін, араці,
Адарыць мне вас няма чым —
Шчырым сэрцам адараю.

Параўноўваючы беларускія і
польскія вершы Чачота, можна
заўважыць не толькі агуль-
насць ідэйнага зместу, але і
блізкасць эмацыянальна-воб-
разнага ладу, надабенства паэ-
тыкі, на якую ў абедзвюх моў-
ных сферах вялікі ўплыў ака-
зала паэтыка народнай песні.
Гэтая акалічнасць дапамагае
перакладчыку пры перастав-
ленні польскага твора па-бела-
руску. І яна ж можа стаць пер-
ашкодай для дакладнага пер-
акладу ўзораў іншага стылю.

Большасць перакладаў у кні-
зе «Наваградскі замак» на доб-
рым, якасным узроўні пера-
ствароў арыгінальныя тэксты
Чачота. Прыклад для прык-
ладу верш «Што старыя за
вар'яты», вельмі папулярны ў
філамацкім асяроддзі: яго спа-
валі на імянінах, на маюцца у
ваколіцах Вільні.

Што старыя за вар'яты:
Мелюць без прычыны,
Быццам час свой марна трацім
Мы наля дзяўчыны.

ГЭТЫ «НЕФАРМАЛ» ЯН ЧАЧОТ

Ян Чачот. Наваградскі замак. Творы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

іх грамадзянскі тэмперамент.
Для віленскай студэнцкай мо-
ладзі, пераважна апалячанай
беларускай шляхты, з дзейнас-
цю філамацкага было звязана
абуджэнне патрыятычнай свя-
домасці, спазнанне сваёй гіс-
тарычнай айчыны, хоць да кан-
ца ёй прайсці гэты шлях на-
цыянальнага самаўсведамлення
яшчэ не было суджана (рэдка
факт з эпісталайнай спадчы-
ны: як нейкае прасвятленне,
прыходзіць да Чачота ўжо ва
ўральскай ссылак усведамлен-
не сваёй няпольскасці): «Цяпер
арэнбургская лінія, можна ска-
заць, запруджана палякамі
(так нас называюць тут і за
такіх прымаюць)». «За такіх
прымаюць» — зусім не тое, што
«такія мы ёсць».

Вывучэнне гісторыі, мовы і
культуры роднага краю, якое
было часткай праграмы філама-
цкага, стымулявала ў кожным
паучыце сапраўднай грама-
дзянскасці, як яе разумее Чач-
от (даць «пра шчасце, асвету
і славу краю», «прысвяціць
яму самога сябе, аддаць яму
ўсе здольнасці, сілы і маёмасць»
). Суровы лёс, які кінуў
Чачота ў царскую турму, па-
веў у ссылку, але затым усё
ж вярнуў на радзіму дзеля за-

у Чачота: «Вечар наш закон-
чыўся тым, што мы спявалі 25
артыкул 4 раздзела Статута В.
княства Літоўскага...» (з ліста
да філамацкага Юзафа Яжоўска-
га, 1820 год, Вільня). Або яш-
чэ: «Чым больш надаю яму
значэння, чым болей разумею,
што ён будзе крыніцай маёй
долі... тым робіцца ён прываб-
нейшым... З ім драмлю, з ім
сплю, яго аднаго толькі і тры-
маюся, яму прысвячаю ўвесь
свой вольны час... (да філама-
та Ануфрыя Петрашкевіча,
1820 год, Вільня).

Есць у гэтых перазавах ста-
годдзяў (ад Статута — да Ча-
чота — і да нашага часу), ак-
рамя пазітыўнага зместу гіс-
тарычнай пераемнасці, і горкі
сэнс нашай духоўнай бязлад-
насці і гістарычнай неўладкава-
насці: як часта даводзілася
нам у сваёй гісторыі пачынаць
спачатку, пачынаць на затап-
таным, выбітым полі нацыя-
нальна-гістарычнага самаўсве-
дамлення!..

Галоўнае, што ўдалося здзей-
сніць Чачоту, — узяцця розу-
мам і сэрцам да неабходнасці
беларускага слова. У гэтым ён
апырэджваў сваіх слаўтых
сучаснікаў, узгадаваных, як і
ён сам, на беларускім фалькло-

філамацкага асяроддзя, а Ча-
чот станаўся пачынальнікам
новай беларускай літаратуры.
Творчы шлях Яна Чачота до-
сыць дакладна адлюстраввае
этапы яго грамадзянскага ўз-
мужнення.

Гэй вы, хлопцы,
Гэй, малойцы!
Добрых чноц сябры,
З крыводай змагары!
Кожны з нас айчыне
Паслужыць павінен,
Свету, добрым людзям —
Славу так здабудзем!
(Пераклад з польскай).

Вядомыя нам нешматлікія
беларускія эквіваленты філа-
мацкай паэзіі Чачота паэтыч-
на менш выразныя, уласна эс-
тэтычнае значэнне іх невялі-
кае, але як факт гісторыі на-
шай літаратуры на этапе вы-
працоўкі яе нацыянальнай эс-
тэтычнай асновы ў новы час
яны пераважваюць дзесяткі
паэтычна зграбных іншамоўных
твораў.

Аднак жа падзяляць твор-
часць Чачота на «нашу» і
«польскую», гэтаксама як і
спадчыну ўсіх беларуска-поль-
скіх пісьменнікаў, занятак мала
ўдзячны. Двухмоўнасць у аб-
ставінах XIX стагоддзя, асаб-
ліва яго першай паловы, была
натуральнай формай існавання
культуры і менавіта культуры

прышоў бы да высновы, што
ў міжваеннай Польшчы з 1926
года быў нават не фашысцкі,
не таталітарны, а аўтарытар-
ны рэжым. І пытанне стаяла
так: дыктатура ці дэмакратыя?
Камуністы ж, ствараючы Гра-
маду, ставілі мэтай барацьбу за
сацыялізм. За сацыялізм у ста-
лінскім яго разуменні яны ха-
целі змагацца і ў Народным
фронце.

У тым, што ідэя Народнага
фронту ў Заходняй Беларусі не
рэалізавалася, трэба вінава-
ціць перш-наперш сталінізм,

лоў вынікі гэтага перапісу? А
вынікі такія, што нават і пас-
ля атэістычнай пяцігодкі амаль
палавіна грамадзян у другой
палове 30-х гг. прызналіся,
што яны вызнаюць Хрыста, за-
коны Майсея і вучэнне Мага-
мета. А колькі людзей збаяліся
рэпрэсій?

Не было перавароту ў свя-
домасці і «вялікага спаду» —
быў вялікі тэрор, пры дапа-
мозе якога замест хрысціян-
скага культу Богачалавека на-
вязвалі культ чалавекабога.
(Барыс Мажэў у рамане
«Мужыкі і бабы» паказвае, як
зачынялі царкву, як у 1929
годзе камсамольцы зрываўлі
святкаванне Раства Хрыстова-
га, бо яго амаль супадала з
50-годдзем Сталіна. Замест Ка-
ляд — юбілей таварыша Ста-
ліна! (Вучоны павінен ведаць
гэта. Вучоны павінен ведаць і
тое, што заканадаўства 1929
года істотна супярэчыла дэкрэ-
ту аб аддзяленні царквы ад
дзяржавы і школы ад царквы.
Забаранялася дабрачынная
дзейнасць, святары не маглі
спавядаць і сабораваць вязняў
і хворых у шпітальных. (Зноў
адсылаю да літаратуры. У ра-
мане Васіля Бялова «Год вя-
лікага пералому» святары, якія
разам з сялянамі трапілі ў вяз-
ніцу, выконваюць свой абавя-
зак пад пагрозай смерці).

Замест таго, каб аб'ектыўна
прааналізаваць заканадаўства
1929 года, А. Круглоў піша,
што «прынцыпы ленынскага
дэкрэта былі ўвасоблены ў кан-
стытуцыйных нашай краіны. За-
мацаваны яны і ў дзеючай ця-
пер Канстытуцыі (1977 г.), а
таксама ў канстытуцыйных саюз-
ных рэспублік, уключаючы і
Беларусь». Але наступны аб-
зац пэўным чынам абяргае
гэтае выказанне: «Усе гэтыя
дакументы адыгралі важную
ролю ў адыходзе працоўных
ад рэлігіі, у ажыццяўленні са-
праўднай свабоды сумлення

«АБ'ЕКТЫЎНЫ ПРАЦЭС»?

Круглоў А. Развіццё атэізму на Беларусі (1917—1987 гг.). На рускай мове. Мінск, «Бела-
русь», 1989.

СССР? Могуць сказаць: бач, які
смейлі.. Аднаму: сур'ёзныя вучо-
ныя, удумлівыя людзі ведалі
пра віну Сталіна і Молатава і
да перабудовы. Кніга ж А. Круг-
лова выйшла сёлета.

Я так падрабязна разгляда-
ваю паасобныя сюжэты ў кнізе
А. Круглова таму, што ў іх, як
у кроплі вады, адбіваюцца ўсе
заганы нашага грамадазнаўс-
тва нядаўняга часу. На жаль,
гэтых сюжэтаў вялікае мно-
ства. Вось адзін з іх.

А. Круглоў разбірае гісторыю
Беларускай хрысціянскай
дэмакратыі. Ён піша: «Пра па-
літычную скіраванасць БХД
сведчыць катэгарычная адмо-
ва яе ЦК супрацоўнічаць з
КПЗБ і весці супольную ба-
рацьбу супраць фашызму».

Удумаемса. З цытаты выні-
кае, што БХД не хацела весці
барацьбу супраць фашызму су-
польна з камуністамі, але сама
па сабе партыя — і гэта, зноў-
такі, вынікае з цытаты — была
антыфашысцкай. Чаму ж яна
не хацела супрацоўнічаць з
КПЗБ? На гэтае пытанне
А. Круглоў адказу не дае.

СССР і БССР. Калектывіза-
цыя, арышты і высылкі 1929 —
1931, 1933—1934 гг. былі ўхва-
лены і падтрыманы Кампар-
тыяй Заходняй Беларусі. Яна
апраўдвала палітыку Сталіна,
арышты сваіх учарашніх сяб-
роў і саюзнікаў: Дварчаніна,
Рак-Міхайлоўскага, Бурсеві-
ча, Мятлы, Гаўрылюка, Валю-
шына — відных дзеячаў Бела-
рускай сялянска-рабочніцкай
грамады і «Змагання», якія
выехалі на ўсход з-за рэпрэсій
польскіх улад. І вось гэтая пар-
тыя працягвала руку хрысці-
янскім дэмакратам...

Застаючыся партыяй анты-
фашысцкай, БХД не схацела
змагацца супраць фашызму ў
адным фронце з КПЗБ. Але тут
лічыць адно пытанне: супраць
якога фашызму трэба было
змагацца? Ці быў у міжваеннай
Польшчы фашызм? Паводле
камуністаў, сацыял-і нацыяна-
л-фашыстамі былі ўсе, хто
не падзяляў іхнія погляды, у
тым ліку і сацыял-дэмакраты
(А. Луцкевіч, у прыватнасці).
Што ж тут казаць аб рэжыме
Ю. Пілсудскага? Мярнуно,
А. Круглоў трэба было б раз-
абрацьца ў гэтым. Пры пільным
разглядзе пытання ён, мусіць,

А. Круглоў на 366-ці старон-
ках свае кнігі нідзе не згадаў
вялікага атэіста І. В. Сталіна.
Апісваючы поспехі антырэлі-
гійнай барацьбы ў БССР у 1930
— 1931 гг., калі «было зачыне-
на і перабудавана» 573
царквы з 1013, 29 касцёлаў з
111, 366 сінагог з 547, аўтар
між іншым заўважае: «Віда-
вочна, што ў гадзі калектывіза-
цыі побач з АСОБНЫМІ (тут і
далей падкрэслена мною. —
А. С.) перагібамі ў гэтым ма-
гутным руху дапусціліся ВЫ-
ПАДКІ адміністрацыя і ў да-
чыненні да закрыцця малітоў-
ных памяшканняў. МАБЫЦЬ,
цяжка ўявіць сабе, што за
адзін год адбыўся такі круты
пераварот у свядомасці, які
прывёў да закрыцця царкваў,
сінагог, касцёлаў і малітоўных
дамоў сентантаў. Аднак пры
ўсім гэтым дадзеным лічыць
сведчаць пра вялікі спад рэлі-
гійнасці працоўных і пра ма-
савы ход іх на атэістычныя па-
зіцыі».

Тут я вымушаны паставіць
пытанні рубам. Ці ведае да-
цэнт А. Круглоў пра атэістыч-
ную пяцігодку? Ці ведае, што
ў перапіс насельніцтва СССР
быў — насуперак закону —
уключаны пункт пра адносіны
да рэлігіі? Ці ведае А. Круг-

І ўсё пхнуць нас да работы,
Хоць таго не знаюць,
Што да працы я ахвоты
Без дзяўчат не маю!

З любай стрэнусы, бывае,
Прыгарну к сабе я,
Сэрца радасцю палае,
Галава яснее.

Жыць тады, сябры, ахвота,
Хораша наўнола,
Мігам робіцца работа
З песняю выслаі!

Дык мяліца ж без прычыны
Вы, старыя людзі —
Вас паслухае тады мы,
Як дзядзі будзем!

Перакладчык імкнецца быць дакладным і ва ўзнаўленні па-беларуску вядомых рамантычных балад Чачота «Бекеш», «Наваградскі замак», «Калдычэўскі шчупак», «Узногі», «Свіцязь» і іншых, захоўваючы і тыя недахопы арыгінала, якія сам адзначае ў каментарыях: «і сляды паспешлівасці, і пэўную расцягнутасць, шматслоўе, і залішняе маралізатарства».

Ёсць, аднак, прыклады адвольнага перастварэння польскага арыгінала. У каментарыях да кнігі Чачотавай спадчыны яе ўкладальнік і перакладчык К. Цвірка пазначае, што два творы паэта («Зязюлька» і «Прыляцелі саколікі»), пакладзеныя на музыку С. Манюш-кам, узяты для перакладу з фальклорнага зборніка Я. Чачота «Piosenki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny» (Wilno, 1839). Аднак першага твора ў названым зборніку няма: там ёсць дзве самастойныя, хоць і аднапільныя песні пад нумарамі XXXIII і XXXIV. Калі кантмінацыя тэкстаў належыць С. Манюшцы, то на яго і трэба спасылацца, а не на зборнік Чачота, інакш паўстае пытанне пра выдавочную неадпаведнасць пераклада арыгіналу.

У выпадку з песенным тэкстам «Прыляцелі саколікі» пры перакладзе адбылася значная мастацкая трансфармацыя арыгінала.

Песня «Sokolowie przyletali», змешчаная ў фальклорным зборніку Чачота, уяўляе сабой пераклад беларускай вясельнай песні, прычым пераклад вельмі дакладны, як можна меркаваць па тэксту, у якім дакладна захаваны асаблівасці народна-песеннай паэтыкі. Пераклад К. Цвіркі досыць прыблізна ўз-

наўляе паэтычную структуру Чачотавай песні: у ім апушчаны характэрныя паўторы, парушана традыцыйная сінтаксічная будова.

Але трэба мець на ўвазе складанасць сітуацыі, у якой апынуўся перакладчык. Дакладнае ўзнаўленне па-беларуску Чачотаўскага тэксту было б раўназначна вяртанню да фальклорнага першаўзору, якім карыстаўся Чачот. Такім чынам, чытач убачыў бы перад сабой толькі народную песню, прыпісаную паэту.

Цікавая акалічнасць: адхадзячы ад арыгінала, К. Цвірка пайшоў менавіта шляхам Чачота-перакладчыка. Перакладаючы беларускія народныя песні на польскую мову для свайго шматтомнага выдання «Сялянскія песенкі з-над Нёмана і Дзвіны», Чачот міжволі або свядома «аблітаратурыў» фальклорныя ўзоры. Як слушна сцвярджае У. Мархель, ён спалучыў «сэнсава-адпаведнае ўзнаўленне вуснапаэтычнага твора з яго рытміка-інтанацыйнай мадэрнізацыяй. У сваім артыкуле пра «Сялянскія песенкі...» Я. Чачота («Вестні Акадэміі навук БССР». Серыя грамадскіх навук. 1988. № 6), даследчык паказвае, што «нават у тых перакладах, дзе змест арыгінала перадаваўся беражліва, з пэўнай лексічнай адпаведнасцю, з адэкватнасцю асобных выяўленчых сродкаў, паэт або пераўтвараў рытмічны малюнак арыгінала, або ўзнаўляў яго на ўзроўні сінтэзу народнапесеннага і метрычнага вершаскладання...».

Мы ўсё яшчэ набліжаемся да Чачота. Яго мастацкі свет, які пры павярхоўным знаёмстве не стварае асаблівага ўражання, на самай справе аказваецца складанай з'явай, якая існуе адначасова ў розных сістэмах духоўных і эстэтычных вымярэнняў: беларуская мастацкая традыцыя — польская традыцыя, прафесійная літаратурная творчасць — фальклорная культура.

Для паўнаты ўспрымання літаратурнай спадчыны пісьменніка вельмі часта не хапае падключэння яго фальклорна-эстэтычных прац, якія асобна

разглядаюцца гісторыяй фальклорна-эстэтыкі. Дый самі фальклорныя матэрыялы Чачота застаюцца цяжкадаступнымі, чакаюць перывыдання, а тыя рукапісныя зборнікі з віленскага архіва, якія апісала Л. Маш, маглі б таксама нарэшце ўбачыць свет.

Таму з асаблівай удзячнасцю трэба паставіцца да публікацыі ў кнізе «Наваградскі замак» узораў народных песень са збору «Сялянскія песенкі з-над Нёмана і Дзвіны» («Колькі там нязмушанай і свежай паэзіі!» — Я. Чачот), артыкулаў пра беларускую («крыўчкую») мову і фальклор, слоўніка самабытных беларускіх слоў і прыказак. Як пешыўся, напэўна, Ян Чачот, што данясе нашчадкам крывічан пачутае на золку XIX стагоддзя дасціпнае народнае слова: «Не даў бацька шапкі, няхай вушы мерзнуць», «Прынясі, божа, гасця, то і гаспадар пажывіцца».

Кніга «Наваградскі замак», дзе сабраны шматгранная творчасць Яна Чачота: паэзія, публіцыстыка, навуковыя працы, эпісталаграфічныя спадчыны, — падрыхтавана да выдання паэтам і навукоўцам Кастусём Цвіркам. Відавочна, што ў гэтым выпадку было супадзенне творчых і чалавечых сімпатый, а таксама блізкасць навуковых інтарэсаў.

І такая роднасць далёкага Чачота і нашага сучасніка дала добры плён. Кніга ўкладзена з любоўю, перакладчы з польскай мовы гучаць увогуле натуральна, а грунтоўнасць каментарыяў сведчыць пра высокі навуковы ўзровень выдання. Збіраючы спадчыну Я. Чачота, хоць было гэта вельмі нялёгка, К. Цвірка прайшоў дарогамі паэта, надрукаваў пяць гадоў назад вялікі нарыс пра свайго ўлюбёнца «Там возера Свіцязь, як шыбіна лёду...» (публікацыя ў часопісе «Полымя», а затым у кнізе «Той курган векавечны...»). Увогуле ж вяртанне нашай літаратурнай спадчыны — гэта вельмі пачэснае, вельмі інтэлігентнае справа. Яна робіць гонар кожнаму, хто бярэцца за яе.

Люба ТАРАСЮК.

(«Намароўская хроніка»). Мушу сказаць А. Круглова, што ў нас быў баймагісец У. Корбан, а не Карбан, што прозвішча віленскага арцыбіскупа было не «Ябжыковскі»...

Адмаўляючы ролю уніяцтва ў захаванні нашага слова і пісьменнасці, А. Круглоў піша: «На самай жа справе... усё было наадварот: пратэстантызм і уніяцтва змаглі прыжыцца і ўмацаваць свае пазіцыі перш за ўсё таму, што абаліраліся на нацыянальна-традыцыйны, звычай і мову беларускага народа». Ці не тое ж пісаў і памянёны А. Круглоў у аўтары? І якое «наадварот» бачыць тут вучоны атэіст? «Наадварот» было пазней — калі мітрапаліт Сямашка, гвалтам пераводзячы уніятаў у праваслаўе, паліў беларускія богаслужэбныя кнігі і забараніў нашу мову ў святыхнях.

Усе гэтыя «абвэржэнні» відавочнага, замоўчванні, паўпраўда вынікаюць з аднаго — з нежадання А. Круглова развітацца са старымі догмамі. Кніга пісалася ў той час, калі паўстала пытанне аб пераасэнсаванні нашай гісторыі, заканадаўства 1929 года, аб выпрацоўцы закона пра свабоду сумлення. Гэтыя павевы не мог не адчуць аўтар. І не мог не адрагавачы на іх. Пачытайце заключэнне да кнігі. Дацэнт уцяжка зразумець, чаму «шэраг вядомых савецкіх вучоных, пісьменнікаў і дзеячаў мастацтва... актыўна пачалі выяўляць, скажам прама, не заўсёды здаровую цікавасць да рэлігіі», яго абурэ, што друк, радыё і тэлебачанне перасталі быць вочынай бязбожнасцю і даюць плочку і эфір тым, хто мае іншыя погляды, ён хоча давесці, што не атэісты разбуралі помнікі архітэктуры, ён сцвярджае, што больш як 80 працэнтаў насельніцтва БССР — атэісты, а «грамадзянам, якія ад рэлігіі

адышлі, цэрквы, касцёлы і сінагогі непатрэбны». Ну, а праваслаўным, католікам, пратэстантам, іудзеям? А мусульманам іхнія мячэці?

Паважаючы атэізм А. Круглова, хацелася б бачыць, што і ён павяжае сваіх ідэйных апанентаў, што не лічыць іх з самага пачатку рэакцыянерамі, дэмаршаламі і выкажнікамі варожых класавых інтарэсаў. Слаборніцтва ідэй павінна быць забяспечана роўнымі юрыдычнымі правамі тых, хто гэтыя ідэі вызнае. Паколькі царква ў нас аддзелена ад дзяржавы, трэба і атэізм аддзяліць ад яе. Няхай вернікі і атэісты выдаюць свае кнігі і часопісы за ўласны кошт.

Дацэнт А. Круглоў піша, што «атэізацыя — працэс аб'ектыўны». Дый чаму ж яго турбуе, што, «скарываючы дэмакратызацыю нашага грамадства, публічнасць і плюралізм», царкоўныя дзелы «імінуцца падняццю аўтарытэт рэлігіі»? Мала таго, ён лічыць, што дзелы царквы хочучы «вытаргаваць для сябе найбольш ільгот ад дзяржавы». І не паказвае, што ж гэта за льготы. Наколькі мне вядома, царквы хочучы займацца дэбрачынным дзейнасцю, змагаюцца ў грамадскіх арганізацыях супраць п'янства, наркаманіі, злачыннасці, ананімацыі духоўную дапамогу тым, хто ў адчай. Якая льготы ў тым, што царквы наладжваюць дэбрачыныя духоўныя канцэрты і вечары, настаўляюць у казаных не забіваць, не красці, не зайздросціць, не распуснічаць, жыць па праўдзе, здаюць грошы ў Фонд міру, у Дзіцячы фонд, у Фонд культуры?

З заключэння да кнігі А. Круглова вынікае, што яму па душы абмежаванні на дзейнасць царкваў, па душы такое становішча, калі выхаванне (за дзяржаўны кошт) вядуць толькі атэісты. Такім чынам ён, хоць і не прызнаецца ў гэтым, стаіць за захаванне заканадаўства 1929 года. Што ж тут казаць аб дэмакратыі і плюралізме?

Анатоль СІДАРЭВІЧ.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў БССР

БАГДАНОВІЧ Ірына Эрнстаўна. Паэтэса, крытык. Нарадзілася ў 1956 годзе ў горадзе Лідзе. Скончыла Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт (1978) і аспірантуру Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР (1983). Кандыдат філалагічных навук. Малодшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР.

Літаратурную працу пачала ў 1973 годзе.

Аўтар кнігі паэзіі «Чаравікі маленства» (1985), «Фрэскі» (1989), шэрагу рэцэнзій, артыкулаў у друку і калектыўных зборнікаў.

ЗЫНІЧ (БЕМБЕЛЬ) Алег Андрэевіч. Паэт, публіцыст. Нарадзіўся ў 1939 годзе ў горадзе Мінску. Скончыў Беларускі політэхнічны інстытут (1959), Мінскае музычнае вучылішча (1963), Беларускую дзяржаўную кансер-

ваторыю імя А. В. Луначарскага (1969), аспірантуру Інстытута філасофіі і права Акадэміі навук БССР (1974).

Літаратурную працу пачаў у 1979 годзе.

Друкаваўся ў калектыўным зборніку «Крыло» (1984). Выйшлі кнігі «Рэха малітвы» (1988, Нью-Йорк), «Самота ростані» (1988, Беласток), літаратурна-знаўчая праца «Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс» (1985, Лондан).

БУСЬКО Мікалай Іосіфавіч. Паэт. Нарадзіўся ў 1940 годзе ў вёсцы Пагаралка Карэліцкага раёна. Скончыў народны ўніверсітэт мастацтваў у Маскве (1967). Мясцін Баранавіцкай аўтакалоны № 2448.

Літаратурную працу пачаў у 1970 годзе.

Аўтар кнігі паэзіі «У Нёмна на плячэ» (1986).

КАВАЛЕУ Сяргей Валер'евіч. Крытык, паэт, дзіцячы пісьменнік. Нарадзіўся ў 1963 годзе ў горадзе Магілёве. Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна (1985) і аспірантуру пры ім (1987). Выкладчык БДУ.

Літаратурную працу пачаў у 1980 годзе.

Аўтар кнігі казак «Мэва» (1988), зборніка літаратурна-крытычных артыкулаў «Як пакахаць ружу» («Бібліятэка часопіса «Маладосць», 1989).

КРУЛЬ Мікаіл Аляксандравіч. Празаік. Піша па-руску. Нарадзіўся ў 1943 годзе ў Маскве. Скончыў Мінскі архітэктурна-будаўнічы тэхнікум (1961) і Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна (1968). Інжынер 2-ой катэгорыі аб'яднання

«Аўтарэббудмаш» Мінгаўтасельгасмаша СССР.

Літаратурную працу пачаў у 1976 годзе.

Аўтар кнігі «Лунная лошадзь» (1980), «День Юпитера» (1987) і іншых твораў.

ХВАЛЕЙ Яўген Іванавіч. Паэт, крытык. Нарадзіўся ў 1947 годзе ў вёсцы Белькаўшчына Стаўбцоўскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна (1971). Старшы рэдактар выдавецтва «Юнацтва».

Літаратурную працу пачаў у 1967 годзе.

Друкаваўся ў калектыўным зборніку «Нашчадкі» (1969). Аўтар кнігі паэзіі «Прыскасце» (1983), «Зялёныя прамень аэру» (1987), кніжкі для дзяцей «Насціны гасцінцы» (1989).

ЮБІЛЕІ, ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Нядаўна ў Доме літаратара адбыўся ўрачысты вечар, прысвечаны 90-годдзю з дня нараджэння Міхася Ціханавіча. У зале сабраліся тыя, хто добра ведаў Міхася Ціханавіча, сябраваў з ім, а таксама шматлікія прыхільнікі таленту народнага пісьменніка. У вечары бралі ўдзел жонка М. Ціханавіча Соф'я Захаравна, сястра пісьменніка Пелагея Ціханавіча і яго брат Мікалай Ціханавіч.

Янка Брыль, які вёў вечар, сказаў ухвальнае слова не толькі пра Ціханавіча-пісьменніка, а і пра Ціханавіча-чалавека і грамадзяніна. Успамінамі падзяліліся І. Шамякін, С. Шушкевіч, С. Грахоўскі, Д. Бугаёў, В. Адамчык.

3 паэтычнай пошты

Павел ВЕРАБ'ЁУ

Шлях вядзе мяне світанкам
На перон, што ў горкім дыме.
Чую, як гукіе поезд:
«Галюбі прасцяг Радзімы!»

Мне б паехаць па Радзіме —
Паглядзець на доли, горы.
Мне б паехаць па Радзіме,
Ды не тым турысцкім скорым.

І не з думкай аб загары,
І не з думкай аб пасадзе.
У цягнічку сусед падсядзе:
«Усё наладзіцца, таварыш.

А благое растрасеца», —
Утрасае думкі поезд.
Скруха — гэта не калецтва.
Шлях — развагаю адпоіць.

Адратуся работай.
Пэўнасць зноўку шлях асвеціць,
І другіх людзей клопаты
Нагадаюць, хто ты ў свеце.

Добра і зла рабіў нікчэмна мала.
Няма чаго і ўспомніць, бы не жыў.
Раскажыце да горла падступала
І расцінала сэрца на крыжы.

Ару зямлю, будую ці руйную,
Або ўдыхаю водар спелых траў,
Я толькі аб адным цяпер шкадую —
Што менш рабіў, а болей —
шкадаваў.

Юрась ПАЦЮПА

Мястэчка

Трава, спавітая расой,
каменне ходнікаў кранае,
тваё каханне, нібы сон,
твой сон ружовы там лунае,

твой жоўты сум, мой сіні верш...
Ды сцёрся золак з тонкай шыбы,
адно ў падстрэшы ўсё жыве
наш галубок блакітна-шызы.

На тыя вулікі не ідзі,
ўсё будзе так, як нам не снілася,
там я люблю блукаць адзін,
у небе сонца там спынілася.

Восень за горадам

...дні сохнуць, як зялёныя пракосы,
ў паглядзе востры, саламяны дым,
а у галечы стыгнуць перакосы,
дамы, як мёртвай літары уздым,

пясочны свет, рассыпаны і босы,
вісіць на промні, смешным і рудым,
чурчыць цяпла жаўцюсенькае проса
спадманам, да нявіннасці святым;

— я стаю, і свішчуць каляіны,
над смехам недаспелых каліны,
і гарбузы паўзуць на жываце —

час рушыў, прыпыніўся на хвіліну,
ён «працы й дні» бязважкія акінуў,
але спяшацца ў слоту не скацеў.

Пытанні

— Бабуля, а дзе душа?
— У сэрцы.
— А на якой мове Бог размаўляе?
— На нашае.
— А што, бабуля, там па-за смерцю?
— Жыццё, унучак, інакшае.

Пераклады

Сталася так, што шведская паэзія да-
гэтуль не вельмі прыцягвала ўвагу бела-
рускіх паэтаў-перакладчынаў. Між тым,
творы яе найвыдатнейшых прадстаўні-
коў, найперш дзякуючы іх непаўторна-
му нацыянальнаму каларыту, даўно і
трывала ўвайшлі ў скарбонку даскана-
лых узораў еўрапейскай і сусветнай лі-
рыкі. Пяць вершаў пяці паэтаў Швецыі
другой паловы XIX — першай паловы XX
стагоддзя складаюць своеасаблівую мі-
ніанталогію класічнай паэзіі Швецыі,
якую я прапаную ніжэй у сваім пера-
кладзе, зробленым з мовы арыгінала.

Трэба адзначыць, што два аўтары пад-
боркі, Вернер Хейдэнстам і Гары Марцін-
сан былі лаўрэатамі Нобелеўскай прэміі
па літаратуры розных гадоў.
Лявон БАРШЧЭУСКІ.

Аўгуст СТРИНДБЕРГ

(1849—1912)

Бульвар як прынцып

Было іх шмат, хацін старых —
Стаялі шчыльна ланцугамі.
Ды моладзь выйшла супраць іх
З ражнамі і жалезнікамі.

І вось наўкол
Узняўся пыл
І друзгат — аж
Пад небасхіл.

І тынк, і друз,
І шмат трухі —
Ляцяць, нібы
Тытунь сухі.

Там ломам б'юць,
Дзяўбуць кайлом:
Удар! Удар!
Сцяна — на злом.

Удар! Удар! —
Зваліўся дах,
І комін вунь —
Ужо ў нагах.

Вось дом другі:
І зноў, і зноў
Падмурак, дах —
Усё далоў!

Ідзе мужчына, у гадах,
Спыняецца, глядзіць здзіўлена.
Ён бачыць у руінах шлях
Свой — і пытае засмучона:

«Што хочаце вы збудаваць
Тут — ці паселішча якое?»
— «Нічога. Будзем рыхтаваць
Мы месца пад бульвар такое...»

— «Го! Часу знак: дамы — на злом,
А будаваць?.. Ды ну, крыў божа!..»
— «Бурыць, каб напайняць святлом —
Што, вам таго замала, можа?»

Густаў ФРЭДЫНГ

(1860—1911)

Навагодні напеў

Кожны гаруе:
Бед не бракуе —

Шмат і ў мяне, і ў людзей іх штогод.
Гінуць пасевы:
Спёкі, залевы
І чарвякі зноў прынеслі няўрод.
Родная, ўсё ж надта не засмучайся,
Што нешчаслівыя мы век-вяком,
Бо ў новым годзе, бо ў новым годзе
Мы з табой, можа, лепш заживём.

Хата згарэла,
Шчасце схацела
У лес — каб забыцца на ўсё — уцячы.
Хто ў час гароты
Мае ахвоту
Гэткім, як мы, жабракам памагчы...
Родная, ўсё ж не зважай на бяхлеб'е:
Зараз усё мы нанова пачнём —
І ў новым годзе, і ў новым годзе
Мы з табой, можа, лепш заживём!

Вернер ХЕЙДЭНСТАМ

(1859—1940)

Як лёгка...

Як лёгка ўсё-ткі дзецям чалавечым,
Не разабраўшыся, людзям і рэчам
Прысуд выносіць, кроіць сэрца нечым...
Ды ў сэрцах нашых дзверы ёсць з
замком —
Ключы дзе ад пакойчыка-загадкі?
Што за алей льюць у яго лампадкі? —
То нашы таямніцы век-вяком.
Мы ўсе жывём — і спім, і ходзім — там,

Гэта ж і конь скапыціцца, як столькі
на ім без прыдыху... А тут, можна
сказаць, яшчэ падростак. І па шасна-
цаць гадзін узар.

Дзяцюк (Вадзім здагадаўся, што гэ-
та трактарыст, з якім у пары рабіў
Дзімка) змахнуў рукою раптоўныя слё-
зы, якія гарошынамі пакаціліся па
ўчарнелым твары, адышоўся ад купкі.

— Не яго віна, — заступіўся за ча-
лавека дзядзька Даўнар. — Ён і сам,

Алесь РЫБАК

Смерць у разворы

Так ужо просіць душа — сназаць пра тое, што найбольш ба-
ліць, што сам перажыў, зведаў, перадумаў...
На маім рабочым сталё — новы гатовы твор пра абяздоленую
пасляваенную вёску. Той, ужо далёкі, перыяд анікі не дае мне
спакою. Лёс галоўнага героя рамана «Трэба было жыць» сіра-
та-падлетка Вадзіма Гурно неадлучны ад лёсаў дарослых, ад
іх нягод і надзей, іхняга роздому пра час і пра сябе. У вост-
рым сюжэтным клубку пераплецены бяссонныя ночы неспра-
ведліва пакрыўджанай салдацкай удавы Куліны, трагічная
смерць равесніка Вадзіма — Дзімкі, спусташальныя падаткі і

паборы, якія літаральна бралі за горла вясноўцаў, п'янства і
распушта брыгадзіра, старшыні...
Ён і сёння вылазіць нам бокам — той горні і цяжкі час —
згубленымі праваламі ў матэрыяльным і духоўным жыцці,
адчуванасцю селяніна ад зямлі, стратай самай каштоўнай ча-
лавецкай якасці — пачуцця гаспадарства.
Прапаную чытачам штотыднёвіна ўрываць з рамана, які ў на-
ступным годзе мае быць выйшчы ў выдавецтве «Мастацкая лі-
таратура».

Аўтар.

— Хто гэта? — Вадзім прыліп да
акна, каб глянуць на вуліцу, але там
было пуста.

Тады ён выскачыў на ганак, за ім
услед, босы, але ўжо ў галіфе, і Коля.
Плач, нават галашэнне, несліся нібы-
та ад Марылінага двара. Па вуліцы
ўжо ў той бок спышаліся людзі.

— Нешта здарылася, бяда, мусіць,
нейкая, — выказаў меркаванне Коля.
Вадзім не сціраў, услед за Такляй,
якая нізка, як не да самай зямлі,
прыпадала на правую сухую нагу, але
яшчэ досыць шустра чыкільгала, пай-
шоў на гэты жудасны голас.

Сапраўды, ля Марылінага плота
стоўпілася нямала людзей. Там жа, у
акружэнні ўзбуджаных змрочных вяс-
коўцаў, стаяў запрэжаны конь, усе
нешта ў фурманцы разглядалі, пасля
адыходзіліся, мужчыны ціха між са-
бой гаварылі, ківалі галоўкамі, адну за
адной смалілі цыгаркі, а жанкі, ха-
паючыся за сэрца, душыліся слызамі.

У Вадзіма падкошваліся ногі, цяж-
кая здагадка апаліла ўсё ўсярэдзіне.
А пачуўшы распачнае, на мяжы край-
няга чалавечага адчаю: «А мой жа ты
Дзі-і-і-мач-ка-а-а, а мой жа ты сыно-
чак ненагля-я-я-д-ны-ы-ы...», ён пэўна
ўжо ведаў, што бедную жанчыну на-
паткала яшчэ адно вялізнае гора, не
меншае, відаць, чым смерць самога
гаспадары — Яські. Але што, што магло
здарыцца?! Хлопец жа не хварэў,
праўда, некалькі дзён назад Вадзім,
як ішоў у школу, стрэў яго на сцеж-

робіць і сам зарабляе на ўсіх. «Яшчэ
пакуль прычэпчыкам, — адвёў убок
вочы Дзімка. — І не так усё проста,
як хто думае. Няма каму рабіць, дык
во — аж дзве змены ўкалвалі. Трэ-
ба ж сеяць».

Абодва тады спышаліся, таму на гэ-
тым і скончылі гамонку.
Зараз, наблізіўшыся, Вадзім баяўся
глянуць на воз. Ён скіраваў да купкі
мужчын, прыслухаўся, што гаварыў
таўсматы дзяцюк у замасленай, аж
ільснілася, ватоўцы і гэткіх жа бруд-
ных брызентавых штанах, апушчаных
на кірзавыя боты.

— Я яму сваё, — нервова камеча-
чы ў руках кепку, дзяцюк нават не
глядзеў ні на кога. — Што мы ўжо
выдахліся, з ног валімся. А ён, Ярма-
лаў, сваё: «Трасца вас не возьме, не
зломкі. А дзе ў МТС зараз тыя лю-
дзі? Дзе? Няма, і ўсё». А тут яшчэ
ваш Давэцька пад'ехаў і падтакнуў...

— А ён тамака чаго, Давэцька? —
перапыніў дзядзька Даўнар, які сёння,
нягледзячы на свой заўсёдны вясёлы
нораў, быў надта хмуры, разгублены.
— Тамака ж «Іскры» быта бы зям-
ля.

— Не, якраз ваша, — падняў га-
лаву дзяцюк. — Ваш Давэцька на ся-
бе запісаў узаранае, мераў усё, усё
стаяў над каркам...

— Загубілі хлопца, ядры вашу! —
злосна буркнуў Нічыпар, папраўляю-
чы чорную павязку на воку. — Су-
дзіць некага трэба за гэта безабраззе.

глянь, на нагах чужы дзержыцца, гэтак
зняяслеў. А яшчэ ліха гэтае... Ды й з
кабіны не абвернешся кожную хвіліну,
каб зірнуць, як тамака прычэпчык з
пругамі завіхаецца...

Жоржык Галенда не пагадаўся з
дзядзькам Даўнарам, абурэўся:

— А хай бы сам ён трохи пасядзеў
за тымі плугамі, а не ўсё хлопцу.
Дзімка, вунь, тожа вадзіў трактар і
араў ужо, сам бачыў. Дык калі памоч-
нік... Вот і заснуў, мусіць, і кульнуў-
ся пад тыя плугі...

Вадзім усё ж набраўся смеласці,
таксама падышоў да воза. Але Дзімка
быў ужо накрыты прасціной, яго збі-
раліся, нібы па нечому загаду, везці
спачатку ў бальніцу, пасля ўжо ад-
даць Марылі хаваць.

Было балюча, надта балюча, і Ва-
дзім, каўтаючы салёныя слёзы, адчу-
ваючы слабасць ва ўсім целе, а яшчэ
нейкі непрыемны шум у галаве, бы
там працавала малатарня, памалу па-
брыў дадому. Па шляху стрэў і Колю.
Той, рашыўшы, відаць, сёння не ехаць
да Веркі, зняў сваю святочную апра-
тку, ішоў ва ўсім будзённым, у чым
вярнуўся з бальніцы. Коля не спытаў
нічога, відаць, пра ўсё ўжо ведаў, і
яны размінуліся на вуліцы, бы чужыя.

Вадзіма ў хаце пачало раптам кала-
ціць, акурат ліхаманка хапіла. Не раз-
дзяваючыся, ён лёг у ложка, зашыўся
пад коўдру. Але не лягзла. Апроч
таго, па-ранейшаму, а мо і больш пчы-
руючы, працавала ў галаве ўсё тая ж

Дзе плямінка ад шчыліны замочнай,
Што нас вядзе і ў далечы паўзмрочнай
Пасвеціць пры апошніх кроках нам.

Нільс ФЭРЛІН

(1898—1961)

Зоркам усё роўна...

На небе іх колькі вунь ззяе!..
Легенда вядома здайна:
Калі чалавек памірае,
Дык падае зорка адна.

Задоўга перад сьвітаннем,
Пры золкім, скразным свежаку
Чуў я сабак звытаннем —
Як быццам па мерцвяку...

Сіроты стагналі: «Хлеба...»
Ды толькі ўсё роўна для зор
І для блакітнага неба,
Ці там хто жывы, ці памёр.

Гары МАРЦІНСАН

(1904—1978)

Верш

Давай узнімем бубен па-над светам.
Зірні: ён — твой вятко, які нядаўна,
У жніўні, лес калоў; цяпер ён ясны
І круглы — бы сямі шынкаў уласнік.

Табе здаецца: мы гаворым мовай
Нябёс высокіх і глыбокіх тваняў.
Мы хочам новым бачыць зорак ззянне,
Удыхнуць у тваю вачку водар новы.

О браце, браце! Што б за навальніцы,
Пажары ні шугалі па-над светам —
Будзь вечно падуладны словам гэтым:
Дай водар кветцы.

Пераклад са шведскай
Лявон ВАРШЧЭУСКІ.

Ганарар перакладчык просіць
пералічыць на рахунак
№ 141713 у Рэспубліканскім
жылсаагану — на Беларускай
музей у Гайнаўцы (ПНР).

«Я не ведаю адкуль, але беларуская
мова жыве ўва мне, я адчуваю яе. Кожа
нае беларускае слова здаецца мне знаёмым,
як быццам я заўсёды ведала яго»,
— кажа балгарская паэтка Зоя Васілева,
якая прыехала ў нашу рэспубліку, каб
вывучаць беларускую мову і перакла-
даць нашу літаратуру. Сапраўды, яна
ўжо добра размаўляе па-беларуску. Зоя
Васілева сафіянка, мае шмат публіка-
цый у балгарскім перыядычным друку.
У 1988 годзе ў выдавецтве «Народна мла-
деж» выйшаў яе першы паэтычны збор-
нік. «Калі я надумаю палюбіць вас». За-
раз Зоя спяшаецца пазнаміць балгар-
скага чытача з маладой беларускай паэ-
зіяй і лічыць, што не адкрыць для яго
гэты сапраўдны скарб было б недар-
вальна. А мы з задавальненнем знаёмім
чытачоў «ЛіМа» з вершамі Зои Васілевай.

Зоя ВАСІЛЕВА

Бура

Як жа стацца магло, што нябёсы
нахмураны грозна
і што ў сутаргах курчыць зямлю — як
жа стацца магло.
Бы дубцы, выварочвае букі, яліны і
сосны.

Смерч за смерчам у неба шалёна
нацэляе лоб.
Град жалезнай рукою нібы пустазелле
цярэбіць.
Уздыхае і енчыць вада, як прадвеснік
бяды.
Мілы блазан, ратуй жа — расказвай,
расказвай што-небудзь,
Каб не бачыць за шыбаю пеннай сівай
барады.
Страшны голас стыхіі. Грукоча і стогне
трывожна.
У хаосе спіралі ўзлятаюць на дзікіх
вятрах.
І слабы чалавек — як згубіўшы свой
шлях падарожнік.
І кароткі такі ў неабсяжнасці згублены
шлях.
Абарваліся неба з зямлёю, змяшаліся
ўночы,
Моцны лёд іх схаваў назаўжды ў
бесчасоўі пустым.
Здрыганулася нешта. Хаос на каня
свайго скачой.
У абмерлай прасторы і конь ледзьве
дыхаў пад ім.
Раптам неба рванулася ўвысь і
расправіла крылы.
Мілы блазан, твой смех серабрысты
мне сэрца раскуў.
Буры як не было. Пад вяселай святло
заіскрыла.
Дай мне шклянку вады супраць буры
на белым лістку.

Якая мяккасць і спакой.
Пастэльны і лагодны вецер
спявае ў траве і вецці,

схаваны ў медным лісці, недзе
у сэрцы восені самой.
Які ж пляшчотны гэты стог,
што льюць сухія вочы кветак.
Сем фарбаў — восені прыкмета,
а восень —
трапяткі паўтон.
І спеўны смех цыцак малых
такім бясконцым шчасцем свеціць.
Прыкметным тое робіць вецер,
чого не можа ўбачыць смех.

Галлё за плячыма. Нішто сабе клумак,
не лёгкі.
Скаціна б змаглася, даўно б на дарозе
ўпала.
Адзенне закрэмзана латамі, твар
палінялы —
на ўзгорак узлазіш ты вочы
прыплюшчыўшы трохі.
З ілба твайго град перастаў на сцяжыну
каціцца.
Спужаная птушка крылом цябе выцяла
ў грудзі.
Прысядзь, адчыні ім — гады цябе
ўласныя будзяць,
пастукалі ў памяць, прыйшлі вась па
хлеб і вадзіцу.
І зніме пакунак твой нехта з плячэй
сярод ночы.
І полымя ўвысь шугане, і паваліцца
пушча.
Калі ж разбярэш сілуэты, ўначы
невідучы,
наблізіцца смерць, каб узяць у цябе
толькі вочы.

З балгарскай пераклала
Марына АБРАТІМОВІЧ.

малатарня, і не было, здэцца, пара-
тунку ні ад гэтага ўедлівага гуду, ні
ад дурнога, незразумелага холаду. Ха-
целася вельмі заснуць, каб забыцца на
ўсё. Ён нават лічыў да ста і болей,
адно ж кінуў гэты занятак, адчуўшы,
што дарэмна губляе час. Тады ён пад-
няўся, узяў з печы стары кажух, са
шкапа яшчэ і Колеву тужурку, акрыў
лепей ногі, галаву, а вушы заткнуў
пальцамі.

Колькі гэтак, стаміўшыся, ляжаў, ён
не ведаў. Пасля неўпрыкмет праваліў-
ся бы ў якую бездань. Вярзлося чорт-
ведама што.

Калі грукнулі дзверы і ён, няўцям-
на лыпаючы вачыма, падняў галаву,
холаду ўжо гэтага не адчуў, ды і гуд
нібы паслабеў. Прыслухаўся. Але ні-
што не ішоў. Вадзім зразумеў, што
яму падалося нахонт грукату. Хацеў
ужо ўстаць, быў нават спусціў долу
ногі, аднак ранейшая слабасць зноў
кінула ў пасцель.

І зноў пачало чаўпіцца рознае стра-
хоцце. Знекуль выплыў азызлы ад га-
рэлкі твар Давэцкі, пасля ён увесь
сам і чамусьці верхам на агромні-
стым, выпэй хаты, калаўроце з іхняе
студні.

Яны ж з Дзімкам якраз вылушчвалі
з пшанічных каласкоў спялейшыя,
найбольш ядраныя зярняці, ласавалі-
ся імі і зусім не прыкмецілі, як Да-
вэцкі на тым агромністым коле-ка-
лаўроце падкраўся да іх ззаду. Калі
пачулі нарэшце шум і азірнуліся, бы-
ло позна бегчы ў лес, хавацца ў гу-
шчары. З поўнымі ратамі белай смач-
най кашыцы яны пусціліся наўцёкі па
пшанічным полі.

Першы Дзімка, за ім і ён, Вадзім.
Ногі блыталіся ў густых высокіх
сцяблінках, калоссе няшчадна біла па
вачах, губах, а калаўрот з Давэцкім
наверсе, змянаючы, вынішчаючы за са-
бой цэлую шырокую палосу, усё
больш і больш набіраў ходу, наступаў
ім на пяткі.

Вадзім ужо не мог здыхацца, зда-
ецца, вось-вось разарвуцца на шматкі
лёгка, і ён упадзе пад страшнае па-
чварнае кола. А тут яшчэ гэты здзен-
ліва-вар'яцкі рогат Давэцкі, ад яко-
га дыбарам станавілася валасы! «Не
адста-вай! — абарочвайся, крычаў
яму Дзімка. — Блізенька ўжо роў,
кола там трасцу пакоціцца».

Вадзім налёг з апошніх сіл, ледзь-
ве быў не дагнаў сяброўка, але нага
зачапала за камень, і ён потырч паля-
цеў на зямлю. Заплюшчыў вочы, ча-
каючы апошні свой канец. Ды тут пад-
скочыў Дзімка, тузануў за руку, па-
цягнуў яго за сабой.

Поле пайшло трохі на схіл, і бегчы
стала нібыта лягчэй. Толькі і кола з
п'яным седаком на ім набавіла абаро-
таў, ззаду ўсё мацней чуўся яго зла-
весны скрып і шоргат. «Ха-ха-ха-а! Ух,
ха-ха-ха-а!» — рагатаў ужо як не над
самым вухам Давэцкі.

І тады здарылася нечаканае.
Дзімка, коратка кінуўшы Вадзіму,
што роў ужо зусім побач, раптам спы-
ніўся, распасцёр руні і... сам грудзмі
пайшоў на кола. Давэцкі перастаў
танцаваць наверх, ад неспадзеўкі вы-
рачыў вочы, хацеў нібыта затармазіць

сваю чортаву машыну, ды ці не па-
пеў, ці не змог: Дзімка, умомант пад-
мяты, расплісчаны, застаўся ляжаць
на пшанічным полі. «Дзімка-а!» — за-
быўшыся пра небяспеку, пра ўсё на
свецце, кінуўся да яго Вадзім. — Дзім-
ка-а!»

— Ты чаго, чаго? — як з-пад зям-
лі, дайшло да слыху, пасля, адчуўшы
дотык да пляча, ён зноў ускрыкнуў,
усхапіўся, памкнуўся некуды бегчы.
Коля ўтрымаў яго, пасадзіў назад на
ложак, заклапочана сказаў: — Не трэ-
ба так убывацца. Усё роўна не вярнеш
з таго свету. Хоць крычы, хоць скавы-
чы. Вот толькі абідна, што і не па-
жыў...

Канчаткова ачонаўшыся, Вадзім
зірнуў у акно. На дварэ за той час,
пакуль ён спаў ці мо трызіў, добра
высынілася, на небе ўжо высока рас-
кашавала сонца, шчодрое яго святло
залівала ўвесь пакой. Вадзіму было
горача, твар чамусьці гарэў агнём, і
гэта заўважыў Коля.

— Дык у цябе ж, пэўна, жар? —
брат і раз, і другі падносіў далонь да
яго лба, колькі хвілін трымаў так. —
Што ж рабіць? А я хацеў заўтра, ка-
лі пахаваюць Дзімку, паехаць. На
дзён хоць колькі, пакуль рабіць...

Напамінак пра Дзімку зноў скала-
нуў Вадзіма, ён выбег на ганак, паста-
яў трохі, пасля пабрыў пад паветку,
прыхінуўся да дубовага шула.

Коля знайшоў яго, як не сілком за-
цягнуў назад, у хату. Сказаў:

— Зараз вот напало печ, на ёй за
ноч і вычухаешся. А пакуль лезь у
ложак, ляжы. Я і звару што. Нечага,
можа, наскрабу.

Назаўтра Вадзім і праўда адчуў у
цэле палёгку. Але на сэрцы па-раней-
шаму было пагана. Пра школу, пра
тое, што на носе экзамены, зноў нават
не падумаў. Брат, праўда, заікнуўся
раніцай, каб збегаў, пакуль хаваць
Дзімку, хоць на колькі ўрокаў. Але
Вадзім бы і не чуў яго слоў, сядзеў
за сталом, гартаў нейкую кнігу, спра-
баваў чытаць. Толькі ні слоўца з та-
го, што чытаў, ён не помніў.

Коля адчапіўся ад яго, лягнуўшы
дзвярыма, некуды падаўся, мо нават
да Марылі, каб што памагчы.

Перад абедам, калі павалілі ў той
бок вясцоўцы, пайшоў з усімі і Ва-
дзім.

Ніколі яшчэ, мусіць, іхняя вуліца
не збірала разам гэтулькі людзей, як
зараз. На машыне, поўны ажно кузаў,
прыехалі нейкія хлопцы, дзядзькі з
абветранымі тварамі, цёмнымі ад жа-
лбы і саяркі рукамі. Той-сёй быў у
камбінезоне.

Вадзім адразу здагадаўся, што гэта
эміграцыйскія. Адтуль жа, з кузава,
знялі вялізныя медныя трубы, паклалі
на траве ля плота. Малеча адразу кі-
нулася разглядаць гэтыя незвычай-
ныя цацкі.

— Аркештру прывезлі, — прашам-
кала бяззубым ротам Тэкла, якая,
абаліраючыся сёння на сукатую палку,
тупала чамусьці наводдаль ад іншых
баб, нават не імкнулася да гурту.

У хату, каб і хацеў, было б зараз
не ўшыцца. Праз адчыненае акно Ва-
дзім бачыў там найбольш жанок. Яны,

выплакаўшы, пэўна, усе слёзы, моўчкі
сідзелі наўкруг састаўленых разам
дзвюх лаў, дзе мясілася абабітая
чырвовай матэрыяй дамавіна. Ён па-
знаў і Марылю. Але яна гэтак змяні-
лася з учарашняга, што страшна бы-
ло нават глядзець на яе. Марыля,
якую падтрымлівала за локаць цётка
Саша, стаяла наўколенцах ля галавы
сына, штохвіліны нахіналася, худымі,
ажно нейкімі жаўтымі пальцамі
глядзіла Дзімкаў лоб, твар, папраўля-
ла, каб лепей ляжалі, маленькія бу-
кецікі лясных пралесак — іх раніцай
назбіралі і прынеслі ў хату дзеці.

— Ты лепш паплач, паплач, — уга-
ворвалі яе кабеты. — Са слязамі ляг-
чэй будзе.

Вадзім не вытрымаў глядзець на
ўсё гэта, адышоўся ад акна і пабрыў
на лог. За вёскай ужо ўспомніў уча-
рашні свой сон, пшанічнае поле, па
якім яны з Дзімкам беглі, бараніліся
ад Давэцкі і яго страшнага кола, і
чамусьці вельмі захачелася ўзяць дзе
зараз колькі каласкоў, пакласці ў
труну да Дзімкі. Але ж дзе, дзе іх
узяць? Пустых, без зярнят, назбіраць
яшчэ можна, пахадзіўшы па леташнім
незаараным іржэўніку. А вось каб цэ-
лых, поўненькіх ды важкіх, ды яшчэ
каб пшанічных, такіх, якімі яны і на-
праўду, не ў сне, неаднойчы ласавалі-
ся ў полі, калі вельмі хацелася есці?

І тут яму раптам ўспомнілася, што
такія каласкі, нават цэлы іх снопкі, ён
бачыў нека ўвось у дзядзькі Даўна-
ра, да якога бегаў з міскай узяць са-
лёных агуркоў (Даўнар, будучы на ка-
нюшні, сам праз Колю наказаў пры-
сці да іх па гурні, бо яны са сваёй
старой насалілі цалюткую ажно бочку,
а есці не могуць — у абалх нешта з
жыватамі зрабілася). Тады Вадзім,
чакаючы ў хаце, пакуль цётка Гэлька
тэпала ў склеп, і звярнуў увагу на той
пшанічны снопкі, які, абіты стужка-
мі, стаяў у паліваным гладышы на
паліцы ў куче, пад іконаю.

Дзядзькі Даўнара якраз не было,
паехаў у лес па дровы, і Вадзім, ад
няма чаго рабіць, памацаў рукамі яго
музыку — кларнет, што вісеў на сця-
не, з-за якога дзядзьку ведалі, пэўна,
у кожнай вёсцы, ды і ў мястэчку —
гэтак хораша ён іграў на ім.

Падшоў Вадзім і да снопіка, так-
сама падзіўся, як добра, лепш нават,
чымся які вазон, глядзіцца гэткае
ўпрыгожанне ў хаце. Яшчэ падумаў
тады, што і сам калі-небудзь, як бу-
дучы жаць, назбірае, а то і вырве
колькі сцяблінкаў жыта, а лепш, му-
сіць, пшаніцы, звяжа і паставіць сабе
на стол ці на падаконнік.

Успомніўшы ўсё гэта, Вадзім про-
ста з логу, праз агарод, папраставаў
паўмежкам да Даўнаравай хаты. Ця-
пер ён толькі непакоіўся, каб хаця за-
спець каго дома. Цётку Гэльку то пэў-
на ўжо ветрам здзьмула, здэцца, ён
бачыў яе ў Марылінай хаце. А вось
самога Даўнара сярод мужчын не бы-
ло. Гэта ён дакладна помніў.

І праўда — дзядзька стаяў на ган-
ку, замыкаў ужо дзверы, як Вадзім
высунуўся з-за хлява.

— Дзядзька! Дзядзька! Даўнар! —
спяшаючыся, каб чалавек часам не

пайшоў на вуліцу, за вароты, бо пасля
няёмка будзе прасіць яго вярнуцца,
моцна гукнуў Вадзім.

— А-а, ты, хлопца, — абярнуўся на
яго голас дзядзька. — Нехта, нябось,
прыслаў чаго? То кажы, дый пойдзем
разам. Пара, бо. А то без нас пахава-
юць. А гэта нядобра было б з нашага
боку. Я вот і кларнет узёў... — Ён
раптам спахапіўся, пільна глянуў Ва-
дзіму ў вочы, папытаў: — А чаму ад
хлява ідзеш? Ці шукаў мяне тамака?
Я ж у доме порнаўся.

Вадзім не ведаў, як і што сказаць,
пасля прызнаўся:

— Быў я ўжо ля Марылі... Цяжка
стала, дык я на лог. І во, успомніў,
што ў вас каласкі. Ну, што ў куче,
пад іконамі якія.

Дзядзька Даўнар нічога не разумеў,
і Вадзім мусіў больш не таіцца:

— Дык я хацеў напросіць колькі і
пакласці да Дзімкі. Кветкі ж кладуць,
дык і каласкі, можа...

Яны падышлі да Марылінай хаты,
калі чацвёрта эміграцыйскі выносілі
Дзімку на падворак, пасля на вуліцу.
Цяпер ужо гралі трубы, але ў музы-
кантаў нешта з самага пачатку не за-
ладзілася, і яны, трохі яшчэ падзьмуў-
шы, склалі свае інструменты ў машы-
ну і пайшлі, апусціўшы галовы, разам
з усімі.

Вадзім не ведаў, як яму быць: за-
раз вось наблізіцца да труны і, пра-
цягнуўшы руку, кінуць туды каласкі,
ці ўсё ж на могільках, калі стануць
развітвацца? Ён, можа, і зрабіў бы гэта
зараз, быў нават амаль што параў-
няўся з дзецюкамі, якія, па двое з
кожнага боку, неслі не вельмі цяжкую
сваю ношу.

Ды тут сярод заплаканых жанок
Вадзім згледзеў Давэцкі, і нешта ад-
разу ў ім надарвалася, нейкі туман
зноў напыў на вочы, а сэрца часта-
часта затахкала, гатовае выскачыць з
грудзей.

На могільках яму не стала лепш. На-
адварот, калі раптам дзядзька Даўнар
зайграў на сваім кларнеце, а пад тое
яго надта тужлівае гранне, якое рвала
душу і пераварочвала нутро, загаласі-
лі жанчыны, найперш — Марыля, Ва-
дзім ужо дрэнна ўспрымаў усё ака-
ляючае. Праўда, як бы там ні было, а
ў галаве не-не дый квалілася думка
ўсё ж нека пакласці пшанічныя калас-
кі ў труну.

Гэта яму нарэшце ўдалося зрабіць,
калі Давэцкі некуды адвінуўся, бо
пры ім Вадзіма пачынала ажно кала-
ціць. І ў такім стане ён баяўся, каб
часам не сарвацца, не крыкнуць пры
ўсіх: «Вы, вы вінаватыя, і Дзімку вам
не шкода, аніколейкі не шкода. Я ж
нават і ў сне сніў, як вы... як зьялі яго
са свету...».

Але ён і не крыкнуў, і не сказаў ні-
кому ні слова. Ні ў часе жалобы, ні
тады, калі, яшчэ раз агляннуўшыся на
пагорачак на Дзімкавай магілцы, па-
брыў ціха дадому.

Сёння ён не караў сябе за гэтае
маўчанне, ведаў — яшчэ будзе і дзень,
і час, калі скажа ўсё, што трэба ска-
заць, што вынасіў у сваіх думках, што
накірала на сэрцы.

Я ДАЛА ЗГОДУ ўдзельнічаць у семінары нязвычайнай формы болей з цікаўнасці, чым кіруючыся верай у неабходнасць такога мерапрыемства. Уяўлялася, што гэта нейкая штучная, неарганічная прадметна абмеркаванне задума. Спраўды, як можна падвесці пад строгі метадалагічныя формулы культуру ў розных яе правах? Хіба можна прадбачыць, калі і колькі з'явіцца культурных каштоўнасцей? Аднак паступова пераконвалася: варта вольна сабрацца разам і наладзіць бескампрамісную праверку розных галін культуры — ад побытавай да палітычнай...

Абагульненая «перфаграма» нашых назіранняў і высноў яшчэ не складзена (рэканструкцыя з'явіцца пасля навуковай апрацоўкі ўсіх даных). Таму я падзялюся толькі тым, да чаго мела асабістае дачыненне, над чым давялося думаць у пазначаным статусам «гульні» рэжыме альтэрнатыўнага мыслення.

КІНАМАТОГРАФ — маладзейшы і, бадай, самы рухомы «складаемы» ў паняцці «мастацкая культура». Скіраваны на шырокае масы, ён шчыльна зліты са сваім часам і нясе на сваім абліччы яго пячатку. І працэсы, якія адбываюцца ў ім, самым непасрэдным чынам звязаны з тэндэнцыямі грамадства. Вылучаю кінематограф яшчэ і таму, што ягоны сувязі з нацыянальнай культурай нетрывалыя на працягу ўсёй гісторыі існавання і гэта асаб-

Пра дзелавую гульні-семінар Саюза кінематографістаў БССР «Фундаментальныя каштоўнасці беларускай культуры» «ЛіМ» паведамляю ўжо неаднойчы. Кіраўнікі гульні, сацыёлагі і метадалогі маскоўскай групы П. Шчадравіцкага, яшчэ апрацоўваюць даныя, падводзяць вынікі і робяць высновы, мы ж прапануем увазе чытачоў водгукі і развагі ўдзельнікаў гэтай акцыі — кінакрытыкаў Е. Бондаравай і Н. Фральцовай.

АПОШНІМ ЧАСАМ на беларускае кіно прынята сварыцца. Калі нехта раптам скажа штосьці добрае, гэта ўспрымаецца як кепскія манеры ў грамадстве галаснасці. Музыка, жываніс, тэатр, архітэктура, бібліятэкі яшчэ могуць разлічваць на спачуванне шырокай грамадскасці: маўляў, сталінізм, застой, камандна-адміністрацыйная сістэма ў культуры. Кіно гэтага шанцу пазбаўлена. У паважаным сямействе мастацтваў і культуры яно аказалася самым вінаватым у падзенні агульнай духоўнасці і гаротным стане народнага духу. Калі гаварыць аб'ектыўна, то абвінавачваць можна зразумець. Падманутыя спадзяванні, страчаныя мары, перавернутыя лустэркі — самае масавае з мастацтваў сёння раслачываецца за тое, што зусім нядаўна горда несла ў масы «разумнае, добрае, вечнае» неабмежаванымі колькасцямі і накладамі: не дзіўна, што ў свеце «вялікай ілюзіі» саспелі спробы ўдару ў адказ.

ЯКІМ ЧЫНАМ развівацца беларускае кінематографу, каб не выпасці з агульнакультурнай плыні да адраджэння нацыянальнай традыцыі ў формах мастацтва, каб зрабіцца самаакупным, г. зн. набыць у вачах шматлікай публікі каштоўнасць дарагой, але штодня неабходнай рэчы? Можна сказаць, што гэта — карэннае пытанне не толькі кінематографічнай сучаснасці ў нас, у Беларусі... Упершыню ва ўмовах усеагульнага эканамічнага крызісу перад кінематографам паўстала задача разлічыцца па старых вэксялях, не прынізіўшы сябе пры гэтым як вялікае мастацтва.

Калі спрабуеш сесці між двух крэслаў, звычайна высакародны выраз твару не памагае. Верагодна таму пленум

ліва важна падкрэсліць напружаны 65-ай гадавіны (17 снежня 1924 г.) з часу стварэння на Беларусі дзяржаўнай кінавытворчасці. За фармулёўкай тэмы гульні — «Беларускі кінематограф у кантэксце нацыянальнай культуры» — праблема найскладанейшая. Пачаць з таго, што сам гэты «кантэкст»

распывісты. Агульнай была думка ўдзельнікаў семінара: стан нашай культуры нездальнаваліючы, у некаторых галінах — тупіковы.

Невялікі гурт кінематографістаў (сярод іх, дарэчы, прысутнічаў толькі адзін мастацкі кіраўнік з пяці кіраўнікоў новых студый, утвораных на «Беларусьфільме» — В. Нікіфараў*, ён самы ж першы сакратар СК БССР) і крытыкаў спрабаваў «змадэляваць» месца рэальнае і магчымае (пажаданае) беларускага кінематографа ў кантэксце нацыянальнай культуры. З самага пачатку спрэчка мы спатыкнуліся на паняцці «беларускае кіно». Што за ім — проста вытворчасць фільмаў на Беларусі ці частка, галіна нацыянальнай культуры? У першым выпадку давялося б канстатаваць толькі тэрытарыяльную прыналежнасць прадукцыі

Карыстаючыся выпадкам, хачу выправіць дапушчаную памылку ў артыкуле «Час працы і інакшнасці» («ЛіМ» за 20 кастрычніка) у выказванні В. Нікіфарава замест слова «вандэя» трэба чытаць «вандэ-та».

СК СССР у Маскве, мякка дакранушыся да лёсаў нацыянальных кінематографіў, вырашыў лепш застацца з «тварам», а «крэсламі», маўляў, няхай распараджаецца кіраўніцтва на месцах. Вось чаму ў цэнтры была сагрэта цяплом гарачага ўдзелу ідэя нашага рэспубліканскага саюза «праіграць» будучую сітуацыю з нацыянальным кіно, запрасіўшы для гэтага спецыялістаў і прадстаўнікоў сумежных творчых прафесій. Неўзабаве на Бела-

з маркай «Беларусьфільм» (па большасці выпадкаў так яно і ёсць). Аднак мы ўсё ж шукалі апраўданне вызначэння «беларускае кіно». І знаходзілі яго ў асобных, вельмі нешматлікіх фільмах. За час існавання «кінематографа з рэспубліканскаю прыналежнасцю» створана ўжо звыш чатырохсот толькі наста-

новачных фільмаў. Але адметных, такіх, што ўзбагацілі культуру беларускага народа, колькі? Я магу назваць 10—15, болей катэгорычныя крытыкі — і таго меней.

Што ж з кампанентаў, якія вызначаюць паняцце «твор нацыянальнай культуры», ёсць у большасці нашых фільмаў?

Месца жыццядзейнасці галоўных герояў некаторых стужак, экранны антураж і зрэдку моўна характэрнасць персанажаў. Такія стужкі з'яўляліся ў розныя гады. Не толькі рэжысёры, што пачыналі, але і «шасцідзесятнікі» і рэжысёры пазнейшага «прызыву» час ад часу траплялі ў кантэкст культуры Беларусі і адначасова — больш шырока. Звычайна ў творчы здабытак залічваюцца карціны «Канстанцін Заслонаў», «Гадзіннік спыніўся апоўначы», «Чырвоная лісце», «Праз могілкі», «Іван Макаравіч», «Альпіскае балада», некалькі экранізацый класікі, твораў беларускіх пісьменнікаў. Аднак і ў іх адсутнічае важнейшы кампанент нацыянальнага — мова. В. Тураў у мележаўскай «Па-

той самы Курасава сніў касавы поспех, які мае які-небудзь яго сучаснынік, што спецыялізуюцца на тыражаванні прыёмнаў нараце праз японскую ж відэакультуру. Пры гэтым абодва задаволены. Адзін — вялікай славай. Другі — вялікімі грошамі.

Такі погляд на рэчы прымушае паглядзець на прадмет спрэчак з другога боку. Гаворачы аб нацыянальным у такім масавым мастацтве, як кінематограф, а шырай, у экранным мастацтве, наўрад ці мы можам уявіць усю страктанасць гэтага аўдыёвізуальнага «кравіду» без даследавання працэсаў, якія адбываюцца

лескай хроніцы», праўда, па-спрабаваў яе скарыстаць, але — як «калаж» з рускаю, ці што? Адметнасцю больш глыбіннай вызначоўца хіба што фільмы В. Рыбарава «Чужая бацькаўшчына» і «Сведка» паводле В. Адамчыка і В. Казько. Моцную сувязь з зямлёй, ладам жыцця, лёсам беларусаў

маюць цэнтральныя героі дылогіі М. Пташукі паводле «Знака бяды» В. Быкава. Але і яны чамусьці размаўляюць па-руску.

У нашым кіно ёсць унікальныя па змесце дакументальныя кінатворы В. Дашука паводле А. Адамчыка, Я. Брыля, У. Калесніка («Я з вогненнай вёскі») і С. Алексіевіч «У вайны не жаночае аблічча»). Першымі дакрануліся да п'якучай праблемы аўтары «Болю». У спіс набіткаў можна залічыць экранізацыю твораў І. Тургенева рэжысёрамі В. Туравым, В. Чацверыковым, В. Нікіфаравым, В. Рубінчыкам і некалькіх мультыплікацыйных фільмаў.

Так, творы, якія ўзнімаюцца да мастацтва, на «Беларусьфільме» ёсць. І ўсё ж няўмоўна логіка аналізу падвяла да высноў: за шэсць з лішкам дзесяцігоддзяў у рэспубліцы не склаўся кінематограф — як арганічная частка нацыянальнай культуры. А на агульным кінематографічным фоне краіны мы выглядаем трывалым «серадзянкамі». Пераважная частка фільмаў, што ствараліся і ства-

кім прадстаўнічым сходзе хачцелася пачуць іншае: ці выяўляе наш кінематограф светаадчуванне нацыі, ці адпавядае ў сваіх эстэтычных формах густавым арыентацыям, ці нясе ў сабе ўсведамленне чалавечым спецыфічнага характару той этнічнай прасторы, у якой адбываецца яго жыццядзейнасць. А калі ўсяго гэтага няма, ці яно прысутнічае фрагментарна, у разарваных эмацыянальна-псіхалагічных тканках, у агрубленых сацыяльнымі абставіна-

раюцца ў рэспубліцы, — з герамі бязроднымі, з характарамі схематычнымі. Перамена структуры кінавытворчасці, пазбаўленне ад залішніх кіруючых інстанцый нічога, мяркуючы па прадукцыі апошніх гадоў, не змяніла.

Разумеючы тое, што кінематограф болей за іншыя мастацтвы звязаны з шырокім рынкам (а нацыянальна адметныя фільмы наўрад ці могуць прэзентаваць на ўсеагульны і тым болей на тэрыторыі поспех), удзельнікі семінара ўсё ж прапанавалі сёе-тое перамяніць, ахрысціўшы свае прапановы «культурнай кінаініцыятывай». Гэта — комплекс мерапрыемстваў, якія скіраваны на паслядоўную падтрымку фільмаў аб карэнных праблемах беларускага народа і стварэння на беларускай мове. Спачатку 2—3 з 10—12 фільмаў, якія здымаюцца штогод. Колькасць іх будзе расці па меры кансалідацыі творчых сіл, усведамляючых, што нацыянальнае не азначае ні абмежаванасці, ні скідкі на якасць.

ДРУГАЯ ПРАБЛЕМА, якую мы абмяркоўвалі, — месца і роля крытыкі ў кінапрацэсе і, шырай, — у культурным жыцці. Драматычны стан беларускай літаратурна-мастацкай крытыкі пераканаўча, на мой погляд, паказаны ў двух артыкулах доктара філалагічных навук Міхася Мушынскага «Пра крытыку без злучніка» («ЛіМ», 1989, №№ 44, 45). Аўтар грунтуецца ў асноўным на матэрыяле крытыкі літаратурнай, якая мае даволі значнае кола аўтараў, літаратурны выданні. Сітуацыя з кінакрытыкай значна горшая.

Суаставіўшы прызначэнне крытыкі і яе рэальны стан, мы прышлі да высновы: у рэспубліцы адсутнічае інстытут літаратурна-мастацкай крытыкі на-

чалавека і яго ўнутранага свету перад трагедыйным выбарам жыцця і смерці. У гэтай адвечнай катэгорыі беларускі генатып праявіўся ў лепшых гуманістычных традыцыях свабой гістарычнай завершанасці.

З кантэксту нацыянальных прырытэтаў нельга выкінуць і фільмы — экранізацыі па прозе І. С. Тургенева; В. Турава «Жыццё і смерць двараніна Чартаханова»; В. Рубінчыка «Гамлет Шчыгровскага павята»; «Зацішша» В. Чацверыкова, «Бацькі і дзеці» В. Нікіфарава.

ПРАБЛЕМА ГАРМАНІЗАЦЫІ беларускага з агульначалавечымі ідэаламі, перад якой кінематограф, як, між іншым, і нацыянальная культура ў цэлым, апынуліся сёння, патрабуе значна больш тонкіх падходаў, чым тыя, якімі дагэтуль мы валодалі. І калі проста канстатаваць адсутнасць фільмаў аб гісторыі больш далёкай, чым рэвалюцыя ці вайна, аб дзеях, якія сталі ля вытокаў беларускай дзяржаўнасці і культуры, то задача робіцца нескладанай настолькі, наколькі нацыянальнае кіно можна зрабіць этнаграфічным.

«Нам трэба пачынаць з нуля!» — у гэтым нацыянальным усплёску, які перакочваўся ў вуснах многіх прадстаўнікоў мастацкай інтэлігенцыі, чуецца штосьці да болю знямае — «разрушым до аснованага, а затем...»

Дакранаючыся да найскладанай матэрыі быцця нацыянальнага духу ў формах культурнай жыццядзейнасці, уключаючы і форму кінематографічную, разумееш, які мізэрны плён нашага адукаванага розуму ў гэтай галіне. Падбіраючы крошкі з чужога стала, здзіўляемса, як гэта ў Грўзіі кіно нарадзілася, працягваюцца і застаецца нацыянальным, ажно да існавання музея яго гісторыі, у які наведнікі ходзяць гэтаксама, як і ў любыя іншы «прыстойны» музей. Хоць калі акінуць крытычным поглядам змест і эстэтычную якасць гэтага мастацтва, то з вышні сённяшняга дня трэба прызнаць, што да «Пакаяння» там між іншым было і «Падзенне Берліна».

Культура, у адрозненне ад

КІНО Ў ГУЛЬНІ І ПА-ЗА ГУЛЬНЁЙ

русь прыхала група маскоўскіх метадалогаў пад кіраўніцтвам П. Шчадравіцкага, якая і разыграла з вялікай колькасцю запрошаных удзельнікаў напружаную партыю. Паколькі гэта была «дзелавая гульня», паўстае пытанне, у якім стане апынулася сама «справа».

Упершыню ў гісторыі беларускага кіно да яго праблем была прыцягнута ўвага прадстаўнікоў грамадскіх і гуманітарных навук, членаў іншых творчых саюзаў, работнікаў роднасных арганізацый і ведамстваў. Гэта было рэдкае і павучальнае відовішча, калі ініцыятыва кінематографічнага саюза дазволіла аб'яднаць у адзіным інтэлектуальным парыванні такія магутныя сілы.

Дык ці з'яўляецца кінематограф прадметам нацыянальнай культуры або гэта з'ява наднацыянальная?

У фільме В. Рыбарава «Мяне клічуць Арлекіна» ёсць характэрная сцэна, у якой тыповая для сённяшняга часу. У правінцыйным прыгарадзе, дзе культура ніяк не ўздзімаецца на пажаданы ўзровень на працягу бліжэйшага дзесяцігоддзя, героі чужога абыходзяцца паслугамі прадпрыемальнага цыгана, які мае японскі «відзік» з наборам вядомых касет. Адасоблена ад навуковых пошукаў цэлае пакаленне вырашае, так бы мовіць, праблему глабальных камунікацый у галіне абмену нацыянальнымі каштоўнасцямі. І наўрад ці

сёння ў свядомасці асобнага чалавека і насельніцтва цэлага рэгіёна. Без супастаўлення гэтых даных з сістэмай тых нацыянальных каштоўнасцей у экранным мастацтве, якія пажадана мець, немагчыма рухацца далей, у практыку. Адсюль, па-мойму, тая супрэчнасць, якая выявілася паміж «гульнямі».

ПРЭЗІДЫУМ Саюза кінематографістаў рэспублікі, які ўжо трэці год паслядоўна праводзіць лінію на перабудову кінасправы, мэта перад сабой ставіў досыць канкрэтную — дакладна вызначыць бліжэйшыя перспектывы ў развіцці менавіта нацыянальнага кінематографа. Астатнія ўдзельнікі сустрэчы аказаліся зусім далёкімі не толькі ад такой пастаноўкі задачы, але і ад ведання ўнутранага стану нашага кіно. На дыскусіі з дзіўным аднадушшам гучала думка аб тым, што беларускі кінематограф выпай з кантэксту беларускай культуры. Абвінавачанні ў адсутнасці на нашым экране беларускай мовы, беларускіх акцёраў, атрыбутыкі ўласнай матэрыяльнай культуры сталі агульным месцам. За гэтым паўстала відавочная выснова, якую іранічна вызначыла таксама, напрыклад, рэпліка: да-статкова апраўць наша кіно ў андарак XIX стагоддзя, і яно зробіцца беларускім!

Я нікім чынам не апраўдваю гэтыя недахопы нашага кіно, але заўважу, што на та-

«СКРЫПКА — небезопасны інструмент. На ім нельга іграць няблага ці проста добра, як на раялі. На скрыпцы трэба іграць цудоўна, толькі тады ігра можа прынесці асалоду», — гэтыя словы І. Ільфа і Я. Пятрова міжволі ўспомніліся на канцэрце камернага калектыву з Масквы «Вівальдзі-аркестр».

ВЯРТАННЕ ВІВАЛЬДЗІ

Расказваць пра чыёсьці выступленне заўсёды складана. І найперш таму, што ніякія словы, нават самыя выразныя і вобразныя, не заменіць таго пачуцця, якое з'яўляецца ў канцэртнай зале разам з гукамі музыкі. Асветленая сцена, артысты ў паўсвецкай-паўманаскай вопратцы, строгі чорна-белы колер, святлая музыка, сцішаны слухачы, якія адкрываюць для сябе Антонія Вівальдзі...

XX стагоддзе вярнула Вівальдзі з нябыту, абвясціла яго найвялікшым музыкантам. Чаму? Ці не таму, што ў музыцы яго жыве дзівоўная напеўнасць, такая блізка імкліваму маладому парыванню, разняволенай мары, нарэшце, палёту, у якім чалавек лунае сёння над Зямлёй? Ці таму Вівальдзі вярнуўся да нас, што і наша стагоддзе прагне яснай і светлай музыкі — музыкі ў нетаропкіх рытмах сэрца?

Безумоўна, на гэты канцэрт многіх завабіла імя: «Вівальдзі-аркестр». Бо музыка, прасякнутая народным духам, моцнымі і глыбымі пачуццямі, разумелая кожнаму чалавеку, незалежна ад таго, на якой мове ён гаворыць. Аднак рэпертуар калектыву (а ён існуе толькі з красавіка 1989 года) складаецца ўжо з 6 праграм. Гэта творы не толькі А. Вівальдзі, але і В. Моцарта, Р. Штрауса, П. Макартні, мана-опера Б. Брытэна «Федра» і многае, многае іншае.

Ідэя стварэння такога незвычайнага калектыву — іграюць у ім толькі жанчыны — нале

жыць Святлане Бязроднай. Цікава, што А. Вівальдзі, калі быў абатам аднаго з жаночых манастыроў, стварыў у ім камерны аркестр з дзючынак — паслушніц і манашак і спецыяльна для іх пісаў творы. Дык вось, С. Бязродная адшукала ноты многіх дасюль невядомых для савецкіх слухачоў твораў Вівальдзі і адраділа саму аб-

ваторы, ёсць лаўрэаты ўсесаюзных, усерайскай і міжнародных конкурсаў. Здаўна лічыцца, што жаночы калектыв у псіхалагічным плане досыць складаны. Такіх праблем у «Вівальдзі-аркестры» не адчуваецца, тут заняты творчасцю. Наогул, С. Бязродная сцвярджае: «Смеласць жаночая ў шмат разоў перавышае смеласць мужчынскую, ды і ў адносінах успрымальнасці, артыстызму можна сказаць тое ж самае». Ва ўсякім разе з'яўленне такога адметнага калектыву сустрэла з сапраўднай цікавасцю, пра што сведчаць і запрашэнне на маскоўскі фестываль «Руская зіма», і плануемая Дзяржканцэртм паездка ў Італію, на радзіму Вівальдзі.

...У зале ў гэты вечар сабраліся прадстаўнікі розных прафесій і ўсіх узростаў груп. Самым юным слухачом была трохгадовая Алеся, якая праяздзела ўвесь канцэрт на кале-

«Вівальдзі-аркестр» у Полацкім Сафіійскім саборы. Фота А. МАРЦІНКЕВІЧА.

та мастацкага кіраўніка «Вівальдзі-аркестра» не проста адрадіць музыку Антонія Вівальдзі, а і данесці да слухача манеру выканання XVIII стагоддзя. Таму ўсе павольныя часткі канцэртаў цыкла «Поры года» напоўненыя імпрывізацыямі. Скрыпка, бясцым жывы чалавечы голас, і «распявае», і «скардзіцца», заварожваючы цеплынёй тэмбра і пранікнёнасцю.

Музыканты «Вівальдзі-аркестра» — гэта, у асноўным, студэнткі Маскоўскай кансер-

ваторыі і амаль не звольніла вачэй са сцэны. Цяжка было чакаць ад такой малой столькі шчырай цікавасці да музыкі. Цяжка паверыць, але Алеся ўжо мае невялічкі вопыт слухача. Ёй падабаецца быць на канцэртах і падабаецца музыка, якую яна слухае з бацькамі ці з бабуляй.

Малады калектыв лабяваў не толькі ў Віцебску. На яго гастрольныя маршруты былі Полацк, Мінск, Гомель і Гродна.

Ю. СУСЕД.

г. Віцебск.

УСЁ Ж ЁН АДБЫЎСЯ...

Мне думаецца, што асэнсаванне значнасці гэтай з'яўшчыне неспрыяльнай падзеі адбудзецца пазней, і ў Рэспубліканскім фестывалі выканаўцаў джазавай музыкі будзе яшчэ неаднойчы згаданы і ў прамовах, і ў друку, і ў энцыклапедычных выданнях. Арганізатары фестывалю — Музычнае таварыства БССР, ЦК ЛКСМБ і Саюз кампазітараў Беларусі пры непасрэднай дапамозе Віцебскага цэнтру культуры правялі акцыю, якая, уласна кажучы, напрошвалася даўно. Тым не менш, рэспубліканскі джаз-фестываль, з'яўшыся шэраг пытанняў, высунаў на першы план мноства іншых. На неатарыя з іх я і паспрабаваў сам сабе адказаць.

НАМУ ЁН БЫЎ ПАТРЭБНЫ, ГЭТЫ ФЕСТИВАЛЬ?

Перш за ўсё — самім музыкантам, выканаўцам прафесійным і аматарам, якія маюць магчымасць выканаць тую музыку, да якой горнуцца іхнія сэрцы і душы. Тое, што ў Віцебску не было антаганізму паміж прафесіяналамі і аматарамі, гаворыць пра агульнасць інтарсаў музыкантаў гэтага жанру, якія на фестывалі вучылі і вучыліся адначасова. Фестываль быў патрэбны спецыялістам, зацікаўленым у знаёмстве з новымі для іх імёнамі ды сроднамі музычнага выказвання. Такіх адкрыццяў у Віцебску адбылося даволі шмат: біг-бэнд Віцебскага цэнтру культуры, група «Студыя» з Баранавічаў, трыо У. Ждануна з Гродна, М. Саложнікаў (флейта, Мінск), І. Барысаў (гітара, Мінск). Фестываль, нарэшце, быў патрэбны ўсёй рэспубліцы, таму што ён адлюстравалі стан жанру. І

хоць нагоды для значнага аптымізму пакуль няма, фестываль, думаю, зробіцца адным з дзейсных фактараў, якія паўплываюць на развіццё тых жанраў музыкі, якія па нейкай нядойрай традыцыі яшчэ называюцца «лёгкімі».

НАМУ ЁН БЫЎ НЕ ПАТРЭБНЫ, ГЭТЫ ФЕСТИВАЛЬ?

Магчыма, гэтае пытанне і не зусім слушнае, бо цяпер за джаз нібыта і не нараюць, як некалі. Таму ніхто, бадай, сёння ў Беларусі і не снажа, што джаз — гэта «ідэалагічна шкоднае музыка». Заганне супраць дыверсій «заходніх спецацэнтраў» прывяло да таго, што зрабіўся думка адчуваць дэфіцыт на дасведчаных выканаўцаў эстраднай музыкі. Таму цяпер ніхто ўголас не закрывае, нібыта джаз — рэч шкодная і непатрэбная.

А вось адмахнуліся ад фестывалю многія.

Перш-наперш — Міністэрства культуры БССР, якое адразу ж адмовілася ад удзелу ў арганізацыі і правядзенні фестывалю. Што ж, з вышэйшым міністэрскім паверхаў, трэба думаць, лепш бачыць дасягненні нашай эстрады...

Не патрэбны быў фестываль і музычным выцілішчам рэспублікі, дзе адкрыты эстрадныя аддзяленні. Ім — такое уражанне — проста няма калі апусціцца да ўдзелу ў нейкім там фестывалі, бо на парадку дня — падрыхтоўка «зорак» для стадыёнаў і іншых кааператывных рабункаў насельніцтва. «Самі з вусамі» — гэтая, здавалася б, характэрная сітуацыя ў музыцы чылішчах можа хутка змяніцца. І тады на першы план вый-

огул, кінакрытыкі ў прыватнасці. Трэба мець на ўвазе, што, як і М. Мушыньскі, мы не аб'ядноўвалі крытыку з навукай аб літаратуры і мастацтве. Як грамадская з'ява крытыка можа здзейсніцца пры ўмове, калі дзейнічае сістэмна, грунтоўна на пэўных прынцыпах, прафесійным узроўні і мае «зваротную сувязь». Зразумела, пры навукаўскіх трыбунах, рэальных магчымасцей ажыццяўляць сваё прызначэнне і... прадстаўнікоў. А што ў навукаўскіх? Сістэмы публікацый пра кінематографію. Перыядычны друк усіх узроўняў месяцамі, бывае — гадамі абходзіцца без аналітычных публікацый пра кінамастацтва. Спецыялізаванае выданне ў рэспубліцы адно — часопіс «Мастацтва Беларусі»; магчымасці яго абмежаваныя з-за «гібрыднага» характару (плошчу «дзеліць» выяўленчае мастацтва, тэатр, народнае мастацтва, музыка і г. д.) і неаператыўнасці. Літаратурныя часопісы добра калі раз на год пусцяць да сябе «нешта пра кіно». Больш як дзесяць гадоў кінакрытыкі пры падтрымцы СК БССР дамагаюцца пераўтварэння інфармацыйна-рэкламнага бюлетэня «На экраны Беларусі» ў крытычна-публіцыстычны часопіс. Колькі за гэты час узнікла новых выданняў, як пашырыліся старыя, а гэтак — ні з месца!

Я не хачу апраўдваць нас, крытыкаў. Пішам мы рэдка, не заўсёды так, каб нашы выступленні мелі водгук, каб да нашай думкі прыслухаліся. І доказнымі бываем не заўсёды, абмяжоўваемся агульнымі ацэнкамі. Але ж я ведаю і тое, як цяжка пісаць пра беларускае кіно: малацікава, без мастацкага патэнцыялу стужкі не натхняюць (а яны складаюць асноўную прадукцыю «Беларусьфільма»). Дапусцім, што

з'явілася магчымасць рэцензаваць кожны новы фільм, аналізаваць рэпертуар пракату. Ды хто будзе гэта рабіць? Вопытных крытыкаў у нас вельмі мала (гільдыя кінакрытыкі СК БССР складаецца ўсяго з васьмі чалавек плюс восем-дзесяць членаў яе актыўна, прытоку новых сіл няма, бо занятак не прэстыжны. Прафесія нідзе не вучаць. А калі ў працэсе навучання на журфаку БДУ хтосьці выявіць схільнасці да крытыкі, гэта не бярыцца пад увагу пры размеркаванні на работу.

З улікам такога становішча з крытыкай (не адно кінематографічнай), ёсць прапанова арганізаваць на базе журфака БДУ або БДТМІ падрыхтоўку кадраў прапагандыстаў і аналітыкаў мастацтва. Можна для эксперыменту ўзяць некалькі абітурыентаў, рыхтаваць іх па спецыяльнай праграме, а можна наладзіць перападрыхтоўку журналістаў, якія ўжо паспрабавалі пісаць пра кінематограф, тэлебачанне, іншыя віды мастацтва.

НЕ ТРЭБА ДУМАЦЬ, што ўсё сказанае вышэй, адкрылася толькі пад час гульні. Канфлікты і драмы нашага кіно былі відочнымі, пра іх і мне даводзілася пісаць, і гаварылася на з'ездах і пленумах.

Завяршыць размову мне ўсё ж не хацелася б на песімістычнай ноте. Былі ж на шляху беларускага кіно прыкметны ўзлёты. Ёсць таленавітыя рэжысёры, апэратары, мастакі, некарыстаныя рэзервы, намеры павысіць каэфіцыент творчасці. Калі б усе гэтыя магчымасці скіраваць на галоўную мэту, — кінематограф змог бы не толькі патрапіць у «нацыянальны кантэкст», але і садзейнічаць яго існаванню.

Ефрасіння БОНДАРАВА.

палітыкі, ідэалогіі, эканомікі, не можа зняннука апынуцца ў тупіку. Яе, уласна кажучы, як і гісторыю, немагчыма паправіць: вось тут, дапусцім, адбылася памылка, і цяпер адкрыем «зьялёную» вуліцу для наўнацэннага развіцця нацыянальнага. Мы кепска вучымся ў гуманістаў мінулага. Здаецца, Дзідро пісаў аб тым, што трэба прымаць эпоху і грамадства як данасць — каб быў прадмет для ўдасканалення.

Баюся, што «дзелавыя гульні» паставілі пытанні значна больш, чым вырашылі. І, не стамляючыся паўтараць, што адмоўны вынік ёсць таксама вынік, задумаемся над тым, чаму і ў час найскладанага перыяду свайго жыцця, калі натуральна для злону часу пераацэнка каштоўнасцей кінула кіно на эканамічную выжывальнасць (нібыта гаворка ідзе аб вытворчасці чаравікаў або пральнага парашка), грамадскасць не падтрымала яго...

ПРЫЧЫНА АДЛІЧАНАСЦІ ад праблем нацыянальнага кінематографа з боку грамадства, філосафаў, псіхалагаў, іншых носьбітаў навуковага ведання ляжыць на паверхні. Утрыманскае, спажаўчае стаўленне да «самага дэмакратычнага і масавага» спосабу продажу вольнага часу ў выглядзе кінапрадукта не можа знікнуць у адначасе, як хвіліннае насданне. Рыначная стыхія, далёкая ў нашых умовах ад паянцы «эканамічны рынак», ужо цяпер уводзіць ва ўжытак нашых кінематографістаў рэчы, не вельмі сумяшчальныя з мастацтвам. Грошы, спонсары, менеджэры — бедны мастак, які марыць пра мільён пунсоўных ружаў!

Асаціруючы гэтыя праблемы з тэмай мінулага семінара, выяўляеш, што мы зусім не рушылі далей за рэкамэндацыі ставіць фільмы пра гістарычнае мінулае, пра культурныя традыцыі, вычарпаўшы гэтым канструктыўны патэнцыял. Ці ў тэматыцы справа, калі кінематограф павінен працягваць этап самавызначэння ў свеце, які абнаўляецца, з яго ўскладненымі грамадскімі камуніка-

цыямі, са змененай сістэмай сацыякультурных каштоўнасцей арыентацый. А каб працягнуць, патрэбны не толькі грошы, але і час, што закумулюе ў сабе новыя адчужненні, новыя ідэі, збярэ новых людзей, якія выявіць гэты час у абліччы свайго пакалення.

Пад час дыскусій гучала думка гісторыка Ключоўскага: штосьці новае ў грамадскім жыцці ці палітыцы можа даць толькі трэцяе, нябітае пакаленне. Нам, прагматыкам, хацелася б паскорыць хад па дзей. Такім чынам, на мой погляд, «дзелавыя гульні» можа разглядацца як адзін з магчымых інструментаў гэтага паскарэння.

Ініцыятыва рэспубліканскага Саюза кінематографістаў у гэтым ракурсе ўспрымаецца як першы, але... самадзейны крок. А кіно ўжо закаштала дастаткова ад самадзейнасці. Навуковая канцэпцыя развіцця нацыянальнага кінематографа — не справа толькі вузкага кінематографічнага кола. Навука не ў абстрактных і высокіх эмпірыях, а ў канкрэтных даследаваннях прыкладнага і аб'ектыўнага характару — такі шлях бачыцца ў збліжэнні з кінематографічнай дзейнасцю. З вывучэннем папулярнасці беларускіх фільмаў, з прыкладам уплыву экраннага мастацтва на светаразумленне асобных груп, пластоў, фарміраванняў, з улікам функцыянавання нашага кінематографа ў развітай сістэме масавых камунікацый.

...Марачы аб адраджэнні нацыянальнай беларускай духоўнасці ў формах экраннай вобразнасці, не будзем маілавамі. У рэшце рэшт нашы сённяшнія ўяўленні прадктываны хутчэй інтуіцыяй, чым дакладным веданнем, чаго ж мы хочам — сапраўднага мастацтва з высокім узроўнем прафесіяналізму альбо выканання чарговага кампаніі ў водгук на падзейнасці. З апошнім «пагуляць» можна. А з першым — трэба працаваць і думаць. Думаць і працаваць.

Ніна ФРАЛЬЦОВА.

СТВАРАЛЬНІК РОДНЫХ НАПЕВАЎ

Слова пра старэйшага сябра

«...У суботу Янка ехаў ля ракі... Слова гэтыя я ведаю з дзяцінства. Калі акупаюся ў такія далёкія і блізкія ўспаміны пра сваё дзяцінства, то паўстае перад вачыма прыгадны пасёлчак, і гэта, такая родная песня, якую спявалі ў застоллях разам з папулярнымі «Ой, хацела ж мяне маць», «Злёная вішня». Мне было ўсё роўна, хто яе напісаў, і ведаць я тады не мог, што аўтар песні Мікалай Макаравіч Пятрэнка, з якім я пасля буду мець шчырыя чалавечыя адносіны.

Першае знаёмства з Мікалаем Макаравічам адбылося яшчэ ў канцы 60-х, калі я, учарашні школьнік, рабіў першыя няўпэўненыя крокі ў журналістыцы і літаратуры. Полацкае педвучылішча тых часоў наліла арэол высокай духоўнасці, культуры, беларускасці. І постаць завуча Пятрэнка была нам адной з самых яркіх. По-

тым даводзілася бываць разам на канцэртах і сустрэчах, у паездках і за сяброўскім сталом. І хоць былі мы ўжо добра знаёмыя, адчувалася, што жыве ў душы яго нейкая глыбокая тайна. Цяпер, ведаючы нялёгкае жыццёвае шлях свайго старэйшага таварыша, я разумею прычыну той заўсёднай «зашпіленасці» Пятрэнка.

Жыццё ў Пятрэнку было вельмі няпростым. Сын палескага рыбака, досыць заможнага студэнта, затым выкладчык беларускай мовы, воін, палонны, які прайшоў праз дзевяць нямецкіх канцлагераў і па шчасливай выпадковасці не трапіў на Калыму... Колькі разоў «добрамысліцы» сігналізавалі начальству, што былы палонны вецца да ўлады, што вядзе непажаданыя размовы і трэба правесці, чым займаўся ў канцлагеры...

А ў канцлагеры Мікола Пятрэнка двойчы рабіў няўдалыя

ўцёкі, слухаў з сябрамі, рызкуючы жыццём, радыё нямецкага наглядчыка, стараючыся ў кароткія хвіліны яго адсутнасці адшукаць у эфіры Маскву... У канцлагеры пакутаваў ад фізічных ран і жорсткіх пабояў, ад тугі па блізкіх і родных...

Песня ўвайшла ў яго жыццё нечакана, хаця музыкай захапляўся даўно: яшчэ будучы студэнт Мінскага педінстытута іграў у аркестры Беларускага радыё. Працаваў тады Пятрэнка ў дзіцячым доме. Рыхтаваўся настаўнікі да агляду мастацкай самадзейнасці, патрэбна была песня. І раптам мільганула думка: «А можа, напісаць нешта?» Так быў пакладзены пачатак творчага шляху самадзейнага кампазітара. Така яго першая песня «Ой, старонка мая ты лясная» на вершы А. Астрэйкі ў апрацоўцы Рыгора Пукста загучала на канцэртах самадзейных калектываў. Па-

чатак быў вельмі шчаслівым: песні з'яўляліся адна за адной. Не ўсе яны былі аднолькава вартасці, не ўсім быў наканаваны доўгі лёс. Але ўжо магічная і неадчэпная прага тварыць захапіла Пятрэнку.

Яго вядомым зрабілі «Ручнікі». Гэта песня сапраўды стала народнай, настолькі роднай, што пра стваральніка песні ўжо і не гаварылі. Далікатны Мікалай Макаравіч зноў адпраўляў паштоўку на радыё і прасіў звярнуць увагу, што зноў у эфіры прайшла памылка: аб'явілі ў пачатку, што «слова і музыка народныя», а на самай справе напісана яна ім на вершы паэтэсы Веры Вярбы.

Сярод першых жыхароў рэспублікі, якія ў часы перабудовы ўзялі голас у абарону роднай мовы і культуры, быў палачанін Пятрэнка, і не толькі ўзніў. Колькі ім напісана лістоў у адрас былога Міністэрства асветы, у рэдакцыі газет!.. Мікалай Макаравіч разам з калегам па вучылішчы пераклаў на беларускую мову падручнік па матэматыцы. Ён стаў ля вытокаў мясцовай рады таварыства беларускай мовы.

Песні яго шырока загучалі ў народзе, іх выконвалі па радыё і на прафесійнай сцэне, іх бралі ў свой рэпертуар «Песняры» і хор Цітовіча... Мацнела сувязь Мікалая Макаравіча з многімі беларускімі паэтамі, а з Генадзем Бураўкіным і Нілам Гілевічам завязалася нават творчая садружнасць.

Кожны дзень былі сустрэчы з вучнямі, і роднае слова, якое

ён нес ім. Сярод былых выхаванак педвучылішча, у якім Мікалай Макаравіч працуе больш як чвэрць стагоддзя, сёння паэтэса Валянціна Аколава. Ён першы ўбачыў здольнасці навучэнкі, прывёў яе ў мясцовае літаб'яднанне «Надзвінне».

Пашчасціла быць сааўтарам Мікалая Макаравіча і мне. Скажу, што працаваць з ім цікава і карысна, бо чую ён слова, паэзію. І вельмі адказна, бо быць «пакладзеным на музыку» Пятрэнкам надта ўжо ганарова.

Часта бачу кампазітара ў акружэнні маладых, чую тады яго глухаваты голас. Разумею: значыць, Мікалай Макаравіч нешта цікавае прачытаў і спяшаецца падзяліцца сваімі ўражаннямі — кола яго інтэрэсаў не замыкаецца, скажам, песняй ці літаратурай. Памятаю, як жыва перажываў Мікалай Макаравіч усе падзеі, звязаныя з выбарамі ў народныя дэпутаты краіны.

Восенню ў Полацк прыязджаў Данчык Паглядзец і паслухаў беларускага хлопца з Амерыкі прыйшлі сотні жыхароў горада. І першая песня, якую выканаў Данчык, былі пятрэнкаўскія ручнікі.

Доўгага шчаслівага шляху вашым творам, Мікалай Макаравіч! Хай вечна жыве слова, якое дало ім крылы і моц!

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.

г. Наваполацк.

ЛАЧО ДЭ ВЭС ТУМЭН, ГЭ РОМАЛЭ!

(Пачатак на стар. 5).

Для школ, дзе вучацца цыганскія дзеці, зусім не рэдка выпадак, калі васьмікласнік — галава сям'і, бацька малалетняга дзіцяці, ці сямікласніца — замужняя жанчына. Шлюбны адбываюцца далёка не заўсёды па жаданні бацькоў. Як марыў В. М., каб дачка яго паступіла ў медыцынскі! Вучылася добра, цыганскай жаночай навукай авалодала — такім бы псіхатэрапеўтам магла б стаць! А збегла ў 10-м класе з суседзямі сынам, таксама дзевяцікласнікам. Што заставалася рабіць бацьку? Адлуцаваў іх лейцамі, зрабіў вяселле і падарыў 20 парсючкоў: жадаецца жыць самастойна — бярыце ферму ў арэнду, займайцеся гаспадаркай...

Школу трывожыць і лёс цыганскіх дзяцей, і паказчыкі паспяховасці. Настаўнікі школы № 153, як і іншых школ у Серабранцы, асвоілі дзейсны спосаб уздзеяння на нядабайных вучняў — паскардзіцца «дзядзьку Мішу». Міхаіл Уладзіміравіч Цыбульскі — усе грудзі ва ўзнагародах за ўдзел у Вялікай Айчыннай вайне і 33 гады бездакорнай работы на мінскім трактарным барон цыганой, якія жывуць у Серабранцы. Пасля гутаркі з ім возьмецца хлопец за розум... на месяц-другі, а потым усё паўторыцца па новым круце. / Ды і што ён можа зрабіць, напрыклад, з тым жа Валодзем? Той не паслухацца дзядзькі Мішы не можа, але можа пазбегнуць сустрэчы з ім. Дзядзька Міша ў дзверы — Валодзька ў вакно, дзякуй богу — першы паверх...

І ЦЫГАНСКІ БАРОН, і цыганскі суд раннія шлюбы не

забараняюць: разумеюць, што забарона бескарысная — усё роўна ўцякуць маладыя з дому і пажэняцца. Але як будаваць сямейнае жыццё, планавать сямейны бюджэт маладым мужу і жонцы?

Наша грамадства нацэлена на тое, што ў лепшым выпадку к 25 годам малады чалавек ці дзяўчына пачнуць зарабляць дастаткова для таго, каб забяспечыць сям'ю, мець жыллё, нарадзіць і выхаваць аднаго-двух дзяцей. Могуць пятнаццаці-шаснаццацігадовыя муж і жонка зарабіць на нашых прадпрыемствах столькі, каб утрымліваць сябе і дзіця? Пытанне, на жаль, рытарычнае. А к 25—30 годам ім, якія скончылі 8 класаў сярэдняй школы, у лепшым выпадку — ПТВ і якія маюць па чвэрца-пяцёрка дзяцей, — якую ім знайсці работу, каб пракарміць сям'ю? Асабліва, калі матэрыяльнае забеспячэнне сям'і ляжыць, у асноўным, на жанчыне?

«Памагаюць» традыцыйныя цыганскія заняткі — варажба, барышніцтва. Бацькі, якія разумеюць, што наўрад ці выпадзе іх сыну ці дачцэ іншы лёс, прывучаюць дзяцей прыкладна гадоў з 11-ці займацца тым, чым займаюцца самі. Вось і сустракаюць настаўнікі сваіх таленавітых і здольных у 4-м класе вучняў, а цяпер нядабайных школьнікаў з дэфіцытным бараклом на Камароўцы ці ў натоўпе гадалак на Прывакзальнай плошчы...

З Надзій Ц., словы якой прыводзіліся вышэй, гутару ў засланай дыванамі кватэры яе бацькоў. З суседняга паняла яе бабуля незадаволена пытаецца: «Аб чым гэта ты з рускай?» «Не турбуйся, бабка, — адказвае дзяўчына. — Гэта...» І пачынае расказваць бацьку, каб заспакоіць яе, пра...

вехі майго жыцця. Расказвае тое, пра што гаварыць дзяўчыны я і не думала. Надзій глядзіць на мяне, яе вочы раптам упіваюцца ў мае так, што я не магу адарвацца ад іх, потым яе вочы пачынаюць расці, чарната запаўняе ўсё навокал, вусны мае звязвае, змацоўвае штосьці так, што я прымушвае вымавіць чарговае слова... Надзій дурэе, забўлеўца сваёй здольнасцю гіпнатызаваць. Дзяўчынка Надзій, якая з такой цяжкасцю скончыла восем класаў...

А што далей? Начальнік аддзялення аховы грамадскага парадку Савецкага РАУС г. Мінска маёр Кананораў: «Арыштоўваем, дастаўляем у РАУС за варажбу, дробную спекуляцыю. Адбіраем грошы — плача, крычыць цыганка: «Што ты робіш, начальнік! Мне муж на горні яблык стаўчы за тое, што прыйшла пустая, назаўтра зноў пашле на базар, загадае прынесці і тое, што ты забраў, і новыя грошы». Назаўтра сустракаю яе — уся ў сіняках».

ЗДАВАЛАСЯ Б, індывідуальная альбо кааператывная праца — найлепшае выйсце для прадпрыемальных цыганой. Але іх першыя крокі ў арганізацыі гэтай справы наўрад ці можна назваць паспяховымі. Паспрабавалі адрадіць мастацтва металічнага ліцця, але біжутэрыя «пад золата» поспехам у пакупнікоў не карыстаецца. Пачалі вырабляць і прадаваць харчовую прадукцыю, напрыклад, ледзяны на палачках, але... «Прывялі ў аддзяленне С. — гандлявала без дазволу, — працягвае маёр Кананораў. — Гаворым ёй: з'еш сваю цукерку. Ускочыла, рукамі замахала: «Не буду! Рабіце, што хочаце — не буду!» У такіх антысанітарных умовах варыць гэтыя цукерачкі, што сама ў рот не возьме, а дзецям — прадавала».

Можна было б стварыць кааператыву, дзе людзі працавалі б з коньмі — справа карысная, звычайная, любімая. Ды забаранілі некалькі гадоў назад мець у гаспадарцы коней, нават аднаго каня на сям'ю нельга было трымаць. Цяпер — дазволілі, але дзе зараз добрага каня возьмець? Ды і дарагія яны. Дзе конеферму арганізаваць? Чым карміць?

Маёр Кананораў: «Я шмат гадоў працую з людзьмі цыганскай нацыянальнасці. Гаворыць мне старая цыганка: «Усё ты нас арыштоўваеш, штрафуеш, начальнік. Чаго ты хочаш ад нас? Каб мы не варажылі, не барышнічалі? Але ж мы — цыганы». Гэта ж страшна, — працягвае маёр Кананораў, — калі чалавек настолькі пачынае адчуваць сваю адарванасць ад улады і сваю асуджанасць. Зараз толькі, бадай, міліцыя займаецца іх праблемамі, але рашыць іх можна толькі ўсёй грамадскасцю».

Гутару з цыганскім баронам, пра якога людзі гавораць: «Добры, надта добры чалавек Валодзя. Вучыць нас як правільна жыць».

Уладзімір Іванавіч згадзіўся прыняць мяне ў сваім доме. Яму пад сорах, раней быў шаферам — экспедытарам, цяжкі залаты, старой чаканкі, ланцужок на грудзях гаворыць аб яго пасадзе. Яго жонка — Святлана, руская, частуе мяне чаем з лімонам. Уладзімір Іванавіч асцярожны, падбірае словы так, быццам па тонкім лёдзе ступае: як бы не даць падстаў для негатывнай публікацыі ў газеце ці для абвінавачванняў у нацыяналістычнай прапагандзе. І таму: «Праблема ў цыганой няма. Усё добра. Усе задаволены...» Але калі я прашу расказаць, якім бы ён хацеў бачыць жыццё мінскіх цыганой, яго знешняя стрыманасць узрываецца болам: «Мы губляем нашу культуру. Нам патрэбен клуб, дзе мы маглі б збірацца, абмяркоўваць нашы праблемы, праводзіць святы па нашых звычаях. Школа не вучыць нашых дзяцей спецыяльнасці, у клубе мы маглі б навучыць іх рамёствам. Хай бы нам далі хоць якую хаціну, мы б яе самі адбудавалі».

— А вы не звярталіся ў савецкія органы?

Махнуў рукой:

— Хто нас стане слухаць?

Прывучаньня спраўляцца са сваімі цяжкасцямі самі, сваімі сіламі, цыганы не звяртаюцца па дапамогу ў розныя інстанцыі. «За ўсе гады маёй работы на пасадзе сакратара Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР я не памятаю выпадку, каб цыганы звярталіся да нас з якімі-небудзь нацыянальнымі

пытаннямі», — гаворыць Л. М. Сыраціна.

Намеснік начальніка УСС Мінаблвыканкома палкоўнік А. А. Усаў па службе добра знаёмы з цыганамі і іх баронамі. З яго дапамогай вандроўныя табары Барысава перайшлі на аселасць. Мне не даводзілася сустракаць у Мінску чалавек, які б ведаў жыццё цыганой больш глыбока, так зацікаўлена гаварыць бы пра лёс гэтага народа, чым Аляксандр Аляксандравіч.

— Нельга чакаць, калі цыганы пачнуць прад'яўляць свае патрабаванні. Мы ўжо ведаем, як цяжка вырашаць канфлікты на нацыянальнай глебе. Трэба ісці да іх, працаваць з імі, — лічыць А. Усаў. — Разбурыць негатывныя адносіны, якія склаліся ў грамадстве да людзей цыганскай нацыянальнасці, выпрацаваць праграму па падняцці іх агульнага культурнага ўзроўню, дапамагчы ў выбары працоўнай дзейнасці, у навучанні і выхаванні дзяцей і моладзі. Не чакаць таго часу, калі цыганы паставяць перад грамадствам свае праблемы — вырашаць іх ужо сёння, зараз...

АДЗІН СА ШЛЯХОУ вырашэння праблем людзей цыганскай нацыянальнасці сёння можа ляжаць у наданні Саюзу мінскіх цыганой, які дзейнічае нефармальна, статусна грамадскай арганізацыі. Такое наданне дало б, напрыклад, цыганам права вылучаць свайго кандыдата ў мясцовыя органы ўлады.

Але марудна, надта марудна прыходзяць у табар ідэі перабудовы. Занадта моцнае неразуменне грамадскага жыцця цыганой, прычын таго негатывнага, што бачаць у ім людзі. І занадта моцны недавер да ўлады з боку цыганой. Ды і як паверыць, напрыклад, калі за апошнія дзесяцігоддзі ў Францыі створаны Міжнародны камітэт цыганой, у Вялікабрытаніі — Інстытут сучасных даследаванняў і дакументацыі пра цыганой, у ЗША — Міжнародны цыганскі камітэт, у Індыі — Індыйскі інстытут цыганалогіі, а мінскія цыганы мараць пра «хоць бы якую хаціну пад клуб»...

Праблемы цыганой патрабуюць вырашэння на дзяржаўным узроўні. Даўно настаў час з павагай і даверам пайсці на сустрэчу цыганскаму народу:

— Лачо дэ вэс тумэн, гэ ромалэ!

Ларыса ЭТЭНКА.

Л ЕТАМ 1938 года мы разам з Миколаем і нашым маленькім сынам Артурам прыехалі ў Дом творчасці ў Пухавічах. Да аднапавярховага будынка вялі доўгія цянстыя прысады. Вялікі сад падыходзіў да бярозавага гаю, побач якога працякала невялікая рэчка Цітаўка.

На лета там пасяляліся многія пісьменнікі, некаторыя са сваімі сем'ямі: Змітрок Бядуля, Кандрат Крапіва, Міхась Лынькоў, Пятрусь Броўка, Аркадзь Куляшоў, Алесь Якімовіч, Віталь Вольскі і іншыя. Аднаго разу на тэрыторыю Дома заехала легкавая аўтамашина французскай маркі «шэўрале». Тады адзіная машина на ўвесь Саюз пісьменнікаў была толькі ў Янкі Купалы. Гэта быў падарунак урада да 50-годдзя паэта. З яе выйшлі Янка Купала, Якуб Колас і госць з Таджыкістана народны паэт Абулькасім Лахуці. Купала пазнаёміў госця з прысутнымі. Той весела, з гукамі прывітаўся. Цікавіўся, як жывуць пісьменнікі і іх сем'і, як тут працуецца, быў вельмі гаваркі.

Вечарам, каб ушанаваць госця, усе жыхары Дома сабраліся на палатны каля вогнішча. П. Броўка, П. Глебка, А. Куляшоў чыталі вершы. Микола прачытаў у сваім перакладзе з таджыкскай верш Лахуці «Янка Купала». Так, магчыма, першыню госць пазнаёміўся са сваімі вершамі на беларускай мове. Янка Купала сядзеў каля вогнішча, злёгка абпіраючыся на сваю неразлучную «кывульку». Ён быў сумны, задумлівы і шмат курыў. Якуб Колас таксама маўчаў. Час той быў вельмі трывожны. Мінуў 1937 год. Ішлі масавыя арышты. Ужо былі рэпрэсаваны Ц. Гартны, П. Галавач, І. Харык, Т. Кляшторны, С. Шушкевіч, С. Баранавыч, Ю. Лявонны, М. Чарот і многія іншыя. Не мінуў гэты лёс і некаторых жонак. Былі арыштаваны жонка Ц. Гартна і дачка Галы, Ніна Фёдаравна Галавач, Яніна Кляшторная. Дзяцей Яніны забралі ў дзіцячы дом, а ў хуткім часе яна нарадзіла яшчэ дзяціньку — Маю, якая разам з маці апынулася ў ссыльцы. Дзіну Харык разлучылі з дзвюма маленькімі сынамі, яна іх больш ніколі не ўбачыла. Не стала сярод нас блізкіх сяброў, якія былі частымі гасцямі ў нашым мінскім доме — У. Хадзькі, В. Кавалі, А. Дудара, Б. Мікуліца, А. Звонака, нашага суседа літоўскага пісьменніка Б. Паўлюкевічуса. Быў асуджаны і адбываў ссылку старэйшы брат Микола паэт Нічпар Чарнушэвіч.

Аднойчы ў гарачы ліпеньскі дзень група мужчын на чале з Лыньковым сабралася на рыбалку. Жанчыны сядзелі ў цыньку на лаўцы, побач у пяску корпаліся дзеці. Нечакана пад'ехала машина, з яе выйшлі тры ў цывільным. Адзін падышоў да нас, спытаўся, дзе ён можа ўбачыць Александровіча. Непадалеў сядзеў сын Андрэя Слаўка і чытаў кніжку.

— Слава, бязь да рэчкі, па шукай тату і скажы, што да яго з Мінска прыехалі госці. — Гукнула я хлопчыка.

Хутка прыйшоў Александровіч, ён быў босы, штаны закасаны вышэй калена. Праз плячо трымаў вуду, у руцэ — слоік з вадой, дзе плавалі дробныя рыбка. Насустрач яму выйшаў «госць» і павёў яго да машыны, дзверцы якой былі адчынены. Прысёл на лаўку. Незнаёмы дастаў з партфеля паперу, нешта прачытаў Александровічу. Ніяк было здагадацца, што гэта быў ордэр на арышт. Потым яго хутка ўвапхнулі ў машыну. На дарозе каля лаўкі засталіся вуда і слоік з жывымі рыбкамі.

Мінуў месяц пасля арышту Александровіча. Адночы вечарам, седзячы на ганку, К. Чорны, З. Бядуля, Э. Самуйленак і Микола гутарылі, аб нечым спрачаліся, смяяліся, жартавалі. Самуйленак хрыплым голасам (ён тады быў ужо

вельмі хворы) дзяліўся ўражаннямі ад спектакля, які ўчора бачыў у Мінску. Раптам іх увагу прыцягнулі людзі, што былі тут ужо неаднойчы. Яны спакойна прагультваліся, часам спыняліся.

— Глядзіце, ізноў прыйшлі малойчыкі, будуць абыгрываць нас у бильярд, — сказаў Эдуард.

А мой Микола з нейкай горкай сумнай усмешкай, нібы жартам вымавіў:

— Ну, хлопчыкі, трымайцеся, чыя будзе зараз чарга?

кнігі Гумілёва, Буніна. Купрына, зборнікі з аўтаграфамі М. Чарота, Ц. Гартнага, П. Галавача, У. Хадзькі, В. Кавалі, А. Вольнага, С. Баранавых, Т. Кляшторнага, А. Звонака. Адзін з іх забраўся на левыя да самых верхніх паліц, дзе стаялі творы У. І. Леніна, Карла Маркса, Фрыдрыха Энгельса, І. Сталіна і іншая палітычная літаратура. У гэтых кнігах не праглядвалі ўжо так старанна кожную старонку, бралі іх у ахапак і скідалі зверху на падлогу, пакуль

чаргі на прыём, перадавалі іх з рук у рукі. Так дзяжурны ўсю ноч да раніцы. Толькі назаўтра прыйшла мая чарга. У кабінце за сталом сядзеў малодшы чалавек у форме. Я прасіла дазволу перадаць Миколаў цёплае адзенне.

— Ніякіх цёплых рэчаў не трэба. У камеры вельмі цёпла, нават гарача. І наогул усякія перадачы забаронены.

Падняўся, прайшоўся па кабінце, зноў сеў на месца, уважліва на мяне паглядзеў.

Тады ж у 1939 годзе быў вызвалены і Кузьма Чорны. Які прасядзеў у турме восем месяцаў, з іх шэсць у адзіночнай камеры.

На наступны дзень, пасля таго як яго выпусцілі, мы сустракліся. Цяжка было яго пазнаць. Гэта быў зусім не той Кузьма, якога мы ведалі з Миколаем да арышту. Раней ён часта бываў у нас, і я з вялікай цікавасцю заўсёды слухала яго вобразную капільскую гаворку, густа перасыпаную гу-

Старонкі ўспамінаў

Сапа ЧАРНУШЭВІЧ

«...СОНЦА ПАСЛЯ БУРЫ»

Усе змоўклі. Потым Змітрок Бядуля ўстаў са свайго месца, паглядзеў пільна на ўсіх прысутных і ціхім пранікнёным голасам, амаль шэптам сказаў:

— Божухна, што гэта робіцца, гэта ж ціхая вайна!..

Гэта здарылася 8 жніўня. Акно нашага пакою было расчынена. Праходзячы міма яго, я крыху затрымаўся. Было чуваць, як Микола глухаватым голасам чытаў уголас перакладзеныя фрагменты паэмы Шата Руставелі «Віцязь у тыгравай шкуры». Каб не перашкаджаць, я адышлася і паклікала дзяцей, што гулялі пад вокнамі. Калі вярнулася дадому, пачула за зачыненымі дзвярыма незнаёмы мужчынскія галасы. Дзверы адчыніў чалавек у форме НКВС, з ім былі яшчэ двое. Адзін сядзеў за пісьмовым сталом і ўважліва праглядаў, перагортваў зусім свежы рукапіс перакладу. Убок былі адкладзены нейкія паперы, кніжка Айседоры Дункан «Успаміны пра Ясеніна», «Песні» Беранжэ. І сярод гэтай «крамолы» я ўбачыла свае малючкі крыжыкам, па якіх я тады вышывала. Арыштаваны быў і пераклад «Віцязя ў тыгравай шкуры». Микола сядзеў у крэсле. Выглядаў ён вельмі стомлена. З сумам паглядзеў на мяне. «Госці» акуратна ўпакавалі ў свае партфелі ўсё, што адабралі пры вобыску. Той, што сядзеў за сталом, з грукатам падняўся, падышоў блізка да мужа, гучным голасам загадаў: «Устаць! Рукі за спіну!» Яго павялі на доўгім калідоры. Нібыта скамянеўшы, глядзела я ўслед машыне... Потым зайшоў дырэктар Дома творчасці Левін і параў мне неадкладна ехаць у Мінск.

Перш чым пайсці дадому, збегала да сяброўкі, з якой мы выхоўваліся калісьці ў дзіцячым доме. Расказала ёй пра ўсё, папрасіла пабачыць мяне гэтую ноч. Яна згадзілася.

— Не плач, разбяруцца і калі невінаваты — выпусцяць.

Было ўжо за поўнач. Раптам пачуўся моцны стук у дзверы. На левыняй пляцоўцы былі чутны цяжкія крокі. Потым мужчынскі голас прамовіў:

— Адчыніце, зараз жа адчыніце, вобсык!

Перада мною стаялі тры мужчын, адзін быў той самы, у форме НКВС. Не паказваючы дакумента на права вобыску, яны, як гаспадары, ператрэслі ўсё адзенне, вывернулі кішэні. Зазірнулі пад шафу і ложак, але нічога, акрамя мячыха і дзіцячага пісталета, не знайшлі. Хутка перайшлі ў другі пакой, спыніліся каля кніжных паліц. Той самы, у форме, сеў за пісьмовы стол, выцягнуў у шэфляды аркушы, рукапісы і іншыя паперы. Двое — корпаліся на кніжных паліцах. Спачатку яны старанна праглядвалі, перагортвалі кожную старонку. Некаторыя кніжкі адкладвалі ў асобны стос. Тут ужо ляжалі некалькі зборнікаў С. Ясеніна,

не ачысцілі ўсе паліцы наверх. Разгром быў поўны. Я ціха сказала:

— Што вы робіце? Гэта ж метафашыстаў!

Той, што сядзеў, стукнуў кулаком па стале, падышоў да мяне, выкрыкнуў:

— Яшчэ адно слова — будзеце за кратамі!

І зноў сеў за стол. Убачыў у шэфлядзе самапіску з залатым пяром. Узяўшы ў рукі, доўга разглядаў яе, мацаў пальцам пяро, спрабаваў пісаць, потым паклаў у верхнюю кішэню кішэля.

Гэта была рэліквія мужа. У маі 1935 года па ініцыятыве Максіма Горкага Грузія і Беларусь абмяняліся пісьменнікамі дэлегацыямі. У Тбілісі тады прыбылі В. Вольскі, Б. Мікуліч, Э. Самуйленак, Микола і польскі пісьменнік В. Кавальскі, які жыў у Мінску. Паэт Сандра Эўлі ў знак сяброўства падарыў мужу гэту самапіску. І Микола захоўваў яе як памяць пра Грузію і пра сябра.

Недзе пад раніцу вобсык скончыўся, «энквэдзісты» адабралі ўсё «неабходныя ўлікі» і накіраваліся да выхаду. На дзвярны ручцы вісела мая сумка. Я працягнула за ёй руку, але мяне апырэдзіў той, што «працаваў» за сталом. Ён адкрыў яе, дастаў дзве ашчадныя кніжкі, маю і Миколаву, пералічыў грошы, якія былі ў сумцы, пераклаў іх у свой партфель. Дзверы кабінета замкнулі на ключ, апячаталі дзвяма вялікімі чырвонымі сургучнымі пячаткамі. Пазней я даведалася, што той, каржакаваты, што забраў сабе самапіску, быў следчы Венікавецкі, які вёў справу мужа.

У той час я працавала ў гэтай юнага гледача. Была ў адпачынку; бо мела малаго сына. Давалася вярнуцца на работу. Тэатр тады мясціўся ў былым чырвоным касцёле каля Дома ўрада. Звярнулася да дырэктара тэатра Шустэра. Пачула адказ:

— Вярнуць вас у тэатр не магу. Шукайце сабе іншую работу...

Пры нашай размове прысутнічаў народны артыст рэспублікі, рэжысёр, цудоўны педагог і чалавек Е. А. Міровіч. Ён якраз рыхтаваў спектакль «Казка пра цара Салтана» (пераклад на беларускую мову быў зроблены Миколаем). Толькі дзякуючы яго клопату, я вярнулася ў калектыў.

Дазнаўшыся, што на Савецкай вуліцы знаходзіцца даведчаная НКВС, я з надзеяй пайшла туды. Увайшоўшы, на сцяне ўбачыла вялізны партрэт Яжова. Шмат людзей чакалі прыёму да дзяжурнага. Быць прынятай у гэты дзень не было ніякай надзеі. Чаргу займалі з вечара. Збіраліся ў пад'ездах, складалі спісы

на твары з'явілася нейкая саладжавая усмешка.

— Слухайце, — сказаў ён. — Кінец вы ўсе гэтыя марныя клопаты. Пастарайцеся наладзіць сваё жыццё. Вашага мужа абвінавачваюць у найцяжэйшых злачынствах супраць Савецкай дзяржавы. Ён будзе сурова пакараны.

Не стала тлумачыць яму ўвесь абсурд хлусні, не стала даводзіць, што муж сумленны чалавек і камуніст. Не памятаю, як выйшла з кабінета, мяне трэсла, як у ліхаманцы.

З часу, як арыштавалі мужа, мяне амаль ніхто не наведваў. Ужо быў кастрычнік. Неяк раніцай, збіраючыся на работу, я пачула, як нехта стукае ў дзверы. Стук паўтарыўся. Ён быў нясмелы. Калі адчыніла дзверы, убачыла Рэвеку — жонку Кузьмы Чорнага. Яна моўчкі ўвайшла ў пакой і апусцілася на крэсла. Я села каля яе, мы абедзве доўга маўчалі.

— Рэня, што здарылася?

На маё пытанне яна ціха, з дрыжыкамі ў голасе адказала:

— Няма Кузьмы, няма яго. Учора ўвечары пайшоў у аптэку ўзяць для мяне лекі і не вярнуўся...

Праз два месяцы я зноў пайшла ў тую самую прыёмную за даведкай. Калі ўвайшла, здзівілася: партрэта Яжова на сцяне не было.

На гэты раз мяне прыняў іншы супрацоўнік. Ён дастаў папку, разгарнуў і нешта там доўга чытаў, падкрэсліў чырвоным алоўкам некалькі радкоў і накіраваў мяне да пракурора. Пракуратура БССР мясцілася ў ДOME ўрада на шостым паверсе. Там таксама была доўгая чарга.

Прыём у гэты дзень вялі пракуроры Аляксееў і Гінзбург. Усе імкнуліся паласці да Аляксеева, бо пра Гінзбурга ішла слава як пра дэспата, грубага, хамаватага чалавека.

Мне «пашанцавала». Справа знаходзілася ў Аляксеева. На стала ляжала некалькі папак. Ён узяў адну з іх. Мне ўдалося прачытаць на ёй: «Справа Чарнушэвіча — Хведаровіча М. Ф.». Нумар не разгледзела. Раскрыўшы папку, ён перагарнуў некалькі старонак. Потым даў мне «дакладны» адказ: «Знаходзіцца ў мінскай турме. Следства працягваецца. Даведка дацэравана такім-та днём. На гэтым усё».

У той самы дзень стала вядома, што Яжоў вызвалены ад пасады наркома НКВС, замест яго прызначаны Берыя.

У канцы 1938 і пачатку 1939 года былі нечакана вызвалены многія зняволеныя. Справы іх былі спынены з прычыны «адсутнасці складу злачынства».

марам. А цяпер на твары яго чыталіся боль і страх.

Неяк у начы — трывожны стук у дзверы. Пытаюся: «Хто?» Широка расчыняю дзверы. На парозе высокі хлопец у абдранай гімнасцёрцы. Пераступіў парог, пачула знаёмы голас: «Што, Сарка, не пазнаеш? Гэта ж я, Саша, бачыш — жывы!» З цяжкасцю пазнала малодшага брата Микола. Чалавек ён, як кажуць, быў «завадны», трохі безалаберны, хоць і вельмі добры. У Мінску з'яўляўся час ад часу, жыў з сям'ёй у Асіповічах, працаваў фельчарам у ветлячэбніцы. Коні былі яго галоўным заняткам, мог днямі прапацаваць на стайні. За што і патрапіў пазней у турму: па лжывым даносе яго абвінавачвалі ў тым, што ён нібыта наўмысна рабіў шкодныя прышчэпкі.

— Гады! Фашысты! Што з людзьмі робяць!

Скінуўшы з сябе гімнасцёрку, павярнуўся да мяне спіной. Я ўбачыла яшчэ свежыя папярочныя рубцы.

— Саша, няўжо так цябе білі?!

— Яшчэ не так білі! Але я не падпісаў іхнюю хлусню. Вось бачыш — выпусцілі. А за братаў буду помсціць.

Апошні раз бачылася з Сашам незадоўга да пачатку вайны. Загінуў ён у красавіку сорак пятага пад Берлінам.

А ад Микола вестак усё не было.

Нарэшце даведалася, што следства скончана, справа перададзена ў абласны суд. Будынак суда мясціўся тады пад аркай мінскай ратушы на плошчы Свабоды. Калі будзе слухацца справа — невядома. Адзінае, што дазволілі, — прынесці перадачу.

Вярнуўшыся дахаты, дастала з паштовай скрынкі ўведамленне, у якім прапаноўвалі на другі дзень прыбыць у турму «по интересующему вас делу».

Каля варот турмы прад'явіла паштоўку і прайшла ў двор. У глыбіні двара былі яшчэ адны жалезныя вароты, за якімі я ўбачыла частку замка з масіўнымі белымі вежамі. Ахоўнік правёў мяне ў невялічкі цагляны домік побач з першымі варотамі. Увайшоўшы, пачула страктанне пішучых машынак. Гэта была канцэлярыя. Пажылы мужчына прапановаў крэсла, адчыніў сейф і звярнуўся да мяне: «Калі ласка, вашы ашчадныя кніжкі, грошы. Праверце, ці ўсё на месцы?»

Справа хутка месяц знаходзілася ў абласным судзе. Калі адбудзецца яе слуханне, ніхто не казаў. Як жа — вялікі сакрэт!

Мікола ХВЕДАРОВІЧ. Фота 70-х гадоў.

У доме пад нумарам 26 на Маскоўскай маім суседам быў прафесар доктар юрыдычных навук Андрэйчык (імя, на жаль, не памятаю). Аднойчы на лесвічнай пляцоўцы я сустраўся з яго жонкай. Мы выйшлі з пад'езда, прыелі на лаўку, побач гулялі нашы дзеці. Слова за словам—я пра ўсё падрабязна расказала. Праз некалькі дзён, дзякуючы ёй, сустраўся з Андрэйчыкам, і мне стала вядома, што суд адбудзецца 1 верасня (1939 года). Андрэйчык трошкі мяне падбадзёрнуў, выказаў меркаванне, што справа наогул будзе закрыта, назваў сведка, сярод якіх будучы Кузьма Чорны, М. Лынькоў, І. Гурскі, А. Куляшоў, М. Модэль і Варашылаў (сакратар партарганізацыі Саюза пісьменнікаў). Андрэйчык параіў запрасіць адваката В. С. Карпіка. Я тады не ведала, што Карпік да 1938 года быў старшынёй спекалегіі Вярхоўнага суда БССР, з'яўляўся начальнікам аддзела НКУС рэспублікі. Ён судзіў С. Баранавых, Ю. Таўбіна, У. Хадзьку, З. Астапенку, Б. Мікуліча, А. Звонака, Я. Скрыгана, С. Шушкевіча і іншых сяброў Міколы. У канцы 1938 года «за перагібы ў рабоце» Карпік быў выключаны з партыі. А ў 1939-ым працаваў ужо ў калегіі адвакатаў. Карпік адразу даў згоду. Я ўнесла ў касу 200 рублёў, патрэбных для вядзення справы.

Незадоўга да арышту Мікола працаваў адказным сакратаром часопіса «Польныя рэвалюцыі», рэдактарам якога ў той час быў Міхась Ціханавіч Лынькоў. Адносінны паміж імі былі сяброўскія. За дзень да пачатку суда я зайшла да Лыньковых. Напэўна, Міхась Ціханавіч здзівіў мой нечаканы візіт. Ён правёў мяне ў свой кабінет, сеў за пісьмовы стол, прапанаваўшы крэсла на супраць. Некаторы час мы сязелі моўчкі. Закурыў папярочку, за ёй другую. Адчуваўся — усхваляваны. Не дакурыўшы, кінуў недапалак у папярнічку, падняўся:

— Вы, Сара, трымайцеся, заўтра будзем вызваляць Міколу.

Я зразумела, што ён ужо атрымаў пезу ў суд.

Трохі падбадзёраная, накіравалася дадому. Каля трамвайнага прыпынку ўбачыла А. Куляшова. Ён некуды спынаўся, увесь час праходжваўся па пляцоўцы, узіраўся ў бок, адкуль павінен быў выехаць трамвай. Аркадзь жыў тады з намі ў адным доме на Маскоўскай, пра якую пазней напісаў у знакамітым вершы «Вуліца Маскоўская». Павітаўся са мной, мне падалося, трохі разгублена.

Мікола па справе праходзіў адзін, як тады казалі, «без групаўшчыны». Пазней я даведалася, што следчы Венікавецкі патрабаваў ад Міколы лжывых паказанняў на П. Броўку і М. Лынькова. Нягледзячы на катаванні і здэкі, Мікола трымаўся цвёрда, 12 сутак у знак пратэсту галадаў. І Венікавецкі адступіў.

Да дробязяў помню той дзень. Насустрэч ішлі святочна апрапунты дзеці. Першага верасня ў трыццаць дзевятым, як і сёння, быў днём пачатку вучобы.

На плошчы Свабоды каля вежы з гадзіннікам было заўсёды шмат людзей. Адрозніваўся «чорны воран», які ўехаў у арку, спыніўся. Дзверцы машыны расчыніліся, з яе выскачылі два канваіры. За імі выйшаў Мікола. Ён адрозніваўся мяне ў натоўпе, рвануўся насустрэч, але канваіры схопілі яго пад рукі і хуценька ўвялі ў будынак суда.

Падняўшыся па прыступках, я апынулася ў пакоі, які знаходзіўся побач з судовай залай. Ужо сабраліся сведкі, моўчкі чакалі. Некаторыя, кінушы мне галаву, павіталіся. Усе добра былі знаёмы з нашай сям'ёй, добра ведалі мяне, апроч, можа, намесніка рэдактара газеты «Літаратура і мастацтва» Варашылава.

Шырока расчыніліся дзверы, у залу ўвайшлі судзі, услед за імі былі запрошаны сведкі. У пакоі я засталася адна. Прыседа на лаўку каля дзвярэй, спадзеючыся што-небудзь пачуць.

І сапраўды, чуваць было добра...

Абвінавачанне было цяжкім: прыналежнасць да контррэвалюцыйнай нацыяналістычнай фашыскай арганізацыі. Помніцца, як пракурор запытаўся ў сведкі М. Модэль, ці можа той пацвердзіць свае паказанні. Адказ быў наступны: так, ведаю, што Хведаровіч у трыццатым годзе, калі працаваў адказным сакратаром у «Бальшавіку Беларусі», быў звязаны з Шаранговічам, а таксама з Чаротам, Вольным, Галавачом, Жылунавічам, Звонакам, Александровічам.

Потым была зачытана характарыстыка, што напісала следчаму адна маладая паэтэса. Яна абвінавачвала падсуднага ў тым, што ён захапляўся «кулацкай» паэзіяй Сяргея Ясеніна, напісаў пад яго ўздзеяннем шэраг упаднічкіх твораў.

Сведка А. Куляшоў напытанні суда адказаў: М. Хведаровіч дрэнна, на яго погляд, ці не са шкодніцкай мэтай, перакладаў вершы Пушкіна на беларускую мову. Пракурор не палічыў гэты аргумент за злчынства.

Настала чарга Кузьмы Чорнага. Былі прыведзены дакументы вочнай стаўкі. Аднак Чорны адмовіўся ад першапачатковых паказанняў, назваўшы іх фальсіфікацыйні зладства. Адзінае, з чым ён пагадзіўся, гэта былі словы падсуднага, які аднойчы сказаў яму: «Лічу, што высылаюць нявінных людзей».

І яшчэ два сведкі праходзілі па справе Міхась Лынькоў і Ілья Гурскі. Першы характарызаваў падсуднага як сумленнага камуніста, чэснага чалавека. А «ясенішчына»? Ды хіба гэта злчынства?

Ілья Данілавіч Гурскі катэ-

гарычна адмаўляў усё, што інкрывінавалася судом Міколу. «Для каго была рэвалюцыя? Для такіх, як сялянскі сын Хведаровіч. Толькі дзякуючы ёй, стаў ён паэтам. Прашу быць да яго справядлівым, трыба апраўдаць Хведаровіча».

Апошні са сведак Варашылаў заявіў, што падсудны арыштаваны ў выніку паклёпу кар'ерыстаў і правакатараў.

Прозвішча былога судзі спекалегіі Карпіка цяпер успамінаецца не ў станоўчай ацэнцы. На судзе, як я ўжо гаварыла, ён выступаў у якасці адваката. Аднак, як мы ўсе добра ведаем, абарона ў сталінскім судзе вялікай ролі не адыгрывала.

Два дні цягнуўся суд. Два дні да ганка пад'язджаў «чорны воран». Усё складалася пакуль добра. Нават канваіры дазволілі мне ў час перапынку перакінуцца з Міколам некалькі словамі. Праўда, пачак папярочку і бутэрброд перадаць яму адмовіліся: «Навошта? Вечарам будзе дома...» Сам Лынькоў падышоў да мяне: «Ідзі, Сара, дадому, рыхтуй стол! А Міколку мы хутка прывядзём».

Але ні ў той дзень, ні праз два і яшчэ вельмі няхутка змог Мікола пераступіць парог свайго дома. «Справу Хведаровіча — Чарнушэвіча Міколы Федаравіча перадаць на даследаванне» — такое было рашэнне суда.

І зноў «чорны воран» і глухая турэмная брама. Зноў прыёмная НКУС, доўгая жаночая чарга, бяссонныя ночы.

Мінулі тры месяцы. Даведалася, што следства завершана і справа ўжо ў Маскве. У гэты час Мікола знаходзіўся ў полацкай турме. Еду да яго.

У Полацку ўразіў змрочны будынак з доўгімі радамі закратаваных вокнаў. А побач старая, абшарпаная часам і вандаламі культурнай рэвалюцыі царква. Стала ў чаргу, каб перадаць у акеца перадачу. Раптам убачыла: да турмы набліжаецца вялізны натоўп людзей, які суправаджаў канваіры з сабакамі. Тут жа частку арыштаваных загналі ў турэмны двор, астатніх у царкву. Відець, камеры ўжо былі перапоўнены. І раптам пачула з царквы малітву. Гэта была незвычайная малітва: кожная — на сваёй мове: беларускай, рускай, польскай, яўрэйскай, татарскай... Перад богам усе роўныя. Усё гэтае шматгалоссе злілося ў адзіны гул. Вось так пазналі перавагу сталінскага сацыялізму «ворагі народа» з вызваленай Заходняй Беларусі.

Чакаю адказу на сваю запіску, што паклала разам з прадуктамі. Адказу няма. З-за акеца чую: «Чого тут тычыш? Арыштанцік твой бунтуе, перадачу не прымае. Каж: давай усю запіску. Карцара яму не мінаваць! Ты што там накрэмзала?»

А прыпісала я ўсяго: «Трымайся! Вер! Праўда перамога!»

Праз некаторы час справа ўжо зноў у Мінску. Мікола звяртаецца да следчага з просьбай узяць паказанні ў Броўкі і Глебкі, якія добра ведалі яго, сябравалі. Але следчы Венікавецкі прымушае маладых Жаўрука і Ушакова падпісаць чарговую паклёпніцкую паперу.

І зноў справа ў Маскве, толькі «в асобом совещании». А Міколу — у чарговы прытулак, на гэты раз у Барысаў.

У красавіку еду з перадачай туды. Доўга ля турмы не затрымалася. «Няма тут такога». — «Як няма?» — «У спісе не значыцца, ідзі да начальства».

Заставалася чакаць самага страшнага. Колькі васьм гэтак жа знікала людзей: «у спісе не значыцца...»

Хвалюючыся, чакаю, пакуль начальнік турмы гартае адну

за адной таўшчэзныя рэгістрацыйныя кнігі. Здаецца, знайшоў. Чытае: «Федорович — Чернушевич Николай Федорович осужден особым совещанием сроком на восемь лет». І потым дадае: «Выбіў этапам. Чакайце — напіша».

...І вось у мяне ў руках памятая паштоўка. Пазнаю акуртныя дробныя почырк. Першыя словы былі такія: «Як ярка свеціць сонца пасля буры!» І пасля: «Знаходжуся на Кольскім паўвостраве непадалёк ад Манчагорска. Здабываюць тут нікель і валяць лес. Зіма ўжо ўступіла ў свае правы з маразамі і палярнымі начаі. Працую на лесапавале. Дыхаю свежым марозным паветрам. Хочацца верыць, што паўночная жорсткая зіма мяне загартуе. Люблюся незвычайным відовішчам — паўночным ззяннем». Далей працягваць было немагчыма. Усё перакрэслена чорнымі чарніламі.

Хутка збіраю пасылку з цёплымі рэчамі і прадуктамі.

Праз колькі месяцаў атрымаў адказ. Мікола дзякуе за пасылку, асабліва за сваю кніжку вершаў «Усім сэрцам», што выйшла незадоўга да яго арышту, і нашы з сынама фотакарткі. Тут жа папярэджвае, што доўгі час ад яго, магчыма, не будзе звестак: лагер збіраюцца этапіраваць.

Сорак першы год мне давялося сустраць у дзіцячай інфекцыйнай бальніцы: захварэў на дыфтэрыю Арцік, цяжка дыхае, хрыпіць. Шанцаў на выратаванне амаль няма. Дзякуй выдамома ў той час у Мінску інфекцыяністу Філіповічу Арціцэму Мікітавічу — добраму знаёмаму Міколы. Толькі яго намаганні праз некалькі дзён наступіла паляпшэнне. Хвароба адступіла.

Прышла ў бальніцу мая сяброўка Ліпачка Іванова. Працягвае мне ў фортку адрозніваць два лісты. Адзін складзены трохкутнікам, чамусьці без штэмпеля. Чытаю: «Знаходжуся ў сыктыўкарскай турме. Як толькі нас развядуць па месцах, адрозніваць значна пазней. У ім Мікола піша, што пасля доўгага шляху яго адрас: Комі АССР, пасёлак Вожаель, Усцьвытлаг». «Тут я зноў на лесапавале. Пасля цяжкай фізічнай працы на марозе вяртаюся вечаарам ужо пры святле пражэктараў, праглынаю сваю пайку хлеба і ўкладваюся на нары, паклаўшы пад галаву ватоўку. Не паспяваеш ні аб чым падумаць: уміг засынаеш».

Незадоўга да пачатку ваіны атрымала яшчэ адно пісьмо: «Поўнаасцю ўключыўся і прычык да лагерага жыцця. Адно хвалюе — здароўе падводзіць. Знаходжуся ў санчасці, хворы на пеларгу. Але гэта не так страшна. Лячуся чарамшой. Спадзяюся, што яе вітаміны дапамогуць».

Ваіна абарвала на доўга нашу сувязь. І толькі ў жніўні сорак шостага мы сустраліся далёка ад свайго дома. Узбекскі гарадок Каршы стаў для мяне і майго сына прытулкам у час эвакуацыі.

Крыху больш двух гадоў праляцела неўзаметку. Нарадзіўся другі сын — Саша.

І зноў арышт, і ўсё па тым жа пяцьдзесят васьмым артыкуле. Рашэннем «асобого совещания» Мікола высланы на пасяленне ў Краснаярскі край. Збіраю свой няхітры скарб і разам з сынамі еду за ім у далёкі Енісейск.

У родную Беларусь вярнуліся ў канцы пяцьдзесят пятага.

Шмат падзей і людзей напаткала нас у сібірскім краі, а пасля дома. Былі і радасці, і гора — усё, чым жыў чалавек. Але мне заўсёды помніцца першыя радкі з Міколавага ліста: «Ярка свеціць сонца пасля буры!»

Абмеркавалі праект

Адбыўся II пленум праўлення Музычнага таварыства БССР. Нечаканы быў яго пачатак: перад прысутнымі выступіў з разнастайнай канцэртнай праграмай сімфанічны аркестр Гомельскага абласнога аддзялення МТ (дырыжор В. Краўцоў). Першы ў рэспубліцы калектыў такога роду...

Затым старшыня праўлення МТ БССР М. Дрынеўскі зрабіў справаздачу за два гады працы таварыства. Удзельнікі спрачак абмеркавалі як сам даклад, так і праект асноўных напрамкаў дзейнасці МТ БССР на 1990—92 гг., загадзя распусціўшы сярод членаў праўлення. З улікам прапановаў і правак гэты праграмны дакумент быў прыняты пленумам.

Пленумаўская дыскусія, што доўжылася некалькі гадзін, дала падставу для гаворкі на лімаўскіх старонках — яе мы маем намер апублікаваць ужо ў наступным годзе.

НАШ КАР.

КУПАЛАЎЦЫ— СЯРОД ПЕРАМОЖЦАЎ

Падведзены вынікі Трэцяга фестываля драматычнага мастацтва Венгерскай Народнай Рэспублікі ў Савецкім Саюзе, які праводзілі Міністэрства культуры СССР і Саюз тэатральных дзеячаў СССР. Дыпломам фестываляў ўзнагароджаны Беларускі дзяржаўны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы за спектакль па драме Анаша Кертаса «Яны любілі яго». Ганаровымі дыпламамі ўзнагароджаны таксама народная артыстка БССР Зінаіда Браварская — рэжысёр спектакля, заслужаная дзеяч мастацтваў БССР В. Раеўскі — мастацкі кіраўнік пастаўкі, і заслужаная артыстка БССР Тамара Нікалава — за выкананне ролі Евы ў гэтым спектаклі.

Гэта ўжо другі поспех купалаўцаў на фестывалях венгерскай драматургіі — у 1977 годзе сярод пераможцаў быў спектакль па п'есе І. Эркеня «Гульня з кошкай» (рэжысёр Б. Зрын).

В. НІКІФАРОВІЧ.

А Б'Я В Ы ПРАГРАМА І УМОВЫ закрытага конкурсу на лепшы эскізы праект помніка Францыску Скарыне ў г. Мінску

Міністэрства культуры БССР, Мінскі гарвыканком, Саюз мастакоў БССР, Саюз архітэктараў БССР, Беларускі фонд культуры праводзяць закрыты конкурс на распрацоўку эскізага праекта помніка Францыску Скарыне ў г. Мінску. Конкурс праводзіцца з 11 снежня 1989 г. па 20 лютага 1990 г. Удзельнікі конкурсу з'яўляюцца пераможцамі першага тура.

У конкурсе могуць прымаць удзел сустрэчныя прапановы, калі яны адпавядаюць праграме і умовам. Удзельнікам конкурсу прадастаўлена права свабоднага выбару месца прывыязі помніка ў горадабудуначым ансамблі з двух заданых.

На конкурс прадастаўляюцца наступныя матэрыялы:

1. Макет помніка ў маштабе 1:20.
2. Мадел скульптурнай кампазіцыі да 120 см (у гіпсе).
3. План помніка ў маштабе 1:200.
4. Фотамантаж (на падрамніку 100x100 см у чорна-белай графіцы, з асноўных пунктаў успрымання помніка ў гарадскім асяроддзі).
5. Тлумачальная запіска.

Заўвага: фармоўка скульптурнай часткі заказаных праектаў праводзіцца Мінскім мастацтва-вытворчым камбінатам. Праецтныя матэрыялы, якія не адпавядаюць праграме і умовам конкурсу, разглядацца не будуць.

З мэтай шырокага абмеркавання спецыялістамі і грамадскасцю конкурсных матэрыялаў, мяркуецца арганізаваць іх выстаўку.

Лепшаму праекту помніка прысуджаецца прэмія ў суме 2000 рублёў, яго аўтарам прадастаўляецца права на рэалізацыю праецтнай прапановы.

Калі сустрэчнаму праекту журы прысудзіць прэмію, аўтарам гэтага праекта будзе выплачаны той самы аўтарскі ганарар, што і аўтарам, якія ўдзельнічаюць у закрытым конкурсе па дагаворных абавязальцтвах.

Праецтны, пададзены на закрыты конкурс, паступаюць ва Уласнасць Міністэрства культуры БССР.

У канферэнцыі прымалі ўдзел вучоныя і практыкі — спецыялісты ў галіне сцэнічнага касцюма з Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута, Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтру работнікаў культуры, работнікі краязнаўчых музеяў. Удзельнікі канферэнцыі заслухалі даклады і паведамленні, пазнаёміліся з мадэлямі адзення, створанага навукова-даследчай мастацкай эксперыментальнай лабараторыяй, на-

10 тысяч слайдаў — велізарнае багацце. Разрозненае вывучэнне нацыянальнага сцэнічнага касцюма прыносіць невысокі эфект. Мы сёння ўсе рэалісты, і цвярозымі вачыма глядзім на тых працэсы, якія адбываюцца ў культурным жыцці. Зразумела, што зберагчы народны касцюм так, як ён існаваў гадоў дваццаць назад, немагчыма. Але народнае адзенне павінна жыць у нашых самадзейных калектывах, у нашых сённяшніх культурных традыцыях. На жаль, сцэнічны народны касцюм радуе вока

лапедыю беларускага адзення, стварыць лабараторыю народнага танца.

Спецыялістаў па нацыянальным адзенні ў нас быццам хапае, праблем з кансультантамі не павінна быць. Але выходзяць на сцэну калектывы, і людзі кампетэнтны проста дзіўляцца: адкуль такія адзежкі яўна не з беларускім арнамантам? Некалькі гадоў назад паспрабавалі паставіць зслону такім новаспечаным пад аля-беларускае касцюмам. Тады пры РНМЦ работнікаў культуры стварылі мастацкі савет па касцю-

ністэрстваў культуры і мясцовай прамысловасці БССР, Фонду культуры. Такое пагадненне будзе мець юрыдычную сілу і для тых арганізацый, якія сёння і слухаць не хочучы аб правах і абавязках пакінутага без увагі мастацкага савета.

У камбінаце Саюза тэатральных дзеячаў БССР чарга на шыцце сцэнічнага народнага касцюма для фальклорных калектываў вагаецца ад 3 да 5 гадоў. Так і б'юцца фальклорныя калектывы ў пошуках добрага дзядзькі, які ўратуе. Можна, камбінат тэатра оперы і балета? Але ён павінен забяспечыць сцэнічным адзеннем у першую чаргу сваіх актёраў, і толькі пасля гэтага літасціва зверне ўвагу на іншыя калектывы.

— Паўстае шэраг надзённых праблем, — падкрэсліў у сваім выступленні кандыдат мастацтвазнаўства М. Раманюк. — Першае і галоўнае пытанне — дзе народным калектывам заказваць сцэнічнае адзенне? Некалі Беларускі фонд культуры абяцаў узяць пад сваё крыло дзве швейныя фабрыкі, алэ час прайшоў, а ўсё засталася па-ранейшаму. Больш таго, Барысаўскі камбінат Мастацкага фонду БССР цяпер наогул не шье сцэнічнае адзенне: яму давялі высокі план па масавым выпуску тавараў шырокага попыту.

Праўда, выйспе быццам знаходзіцца: свае паслугі прапануе кааператыву, які арганізаваўся пры Барысаўскім камбінаце.

— Калі дзяржаўнае прадпрыемства брала за адзін касцюм па 310—330 рублёў, то, па нашых падліках, мы яго зможам прапанаваць за 240—260 рублёў, — падкрэсліў на сустрэчы старшыня кааператыву І. Паньч. — У нас ёсць свае праблемы, нам не хапае, скажам, майстрыц ручной вышывкі, алэ, думаю, наш кааператыв да Сусветнага фестывалю фальклору можа пашыць значную колькасць неабходных сцэнічных касцюмаў.

Па-мойму, слухноўна заўвагу выказала супрацоўніца РНМЦ работнікаў культуры М. Жабінская. Кааператыву, на яе думку, разам з камбінатам СТД БССР, можа задаволіць попыт калектываў мастацкай самадзейнасці. Алэ на патак такую далікатную справу пускаць нельга: пажадана, каб для фальклорных калектываў касцюмы выраблялі нашы народныя ўмельцы.

На навукова-практычнай канферэнцыі вырашылі правесці ў 1992 годзе рэспубліканскую выстаўку нацыянальнага касцюма, перад гэтым абдуцца абласныя выстаўкі народных касцюмаў. Удзельнікі канферэнцыі звярнулі да Міністэрства культуры з прапановай стварыць пры БДТМІ навукова-праблемную лабараторыю «Гісторыя і развіццё традыцый беларускага нацыянальнага касцюма і арнаманта».

Вячаслаў ЛАПЦІК.

Жывём з надзеяй

3 рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Беларускі нацыянальны касцюм»

ведалі музей старажытна-беларускай культуры АН БССР. Абмен думкамі быў неабякавы, часам занадта эмацыянальным, хоць усе ўдзельнікі канферэнцыі пагадзіліся: работу па зберажэнні і вывучэнні нацыянальнага касцюма трэба неадкладна і рашуча актывізаваць.

Мэтай канферэнцыі было высвятленне стану, збору і захавання нацыянальнага адзення ў Беларусі, аналіз эстэтыкі сцэнічнага касцюма, праблем яе стылізацыі, пытанні падрыхтоўкі да рэспубліканскай выстаўкі народнага касцюма. Высветлілася, што ўся работа па захаванні беларускага нацыянальнага касцюма знаходзіцца ў глыбокім заняпадзе. Праблемамі яго вывучэння займаецца вялікая колькасць арганізацый, алэ нездарма кажучы, што ў сямі нянек дзіця без носа. Спецыялісты гэтай галіны працуюць у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, БДТМІ, Мінскім інстытуце культуры, навукова-даследчай мастацкай эксперыментальнай лабараторыі, Рэспубліканскім навукова-метадычным цэнтры работнікаў культуры. Акрамя гэтага, можна дадаць сюды Міністэрства культуры рэспублікі і Фонд культуры. Кожная з гэтых арганізацый вывучае і збірае матэрыялы па-свойму, яе фонды — яе багацце. Пра аб'яднанне намаганняў і цэнтралізацыю усёй работы ў адных руках гаворыцца, алэ амаль нічога не зроблена. Паспрабуйце адшукаць матэрыялы па той ці іншай тэматыцы, і вы будзеце блукаць па ўсіх пералічаных тут адрасах.

— Дзесяць гадоў існуе наша навукова-даследчая эксперыментальная лабараторыя, — расказвае загадчык аддзела мастацтвазнаўства лабараторыі Г. Лабачэўская. — У нашай картацы 13 тысяч негатываў і

часцей за ўсё ў часы свят і ўрачыстых канцэртаў. Асабліва, калі гэтыя канцэртны адрасаваны вышэйшаму «эшалону ўлады». А калі адкінуць фанфарныя канцэртны і пампезныя датныя агледы? Чаму тады наш народны касцюм існуе ў глыбокім падполлі і знайсці яго няпроста? Мы быццам забываем, што сваё народнае адзенне, якое пакуль што не адышло ў нябыт, нам давадзецца дэманстраваць на Сусветным фестывалі фальклору, які адбудзецца ў нас у 1992 годзе. Летась такі фестываль прайшоў у Маскве, у наступным годзе ён пройдзе на Украіне. Што мы пакажам народам свету? Можна сваім странатым нацыянальным убраннем толькі пацешыць гледача, — як часта ў нас бывае, можна праз касцюм паспрабаваць раскрыць душу народа, — як павінна быць. Што ў нас атрымаецца: першае, другое?

З вывучэннем народнага касцюма сабралася зашмат праблем. На думку навуковага супрацоўніка ІМЭФ АН БССР Ю. Піскуна, касцюмы не варта падзяляць па касцюмы калектываў фальклорна аўтэнтчных і мастацкай самадзейнасці. Усе калектывы трэба апранаць у тых ўборы, якія максімальна прыбліжаны да фальклорных. Павінен быць дакладна распрацаваны арнамент кожнага раёна, каб адразу была бачна адметнасць аднаго калектыву ад другога.

Загадчык навукова-даследчай лабараторыі беларускага фальклору і дыялекталогіі пры БДУ імя У. І. Леніна В. Ліцвінка падкрэсліў, што ўся работа па вывучэнні нацыянальнага адзення павінна быць сканцэнтравана ў адных руках. А пакуль што нам неабходна падрыхтаваць спецыялістаў у гэтай галіне, пашыацца выдаць, як гэта даўно зроблена ва ўсіх цывілізаваных народаў, энцык-

мах. Яго задача — абавязковае зацвярджэнне эскізаў народнага адзення, якое прапануе мастак. На жаль, савет існуе, а воль асноўную сваю функцыю не выконвае. Не таму, што не хоча, а таму, што з ім амаль ніхто не раіцца. У жыцці ўсё адбываецца інакш: нейкі мастак прыкінуў свой эскіз, стракатаць якога спадабалася калектыву, — воль і наштампавалі аля-народных сцэнічных касцюмаў.

— У камбінаце Саюза тэатральных дзеячаў БССР і тэатра оперы і балета, якія шыюць нацыянальнае адзенне для сцэнічных калектываў, няма мастакоў, дасведчаных у спецыфіцы рэгіянальных беларускіх строў, — гаворыць загадчык аддзела фальклору РНМЦ работнікаў культуры М. Козьмін. — Таму адтуль часцінам выходзіць не нацыянальны касцюм, а нешта звышмоднае, алэ... не наша.

Здавалася, праблему можна вырашыць прасцей: не выдаткоўваць грошы на касцюмы, эскізы якіх не зацверджаны. Алэ ж грошы выдзяляць самі калектывы.

Старшы метадыст аддзела вывучэння мастацтва РНМЦ работнікаў культуры В. Ціхановіч адзначыла:

— Па палажэнні з саветам па касцюмах усе павінны раіцца, алэ гэтага ніхто не робіць. Кожны калектыву заказвае сабе такія касцюмы, якія захаца. Спрабавалі гаварыць работнікам камбіната: «Не прымайце да работы незацверджаныя эскізы». У іх сваё пазіцыя: «Ваш мастацкі савет нам не ўказчык, калектыву заключае з намі дагавор — наша задача яго выканаць...»

У такой сітуацыі працаваць мастацкаму савету вельмі няпроста: «свае» яго не слухаюць, «чужым» ён не ўказчык; Тым не менш, ён павінен дзейнічаць, павінен стаць законным аўтарытэтам як для калектываў, так і для мастацкіх камбінатаў, якія выпускаюць адзенне. Таму на канферэнцыі вырашылі аформіць калектывунае пагадненне аб міжведчасным мастацкім савете. Яго падпішучы кіраўнікі мі-

3 25 ПА 31 СНЕЖНЯ

25 снежня. 19.50

«І ПЕСНЯ ВОДГУЛЛЕ СПАТКАЕ...»

Літаратурны музей Якуба Коласа.

26 снежня. 19.35

«РОДНАЕ СЛОВА»

Першая старонка часопіса прысвечана праблеме духмоўна на Беларусі. Наступная — расказа пра падпіску на фансімільнае выданне першай беларускай легальнай газеты «Наша Ніва», якое выходзіць у выдавецтве «Навука і тэхніка».

Вядзе перадачу нандыдат філалагічных навук, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Я. Саламевіч.

26 снежня. 20.25

Прэм'ера дакументальнага фільма БТ

«ДАРОГА НА ЕВІНА»

Стужка расказвае аб пошуках новых эфектыўных форм землекарыстання, развіцця падродных і арэндных адносін на вёсцы.

Аўтар сцэнарыя В. Драздоў, рэжысёр У. Арлоў, апэратар У. Васіноўскі.

26 снежня. 22.10

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

27 снежня. 21.45

В. ЛІПАТАУ. «ВЫБАРЫ 1950 ГОДА»

Спектакль Горнаўскага анадэмічнага тэатра драмы імя М. Горькага.

Рэжысёр-пастаноўшчык Ю. Лізенгвіч.

29 снежня. 19.55

«НА ПРЫНЕМАНСКИХ ПРАСТОРАХ»

Тэлечасопіс складаецца з наступных сюжэтаў: на радзіме Мацяя Бурачка — да 150-годдзя з дня нараджэння Ф. Багушэвіча; татары на Беларусі — пра грамадска-культурнае таварыства «Кітаб»; падарожжа праз гады — ветракі на Гродзеншчыне.

29 снежня. 20.25

ГАВОРЫМ ПА-БЕЛАРУСКУ

Тэма чарговага, восьмага выпуску — словы і словазлучэнні, звязаныя з часам, з гадзінамі. Таксама прапануецца засвоіць формы прыналежных прыметнікаў, утвораных ад імёнаў.

У перадачы прыме ўдзел сям'я Трыгубовічаў з Мінска.

30 снежня. 18.00

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ»

Праграма прысвечана дзейнасці Таварыства беларускай мовы. Бяруць удзел Н. Гілевіч, А. Грыцкевіч, У. Паўлаў, П. Садоўскі, Я. Цумараў. Вершы беларускіх паэтаў аб роднай мове чытае артыст А. Лабуш.

31 снежня. 10.20

МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫТНАЯ

Народная артыстка БССР Зінаіда Браваўская гаворыць пра сваё асабістае жыццё, успамінае сваіх настаўнікаў М. Тарханова і Я. Міровіча.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 07855

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела вывучэння мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадачы прасьба спасылка на «ЛіМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэвізуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.